

U i T

NORGES
ARKTISKE
UNIVERSITET

Fakultet for humanoria, samfunnsvitenskap og lærerutdanningen.

De små barna og den «vanskelige» samtalen.

Barnehagelærernes erfaringer og utfordringer med det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.

—

Jill-Heidi Antonsen

Masteroppgave i spesialpedagogikk. Mai 2017

Kunsten er å finne det mennesket
som klarer å lytte til
de tingene du ikke alltid sier.

Som klarer å lede kjærligheten
bak alle dine reaksjoner

og som fortsetter å interessere
seg selv når du svarer
«at alt er bra».

-Stein-Roger Olsen

Forord.

Dette året har vært utfordrende på mange måter. Det har vært en helt vanvittig utfordring å skrive en master, for ei som ikke har skrevet en bachelor engang. En meget bratt læringskurve fra start til slutt. Temaet jeg har valgt å skrive om har ikke vært det enkleste å lese om heller, i starten tok jeg meg selv i ubevist å «skumlese» over de vanskelige tingene for å forhindre at tårene rant ned i tastaturet.

Kanskje min måte å gradvis tåle alt jeg måtte sette meg inn i som var for vanskelig der og da? Det resulterte i alle fall at det meste er lest minst to ganger. Men tro meg, det har ikke blitt lettere å lese om temaet og det håper jeg det aldri gjør. Som pedagog har jeg selv erfaring med og kjent på hvor vanskelig det er å snakke med barn om sensitive temaer, hvor vanskelig det er å finne de rette ordene. Man føler seg plassert midt ute i et minefelt, redd for å trå feil. Redd for å si noe støtende, noe barnet blir å fortelle hjemme og som foreldrene kan mislike eller feiltolke. Denne oppgaven skulle først og fremst hjelpe meg til å bli bedre på å forebygge seksuelle overgrep i mitt yrke, alle andre som eventuelt også finner hjelp i denne oppgaven og hjelp ved å bruke samtalekortene blir en stor bonus i så måte.

Jeg må takke min veileder Vivian Nisen som har hatt tålmodighet med meg under min noe «vinglete» vei mot et sluttresultat, som har veiledet og støttet meg hele veien. Takk til de tre fantastiske informantene for at dere ville delta i mitt master prosjekt og som er selve årsaken til at jeg har noen resultater å legge frem, dere vet hvem dere er! Takk til Venke Giske, seniorrådgiver på Barnehuset i Tromsø, for samtalene og samarbeidet.

Og ikke minst takk til min familie, min samboer og våre to ungdommer som har måttet ofre kjøkkenbordet til fordel for mine bøker, papirer og hauger med notater. Som har holdt ut med meg dette året, hvor hodet og tankene har vært en helt annen plass enn hos dere, men nå er jeg ferdig!

Tromsø 14.mai 2016

Jill-Heidi Antonsen

Innholdsfortegnelse

Sammendrag.....	V
1 Introduksjon.....	1
1.1 Tema og aktualitet.....	1
1.2 Problemstilling.....	3
1.3 Oppgavens oppbygging.....	3
1.4 Begrunnelse for avgrensning.....	4
2 Teori.....	5
2.1 Begrepsavklaringer.....	5
2.1.1 Overgrep.....	5
2.1.2 Krenket/krenkelse.....	5
2.1.3 Omsorgssvikt.....	6
2.1.4 Senskader.....	6
2.2 Seksuelle overgrep mot barn.....	6
2.2.1 Definisjon av seksuelle overgrep.....	7
2.2.2 Omfang av seksuelle overgrep mot barn.....	8
2.3 Samfunnets retningslinjer med hensyn på seksuelle overgrep.....	9
2.3.1 FNs Barnekonvensjon.....	10
2.3.2 Barnehageloven.....	11
2.3.3 Rammeplanen.....	11
2.3.4 Tiltaksplan.....	13
2.3.5 Beredskapsplan og bekymringsmelding.....	14
2.3.6 Opplysningsplikten og lovforståelse.....	15
2.4 Forebygging av seksuelle overgrep i barnehagekontekst.....	17
2.4.1 Foreldresamarbeid.....	17
2.4.2 Begrepet Forebygging.....	18
2.4.3 Forebyggende arbeid i barnehagen.....	18
2.5 Tegn på seksuelle overgrep.....	21
2.6 Konsekvenser og senskader ved seksuelle overgrep.....	23
2.7 Fortielsen av seksuelle overgrep.....	25
2.7.1 Årsaker til at barn fortier om seksuelle overgrep.....	25
2.7.2 Årsaker til at voksne fortier om seksuelle overgrep.....	28
2.7.3 Tabu, årsaker til at samfunnet fortier om seksuelle overgrep.....	29

2.8	«Vanskelige» samtaler i barnehagen om sensitive temaer.	30
3	Metode.	34
3.1	Valg av design.	34
3.1.1	Intervju.	34
3.2	Faglig utgangspunkt.	35
3.3	Samtalekortene.	36
3.4	Utvalg.	38
3.5	Gjennomføring av forskningsprosjektet- pretest og posttest.	38
3.6	Etiske retningslinjer.	39
3.7	Transkribering og analyse.	40
3.8	Reliabilitet.	41
3.9	Validitet.	41
3.10	Generaliserbarhet.	42
4	Presentasjon og drøfting av resultater.	43
4.1	Informantenes erfaringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.	44
4.2	Utfordringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.	48
4.3	Informantenes erfaringer, samtalekortenes bidrag og funksjon i samtalen.	52
4.4	Reaksjoner fra barna og foreldre.	58
4.5	Forbedringer, ideer og anbefaling av samtalekortene.	61
5	Konklusjon og veien videre.	63
	Referanseliste.	67
	Vedlegg.	72
	Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD.	72
	Vedlegg 2: Forespørsel om å delta i forskningsprosjektet.	74
	Vedlegg 3: Informasjon til barnehagens samarbeidsutvalg.	76
	Vedlegg 4: Informasjon til foreldrene.	78
	Vedlegg 5: Intervjuguide.	79
	Vedlegg 6. Samtalekortene.	81

Sammendrag.

Tittel: De små barna, og den «vanskelige» samtalen.

En pilot undersøkelse om samtalekort kan hjelpe og støtte pedagogen i arbeidet med forebyggende samtaler mot seksuelle overgrep i barnehagen..

Problemstilling og formål:

Formålet med denne studien har vært å undersøke hvilke erfaringer pedagogene har knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen, og undersøke om enkle hjelpemidler i form av samtalekort utarbeidet i tett samarbeid med Barnehuset i Tromsø, kan være til støtte og hjelp under dette viktige arbeidet. Problemstillingen som følger:

-Kan enkle samtalekort hjelpe pedagogen i arbeidet med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep?

Den beste metoden for å forebygge seksuelle overgrep er å snakke med barna, selv om det kan være vanskelig. Samtalekortene i form av enkle kroppsregler for barn kan være med på å sikre at flere barn får viktig kunnskap og informasjon, for gjennom å snakke med barn om kropp og kroppsregler får de et felles språk som igjen blir et verktøy for å kunne si fra og vite om en voksen bryter kroppsreglene. Kanskje vi ikke kan hindre alle seksuelle overgrep mot barn, men ved å sørge for at så mange som mulig har begreper, kunnskap og handlingsmuligheter er de bedre rustet til selv forhindre et overgrep eller fortelle om sin overgrepserfaring.

Teori:

Oppgavens teoridel belyser relevant informasjon og kunnskap knyttet til temaet. Som anses som relevant bakgrunnskunnskap for det forebyggende arbeidet som skal foregå i barnehagen og relevant for drøfting av resultater og funn. Temaer som er belyst er blant annet definisjon av seksuelle overgrep, forekomst og samtaler i barnehagen knyttet til det forebyggende arbeidet. Årsaker til hvorfor overgrep forties og hvilke konsekvenser overgrep kan føre til på kort og lang sikt vil bli presentert. I oppgaven har jeg valgt å legge vekt på lovverk, tiltaksplaner, beredskapsplaner samt barnehagens rammeplan for å vise til hvilket ansvar og plikter barnehagen har i forhold til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.

Metode:

Forskningsprosjektet har et kvasi-eksperimentelt design uten bruk av kontrollgruppe. For best å svare på problemstillingen ble det utført en pilot undersøkelse med et pretest-posttest design, hvor kvalitative intervju ble brukt som metode. I pretest intervjuene var formålet å undersøke hvilke erfaringer informantene hadde med det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep og hva de møter på av utfordringer knyttet til temaet. Informantene fikk etter pretest intervjuene 4-6 uker hvor de skulle prøve ut enkle samtalekort i samtaler med barn på sine avdelinger. I posttest intervjuet var formålet å undersøke samtalekortenes bidrag i samtalen og informantenes erfaringer knyttet til bruken av kortene.

Resultat:

Utvalget består av tre informanter, med lang arbeidserfaring i barnehagesektoren. Under pretest intervjuet delte de sine erfaringer, utfordringer og forståelse knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep som foregår i barnehagen og på deres avdeling/base. Funn viser til en usikkerhet knyttet «vanskelige» samtaler med barn om sensitive temaer. Utfordringer informantene belyser er knyttet til foreldresamarbeid, hva det forebyggende budskapet bør være og hvordan formidle dette på en god måte til de små barna. På grunn av at temaet er så tabuisert i vår kultur medfører dette til usikkerhet knyttet til foreldrenes holdninger og reaksjoner med hensyn til det forebyggende arbeidet som skal foregå i barnehagen. Informantene uttalte usikkerhet knyttet til hva man skal si og hvilke begreper man skal bruke, de uttalte at det er et vanskelig tema å snakke om og vanskelig å finne de «rette» ordene. Etter pretest intervjuet uttalte informantene at samtalekort hjalp dem i stor grad under samtalen de utførte med barna på sin avdeling/base. Samtalekortene førte til at samtalen ble enklere å utføre siden de hadde noe konkret å forholde seg til. Informantene uttalte at ved å bruke samtalekortene ble det lettere å komme i gang med samtalen, og de opplevde de fikk god støtte til å formidle budskapet. Alle informantene utalte seg positiv til å bruke slike samtalekort i fremtiden og vil anbefaler andre barnehager til å benytte seg av et slikt hjelpemiddel i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.

1 Introduksjon.

Ved å jobbe med forebygging i barnehagen er formålet å bidra til å forhindre at barn blir utsatt for seksuelle overgrep, en avskyelig handling som kan få alvorlige negative konsekvenser for barnet. I barnehagene kan aktiviteter og det fysiske miljøet risiko-vurderes, for slik å minimere risikoen for at overgrep blir begått i selve barnehagen og er en del av det viktige forebyggende arbeidet. Denne oppgaven omhandler i liten grad denne typen forebygging. Oppgaven og undersøkelsen skal omhandle den «vanskelige» samtalen. Den forebyggende samtalen der pedagogen gir barna kunnskap og informasjon som blir barnets verktøy for å kunne si fra og vite hva som er rett og galt. Mange voksne finner denne type samtale svært krevende og vanskelig, meg selv inkludert. Det finnes ingen føringer for hva man skal si og hvordan man bør formulere seg i slike samtaler med de små barna, noe som resulterte i ideen om å lage samtalekort til bruk i de forebyggende samtalene mot seksuelle overgrep i barnehagen. Jeg tok i den forbindelse kontakt og innledet et samarbeid med Barnehuset i Tromsø, som har den beste kompetansen på slike vanskelig barnesamtaler. Der ble jeg møtt av Venke Giske seniorrådgiver ved Barnehuset i Tromsø, som var svært positiv til ideen og for et videre samarbeid knyttet til utviklingen av samtalekortene. Denne studien er en pilot studie, med et pretest-posttest design uten bruk av kontrollgruppe. Hvor samtalekortene utviklet i samarbeid med Barnehuset i Tromsø, prøves ut i en av Tromsøs barnehager og skal gi svar på om enkle samtalekort kan være til hjelp og støtte for pedagogen i dette viktige arbeidet med å forebygge seksuelle overgrep mot barn.

1.1 Tema og aktualitet.

Under ei forelesning i emnet «sosiale og emosjonelle vansker» på UIT høsten 2015 var Ståle Luther som er leder for Statens Barnehus i Tromsø, invitert til å holde et foredrag om omfanget av seksuelle overgrep mot barn i Tromsø. Dette foredraget åpnet øynene mine mot det skremmende faktum, at svært mange barn blir utsatt for seksuelle overgrep. Statistisk sett kunne flere barn i barnehagene jeg har jobbet i opp gjennom årene vært utsatt for seksuelle overgrep uten at jeg evnet å fange det opp. Dermed tentes et sterkt og brennende engasjement som først resulterte i at eksamensbesvarelsen min i emnet ble om seksuelle overgrep mot barn, og videre til valget om å skrive masteroppgaven om samme tema. Et tema som for tiden er svært aktuelt. Kripos har nylig avdekket flere store overgrepssaker i hele Norge og det dukker stadig opp nye overskrifter i avisene om seksuelle overgrep

og nettovergrep mot barn og unge. Samtidig vet vi at det kun er de store sakene som gir oppslag i media. Forskning visert til at de fleste overgrep utføres av en voksen i nær relasjon til barnet, i så mye som i ni av ti tilfeller er det en nær omsorgsgiver som er overgriperen, (Thoresen & Hjemdal, 2014). I tillegg til dette forties overgrep i stor grad (jf. i kapittel 5.5), og mange forteller aldri om overgrepet. Noe som viser til at omfanget er langt større og mer omfattende enn det vi ser i avisene og i nyhetene. Fokuset på seksuelle overgrep er for tiden stort også i barnehagene, i barnehage tidsskriftene utgis det stadig nye artikler og nye bøker er gitt ut om temaet. Barnehageansatte i Tromsø får nettkurs om temaet seksuelle overgrep og forebygging, og regjeringen har med sin tiltaksplan, «*en god barndom varer livet ut*» (Home, Høye, Anundsen, & Isaksen, 2014-2017) satt fokus på forebygging i mange yrkesgrupper som jobber for og med barn og unge. Dette gjelder også barnehagen. Barnehagens direktiv, rammeplanen, som legger føringer for det pedagogiske arbeidet kommer nå ut i ny utgave, og den nye rammeplanen kommer til i tre i kraft i barnehagene høsten 2017. Det er gledelig å se at det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep er tydeligere nedfelt og blir satt fokus på i den nye utgaven.

Å forebygge mot seksuelle overgrep er et viktig samfunnsmandat barnehagene skal utføre, barnehagen skal forebygge og følge opp krenkelser mot barn. Å sette seg inn i hvilke lover og plikter barnehagene har knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep er avgjørende for hvordan dette arbeidet blir utført i barnehagene. Kunnskap om konsekvenser og omfang vil vise hvor alvorlig og viktig dette arbeidet er. Kunnskap om tidlige tegn/signaler barn kan vise etter seksuelle overgrep, samt vite hva som gjør at overgrep forties i samfunnet, av de voksne og av barnet selv vil gi innsikt i hvilke krefter som må bekjempes grunnet tabuiseringen av temaet. De ansatte i barnehagen bør i tillegg ha kunnskap om «vanskelige» samtaler med barn og hvordan disse kan gjennomføres, for det er gjennom samtaler med barn barnehagen kan forebygge seksuelle overgrep mot barn. Teoridelen i denne oppgaven skal belyse denne forkunnskapen for å kunne jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep i barnehagen.

1.2 Problemstilling.

Problemstillingen jeg vil belyse er:

– kan enkle samtalekort hjelpe pedagogen i arbeidet med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep?

Seksuelle overgrep mot barn er et vanskelig og tabubelagt tema for mange, også for pedagogene som skal jobbe med temaet i barnehagene. Problemstilling skal svare på om enkle hjelpemidler i form av samtalekort kan være til støtte og hjelp for pedagogen i dette viktige arbeidet.

1.3 Oppgavens oppbygging.

Oppgaven er delt inn i 4 deler. I del 1 blir tema og aktualitet presentert, her vil valg og avgrensinger bli begrunnet. I del 2 blir teori presentert og belyser relevant forskning, lovverk og litteratur som jeg anser som viktig forkunnskap i henhold til barnehagens arbeid med forebygging av seksuelle overgrep. I denne oppgaven legges det ikke vekt på hvem som begår overgrep eller årsaker til hvorfor noen voksne forgriper seg på barn. Fokuset er å få frem erfaringer rundt det å snakke med barn om slike vanskelige temaer og finne ut om samtalekortene kan være til hjelp i dette forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep som skal foregå i barnehagen.

For å besvare forskningsspørsmålet har jeg valgt å foreta en pilot- undersøkelse med et posttest-pretest design i en av Tromsøs barnehager med tre forskningsdeltakere. Del 3, metoddelen redegjør for fremgangsmåten for innhenting av data. Oppgaven skal gi svar på om enkle hjelpemidler, her i form av samtalekort, kan hjelpe pedagogen i barnehagen med den vanskelige samtalen som er en viktig del av det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen. Forskningsdeltakernes erfaringer knyttet til utprøvingen av samtalekortene vil legge grunnlag for den videre utviklingen av samtalekortene mot et ferdig produkt, som senere kan senere kan bli et nyttig redskap i forebyggingsarbeidet i barnehagene i Norge.

I del 4 vil funn bli presentert og disse knyttes til relevant teori og drøftes.

1.4 Begrunnelse for avgrensning.

Med bakgrunn fra barnehage falt det seg naturlig å avgrense oppgaven til å gjelde forebygging i barnehagen, videre har jeg valgt å ha fokus på de eldste barna, de fra fire til seks år. Valget er gjort på bakgrunn av at det er i denne alderen temaet først blir introdusert i barnehagen, og utfra kunnskap om når barn er kognitivt modent for å kunne ta til seg og forstå budskapet.

Ønsket og formålet med oppgaven er å lage et hjelpemiddel for den viktige jobben pedagogen skal utføre i barnehagen, å forebygge seksuelle overgrep mot barn. Oppgaven redegjør for lovverk, planer og tiltaksplaner som ligger til grunn for det forebyggende arbeidet i barnehagene, samt gir leseren og pedagogen forkunnskaper som er viktige med hensyn til det forebyggende arbeidet i barnehagen. Selve forskningen er gjennomført med et pretest-posttest design, hvor tre pedagoger ble intervjuet før og etter en periode med utprøving av samtalekort som er utarbeidet i samarbeid med Barnehuset i Tromsø. Budskapet på kortene skal gi barna økt kunnskap og informasjon om kroppen, seksualitet, grenser og hemmeligheter, slik at det blir lettere og mulig for dem å si fra og vite hva som er rett og galt. Funn fra denne utprøvingen vil vise om disse samtalekortene kan være til hjelp og støtte for pedagogen i dette viktige arbeidet. Tilbakemeldingene fra forskningsdeltakerne i denne studien tas med videre i samarbeidet med Barnehuset i Tromsø der resultatene fra denne utprøvingen skal bidra til eventuelle endringer og et bedre sluttprodukt. Kortene er tenkt brukt på Barnehusene i Norge samt gjøres tilgjengelig for de barnehagene som måtte ønske å benytte seg av dette hjelpemidlet.

2 Teori.

Teori delen i oppgaven legger vekt på lover, planer og føringer for det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen. Dette for å belyse hvilke føringer det pr. i dag er for dette viktige arbeidet i barnehagen, manglende føringer vil belyses og drøftet opp mot hvilke utfordringer dette medfører for barnehagens arbeid med temaet. Teoridelen belyser også sentrale temaer som hva forebygging i en barnehagekontekst er, hva som kan være årsaken til at overgrep forties og den «vanskelige» samtalen. Noe som kan gi økt forståelse for hva som gjør det så vanskelig å snakke om eller fortelle om seksuelle overgrep og slik bidra til å bryte tabuet.

2.1 Begrepsavklaringer.

Før teori presenteres finner jeg det hensiktsmessig å først avklare noen sentrale begreper i oppgaven.

2.1.1 Overgrep.

Overgrep er når noen krenker et annet menneskes rettigheter. Overgrep er situasjoner og/eller opplevelser som kan skape frykt, sorg, sinne og frustrasjon for den som blir utsatt for overgrepet. Seksuelle overgrep mot barn er da overgrep av seksuell karakter, hvor en voksen krenker barnets rettigheter og kropp.

2.1.2 Krenket/krenkelse.

Krenkelse eller grensekrenkelse kan handle om seksuelt misbruk, fysisk, mental eller emosjonell mishandling og omsorgssvikt av både barn og voksne (Kirkengen & Næss, 2009). Seksuell krenkelse er også et juridisk begrep for visse typer seksuallovbrudd. Med seksuell krenkende handlinger i straffeloven menes handlinger som blotting, anstøtelige bevegelser eller ordbruk, dette er krenkende handlinger som utvises mot en annen person uten fysisk kontakt. Nettovergrep og annen distribusjon av bilder og/eller filmer blir da en seksuell krenkelse. Krenkelse som begrep brukt i denne oppgaven menes *barn som er blitt utsatt for en handling som strider mot barnets egne grenser, som maktmisbruk*

og er straffbart etter norsk lov. I oppgaven vil begrepene seksuelt krenket, seksuelt misbruk og seksuelle overgrep bli brukt om hverandre og ilegges lik betydning. (jf. definisjon seksuelle overgrep).

2.1.3 Omsorgssvikt.

For å definere hva som menes med omsorgssvikt viser Killen (2004), til Kempe (1979) sin definisjon på omsorgssvikt: «Med omsorgssvikt forstås vi at foreldre eller de som har omsorg for barnet påfører det fysisk eller psykisk skade eller forsømmer det så alvorlig at barnets fysiske og/eller psykiske helse og utvikling er i fare» (Killen, 2004, s. 35).

2.1.4 Senskader.

Senskader som begrep i viser til kroppslige eller mentale lidelser som opptrer i etterkant av en eller flere seksuelle overgrepserfaringer. Hvilke fysiske og/eller psykiske lidelser som oppstår varierer avhengig av alvorlighetsgrad, omfang, relasjon til overgriper og hvilken hjelp barnet får i etterkant. (Aasland, 2014.). Felitti (1991) og Kendall-Tackett (2000) var de første som satte konsekvenser og senskader etter omsorgssvikt på dagsordenen. Felitti et.al.(2001) undersøkte medisinske konsekvenser av psykiske, fysiske og seksuelle overgrep, og fant at barn som hadde opplevd fire eller flere negative barndomserfaringer hadde økt risiko for mange lidelser senere i livet. Lidelser som kreft, slag, kronisk bronkitt, sukkersyke, hepatitt, emfysem og hjertelidelser i voksen alder, for å nevne noe. (Felitti, et al., 2001). Dette forteller hvilke alvorlige konsekvenser seksuelle overgrep kan føre til for barna som opplever dette, som psykiske og fysiske vansker resten av livet.

2.2 Seksuelle overgrep mot barn.

Verdens helseorganisasjon (WHO, 2016) beskriver seksuelle overgrep som et folkehelseproblem, dette på bakgrunn av at det er en global utfordring som er veldokumentert i forhold til omfang, manglende avdekking og alle de alvorlige konsekvensene det kan føre til for det overgrepsutsatte barnet.

2.2.1 Definisjon av seksuelle overgrep.

Det finnes flere ulike definisjoner på seksuelle overgrep alt etter i hvilken sammenheng begrepet skal forstås ut fra (Søftestad, 2005). Seksuelle overgrep kan ses både fra et sosialpsykologisk ståsted og fra et juridisk ståsted, noe som gir ulike innfallsvinkler og forståelse av begrepet.

Fellestrekk ved de ulike sosialpsykologiske definisjonene er at seksuelle overgrep beskriver hva som skjer både sosialt og psykologisk med personene som utsettes for et overgrep. En definisjon hentet fra Aasland definerer seksuelle overgrep slik: «*seksuelle overgrep er når en autoritetsperson tvinger, lokker eller lurer barnet til å delta i eller se på seksuell omgang, handling eller atferd*» (Aasland, 2014, s. 33). Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatiske stress viser til noen grunnleggende elementer i mange av definisjonene som er satt fram i sosialpsykologisk faglitteratur om seksuelle overgrep mot barn.

NKVTS definerer seksuelle overgrep mot barn som -Det er en handling som barnet ikke kan forstå, ikke er modent for og ikke kan gi informert samtykke til. -Handlingen krenker barnets integritet. -Den voksne utnytter barnets avhengighet og/eller egen maktposisjon. -Handlingen baserer seg primært på den voksnes behov. -Aktiviteten bryter med sosiale tabuer innenfor familien eller den aktuelle kulturen eller er ulovlig. (NKVTS-2016)

Disse definisjonene er i tråd med Søftestad (2005) som sier at «seksuelle overgrep skjer ut fra den voksnes (overgriperens) behov, på bekostning av barnets behov» (ibid).

Sett fra et juridisk ståsted deles seksuelle overgrep inn i tre kategorier med ulike straffeutmålinger og alvorlighetsgrad. Her er det overgriperens handlinger som definerer overgrepet, som antall overgrep, alvorlighetsgrad, varighet og barnets alder, som blir viktig for en eventuell straffeutmåling.

Straffeloven: § 201, § 200 og § 192-199:

§ 201: Seksuelt krenkende adferd eller annen uanstendig adferd. Omfatter seksuelle handlinger i nærvær av noen, uten fysisk kontakt. Eks: blotting, slibrigheter og verbale krenkelser.

§ 200: Seksuell handling. Omfatter fysisk kontakt mellom overgriper og den utsatte. Eks: berøring eller beføling av kjønnsorganer eller brystet innenfor eller utenpå klærne.

§ 192-199: Seksuell omgang. Omfatter alle typer inntrenging i kroppens hulrom, som vaginalt, analt eller oralt samleie. Dette omfatter også inntrenginger ved bruk av gjenstander, beføling inne i en annens kjønnsorgan, masturbering og samleie lignende bevegelser (Lovdata, 2016).

Ser man på de sosialpsykologiske definisjonene, ser man at de i større grad tar opp barnets egne opplevelser uavhengig av alvorlighetsgrad. Hvor det vektlegges at seksuelle overgrep er en seksuell handling som barnet ikke er modent nok til å forstå, og en handling styrt av overgriperens behov. En handling som strider mot samfunnets sosiale tabuer og som er ulovlige. I denne oppgaven vil seksuelle overgrep bli sett ut fra et sosialpsykologisk ståsted, og defineres som alle former for seksuelle krenkelser, overgrep eller uanstendig adferd som barnet ikke er modent nok til å forstå.

2.2.2 Omfang av seksuelle overgrep mot barn.

For å ta inn over oss hvorfor det er viktig at barnehagen bidrar i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep, finner jeg det hensiktsmessig å presentere omfangstall som sier noe om hvor mange barn som rammes av seksuelle overgrep i Norge. Tar man inn over seg hvor utbredt seksuelle overgrep av barn faktisk er, kan det føre til at flere våger å se å tro på at det utenkelige har skjedd, at et barn i nabolaget eller i barnehagen hvor man er ansatt kan ha vært utsatt eller blir utsatt for seksuelle overgrep.

Omfangstallene spriker avhengig av hva som defineres som seksuelle overgrep i de ulike undersøkelsene (Felitti, et al., 1998 ; Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015 ; Thoresen & Hjemdal, 2014), en studie eller undersøkelse som tar for seg alle former for seksuelle overgrep har høyere prosenttall enn undersøkelser som fokuserer på kun de alvorligste tilfellene av seksuelle overgrep. Vi vet at mange overgrep forties og holdes skjult, noe som gjør det vanskelig å finne ut hvor mange som rammes. En måte forskning kan avdekke omfang av seksuelle overgrep på, er å spørre ungdom og voksne om tidligere overgrepserfaringer. To nasjonale forekomststudier basert på selvrappoterings data av ungdom på 16-17 år, Thoresen og Hjemdal, (2014) og Myhre, Thoresen og Hjemdal (2015) viser til et omfang på 2,9% av utvalget hadde blitt utsatt for seksuell omgang før fylte 13år. 4,8% av jentene og 0,9% av guttene rapporterte å ha blitt voldtatt ved bruk av makt eller trusler av vold, og igjen halvparten av disse rapporterte om gjentatte overgrep. Dette viser til den alvorligste formen for overgrep ifølge den juridiske definisjonen. Prosent andelen blir høyere ved en videre definisjon: 19% av kvinner og 14% av menn hadde vært utsatt for seksuelle overgrep eller krenkelser i barndommen, og hvor 15% av jentene og 7% av guttene hadde opplevd alvorlige seksuelle krenkelser (Thoresen & Hjemdal, 2014). Hvis man ser på anmeldte overgrep i Norge er forekomsten lav i forhold til selvrappoteringsdata (Politiet, 2016). Domstol og politiregistrerte data sier dermed ikke noe om det

reelle omfanget av seksuelle overgrep mot barn i Norge, vi vet i tillegg at omlag 80% av anmeldte overgrep blir henlagt grunnet bevisets stilling (Politiet, 2016). Begge de to nasjonale forekomst studiene viser til at mange av de overgrepsutsatte ikke hadde fortalt om overgrepet til noen før spørreundersøkelsen. Studiene avdekket dermed at en vanlig reaksjon var å fortie og holde overgrepserfaringene skjult, og i gjennomsnitt fortiet de overgrepet i sytten år før de fortalte noen om sin overgrepserfaring. (Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015; Thoresen & Hjemdal, 2014).

En stor og mye omtalt studie som ofte refereres til i faglitteratur og rapporter, er ACE-Study gjennomført i San Diego, California. (Felitti, et al., 1998). Dette var en studie som tok for seg et utvalg på 18000 kvinner og menn og kartla ti typer vanskelige erfaringer fra barndom og oppvekst, deriblant seksuelle overgreps erfaringer. Studien avdekket hvilke helsemessige utslag slike negative barndomserfaringer hadde ført til i voksenlivet. Studien viste til en forekomst på seksuelle overgrep av barn/ungdom til og med fylte 18 år på hele 25 % for kvinner og 16 % for menn.

Forekomststudiene viser at seksuelle overgrep mot barn skjer med en stor prosent andel barn, og er å regne som et stort samfunnsproblem. (Thoresen & Hjemdal, 2014; Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015; Felitti, et al, 1998). Funnene viser også at de som blir utsatt for seksuelle overgrep er svært unge første gang det skjer, dermed er det grunn til å hevde at forebyggende arbeid bør starte i tidlig alder. Å forebygge seksuelle overgrep mot barn i barnehagen er svært viktig, tidlig innsats på dette området kan være med på å avdekke og forhindre nye seksuelle overgrep mot barn. Men hvem har ansvaret og hva bør eller skal de barnehageansatte gjøre? Dette tas opp i neste del som omhandler lover, styringsdokumenter og planer for barnehagene.

2.3 Samfunnets retningslinjer med hensyn på seksuelle overgrep.

For å tydeliggjøre samfunnets og barnehagens ansvar for det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep, vil lover, konvensjoner og styringsdokumenter bli presentert. Barnehagen skal forebygge og følge opp krenkelser mot barn, vi har alle et ansvar for å se, avdekke og beskytte barn mot overgrep. Det er svært viktig at barnehagen og hver enkelt ansatt tar dette ansvaret alvorlig og gjør seg kjent med de lovpålagte plikter som foreligger. Dette for å kunne hjelpe og beskytte barn som står i fare for, som blir eller som har blitt utsatt for seksuelle overgrep.

2.3.1 FNs Barnekonvensjon.

Menneskerettighetene i Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen gjelder alle mennesker i alle land, unge som gamle. Grunnet barn og unges avhengighet av foreldrenes/ omsorgspersonenes handlinger og oppfatninger har de fått en egen beskyttelse gjennom FNs barnekonvensjon. *FNs Barnekonvensjon artikkel 19* beskriver alle barns rettigheter til beskyttelse mot fysisk, psykisk vold og skade eller misbruk og her under ligger seksuelt misbruk og overgrep (FN, 2016). FNs lover og konvensjoner er en juridisk forpliktende avtale, Norge ratifiserte barnekonvensjonen 16/11 1990, og den ble innlemmet i Norsk lov i 2003 (Barne og familie departementet, 2016). Barnekonvensjonen er overlagt all annen lovgivning i Norge, og har ført til at barns rettigheter har fått en sentral plass når beslutninger avgjøres.

FN's barnekonvensjon. Artikkel 19

1. Partene skal treffe alle egnede lovgivningsmessige, administrative, sosiale og opplæringsmessige tiltak for å beskytte barnet mot alle former for fysisk eller psykisk vold, skade eller misbruk, vanskjøtsel eller forsømmelig behandling, mishandling eller utnytting, herunder seksuelt misbruk, mens en eller begge foreldre, verge(r) eller eventuell annen person har omsorgen for barnet.

2. Slike beskyttelsestiltak bør omfatte effektive prosedyrer for utforming av sosiale programmer som yter nødvendig støtte til barnet og til dem som har omsorgen for barnet, samt andre former for forebygging, påpeking, rapportering, videre henvisning, undersøkelse, behandling og oppfølging av tilfeller av barnemishandling som tidligere beskrevet og, om nødvendig, for rettslig oppfølging. (FN, 2016).

Landets myndigheter omtales i *artikkel 19* som partene, og gjennom barnekonvensjonen forplikter myndighetene å beskytte alle barn og unge i Norge mot vold, seksuelle overgrep og omsorgssvikt. Den legger også føringer for hvilke beskyttelsestiltak myndighetene bør sette i gang, herunder blir forebygging nevnt som ett av tiltakene. Det er statens ansvar å sette barn rettighetene ut i livet, og der foreldre ikke evner å forvalte sitt foreldreansvar har samfunnet ett særskilt ansvar for å beskytte barn og sikre barns helse og utvikling. I barnekonvensjonen er alle bestemmelser som omhandler vern av barn samlet på ett sted, og har hatt en enorm betydning for at barns rettigheter og barns særlige behov for beskyttelse er blitt løftet opp på den nasjonale og internasjonale agendaen.

2.3.2 Barnehageloven.

Barnehagen er underlagt barnehageloven. (Lovdata, 2016) Under §2. Omsorg, oppdragelse og læring, sier lovverket at barnehagen skal fremme menneskelig likeverd, likestilling, åndsfrihet, toleranse, helse og forståelse for bærekraftig utvikling. Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep fremmer i høyeste grad barns helse. §22 i barnehageloven omhandler barnehagens opplysningsplikt til å melde fra hvis det foreligger mistanke om mishandling eller omsorgssvikt. Herunder ligger en forpliktelse til å melde bekymring og dele opplysninger til barnevernet (opplysningsplikt). §19 i barnehageloven viser til at personer som er dømt for seksuelle overgrep mot barn er utelukket fra å jobbe i barnehage, politiattest skal foreligge før en eventuell ansettelse. Å hindre overgrepssdømte fra å jobbe med barn er et viktig forebyggende tiltak for å hindre seksuelle overgrep av barn i barnehagen.

2.3.3 Rammeplanen.

Rammeplanen er barnehagens forpliktende styringsdokument, den er et direktiv som legger føringer for barnehagens pedagogiske innhold. Den viser til hvilke arbeidsoppgaver og ansvar barnehagen har i arbeidet med å fremme barnets trivsel, utvikling og læring. Rammeplanen vektlegger et helhetssyn på barn, hvor utviklingen skjer i en dynamisk prosess mellom barnets miljø, fysiske og mentale forutsetninger. I rammeplanen står det at barnehagen skal ha en helsefremmende og en forebyggende funksjon, og bidra til å utjevne sosiale forskjeller. (Kunnskapsdepartementet, 2011). Videre sier rammeplanen at barnehagen har et særlig ansvar for de barna som har opplevd omsorgssvikt i hjemmet, barnehagen skal gi disse barna den tryggheten og stabiliteten de ikke har opplevd hjemme. I rammeplan for barnehagen (2011) står det følgende om barnehagens ansvar for å ivareta barn utsatt for omsorgssvikt eller barn som lever i vanskelige hjemmeforhold:

Personalet har et særlig ansvar for at barn som opplever omsorgssvikt i hjemmet kan få oppleve trygghet og stabilitet i barnehagen. Barnehagen og barnevernet skal samarbeide om å gi disse barna et godt tilbud. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 31) ... Gjennom sin daglige, nære kontakt med barn er de ansatte i barnehagene i en sentral posisjon i forhold til å kunne observere og motta informasjon om barns omsorgs- og livssituasjon. For at barn i alvorlige situasjoner skal bli sett av barnevernet og få den hjelp de har behov for, er det svært viktig at de ansatte i barnehagene oppfyller opplysningsplikten når den inntreffer. Alle ansatte i barnehager er i barnehageloven § 22 pålagt opplysningsplikt uten hinder av taushetsplikt overfor barnevernet når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 60).

Dette viser til at barnehagen skal ha et tett samarbeid med barnas foreldre/omsorgspersoner og med barnevernet når det gjelder barn som opplever omsorgssvikt. (Samarbeid med barnets foreldre se kapittel 4.4).

Ansatte i barnehagen er i daglig er i kontakt med barna og er dermed i en særstilling til å fange opp og se tegn på omsorgssvikt. Killèn (2004) deler omsorgssvikt inn i fire ulike kategorier; vanskjøtsel, fysiske overgrep, seksuelle overgrep og psykiske overgrep. De ulike kategoriene er ikke gjensidig utelukkende, da det dessverre ofte er slik at et barn som lever under omsorgssvikt ofte havner under flere kategorier samtidig. Begrepet omsorgssvikt dekker dermed mer enn kun mangel på omsorg. Med Kempe (1979) sin definisjon av omsorgssvikt sier rammeplanen dermed indirekte noe om seksuelle overgrep, rammeplanen påpeker at barnehagene har et særlig ansvar for å fange opp barn som utsettes for alle typer omsorgssvikt, og skal samarbeide tett med barnevernet for å sikre at barna får den trygge oppveksten og den hjelpen de trenger.

Det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen kan legges inn under temaet *kropp, bevegelse og helse* i rammeplanen, gjennom arbeid med dette temaet står det i rammeplanen at barnehagen skal bidra til at barn utvikler forståelse og respekt for sin egen og andres kropp og for at alle er forskjellige (Kunnskapsdepartementet, 2011). I den nye rammeplan som nå er ute til høring kommer det frem tydeligere føringer for barnehagens arbeid med å forebygge, avdekke og håndtere krenkelser og mobbing. Dette kommer til uttrykk i det nye temaet som har fått navnet: *kropp bevegelse, mat og helse*, hvor det står at gjennom å arbeide med dette temaet skal barnehagen bidra til at barn blir trygg på egen kropp, får positiv selvoppfatning, blir kjent med egne følelser og setter grenser for egen kropp og respekterer andres grenser. Under temaet *sosial kompetanse* i ny rammeplan står det at barnehagen skal forebygge og stoppe diskriminering, mobbing og krenkelser og hindre uheldige samspillsmønstre. Under temaet *livsmestring og helse* i forslag til ny rammeplan står det at barnehagen skal ha en helsefremmende og forebyggende funksjon og bidra til å utjevne sosiale forskjeller, videre står det:

Gjennom den daglige og nære kontakten med barna er barnehagen i en sentral posisjon til å kunne observere og motta informasjon om barnas omsorgs- og livssituasjon. Barnehagen skal ha et bevisst forhold til at barn kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep og vite hvordan den kan forebygge og oppdage omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Personalet skal kjenne til opplysningsplikten til barnevernet. (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015)

Med dette tydeliggjør den nye rammeplanen barnehagens unike mulighet til å fange opp barn som ikke har det bra, barnehagen må våge å tenke at årsaken kan være vold eller seksuelle overgrep. Den nye rammeplanen tydeliggjør barnehagens ansvar i å forebygge vold og seksuelle overgrep gjennom å jobbe med temaer som følelser, kropp og grenser. Og den stiller krav til kompetanse blant de ansatte.

Den nye rammeplanen er tydeligere i sitt ordvalg enn sin forgjenger, her er begrepet *bør* byttet ut med *skal*. Men den sier ikke noe hvordan barnehagene skal jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep, det kommer heller ikke tydelig frem hva den enkelte barnehage eller pedagog skal iverksette av forebyggende tiltak, hva de skal si og hvordan de skal introdusere dette vanskelige temaet for barna. Fordelen med dette er at det åpner opp for pedagogens mulighet for å planlegge og tilrettelegge utfra barnegruppens alder og forutsetninger og utfra egen kompetanse. I så måte viser rammeplanen stor tillit til pedagogens kompetanse til selv å finne den beste måten å planlegge og gjennomføre det forebyggende arbeidet. Svakheten slik jeg ser det er at arbeidet avhenger helt av nettopp pedagogens kompetanse, noe som kan medføre store variasjoner i kvalitet og innhold i det forebyggende arbeidet barnehagene i mellom, men også innad i en og samme barnehage på de ulike avdelingene/basene. Selv om en barnehage har en felles visjon og rammeverk, er personalet på de ulike avdelingene forskjellige og kan ha ulik forståelse, holdninger og arbeidsmåter om temaet. Noen kan finne temaet svært vanskelig å samtale om grunnet temaets tabubelagte innhold. (se kapittel 5.5.3). Derfor stiller jeg spørsmål ved om det burde komme frem noen punkter i den nye rammeplanen som sier noe om hva barnehagens forebyggende arbeid skal inneholde? For sikre et minste innhold og kvalitet når det gjelder det forebyggende arbeidet som skal foregå i barnehagene.

2.3.4 Tiltaksplan.

Norske myndigheter har de senere årene vært opptatt med å forebygge og redusere omfanget av vold og overgrep. Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet kom i 2014 ut med en tiltaksplan for forebygging av seksuelle overgrep mot barn og ungdom, her redegjøres det for 43 tiltak som er rettet inn mot ulike sektorer som jobber for og med barn. Tiltaksplanen viser til to tiltak som kan rettes direkte til det forebyggende arbeidet i barnehagen. Tiltak 36 som viser til at det skal settes av midler til økt kompetanse om vold og seksuelle overgrep i barnehagelærer- og grunnskolelærerutdanningene, et viktig og etterlengtet tiltak som kan sikre barnehagelærere den kompetansen de trenger for å kunne utføre de krav som kommer i ny rammeplan (Kunnskapsdepartementet, 27.08.2015). Tiltak 43 i tiltaksplanen, peker på at det må forskes mer på tidlig innsats og foreldre støttende arbeid. Det sies her at det skal utarbeides en kunnskapsstatus om tidlig innsats, for å hjelpe ansatte i å oppdage tidlige tegn på barn i risiko. Målet med tiltakene er økt kompetanse slik at de ansatte i barnehagene har mulighet for å se tidlige tegn og slik jobbe forebyggende i barnehagen. Departementet avsatt i et høringsbrev endringer i planen for barnehagelærerutdanningen (Kunnskapsdepartementet, 27.08.2015). Det foreslås endringer i §2, som omhandler læringsutbytte. «*Barnehagelærer skal ha kunnskap om barn i vanskelige livssituasjoner, herunder kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn.*» Under

ferdigheter «skal barnehagelærer kunne identifisere særskilte behov hos enkelt barn, herunder identifisere tegn på vold eller seksuelle overgrep. på bakgrunn av faglige vurderinger skal barnehagelærer raskt kunne gjennomføre og iverksette nødvendige tiltak.» Med disse endringene er målet å sikre at utdanningsinstitusjonene tilbyr en integrert, profesjonsrettet, forskningsbasert utdanning med høy faglig kvalitet som skal sikre den kompetansen barnehagene trenger. Ved å øke kompetansen til de ansatte i barnehagen er målet at man i større grad skal kunne se tidlige tegn på seksuelle overgrep og jobbe forebyggende om samme tema. Det disse tiltakene viser til er økt innsats og kunnskap om overgrep etter et eller flere overgrep. Det foreligger derfor ingen tiltak knyttet til det forebyggende arbeidet som skal bidra til å forhindre nye seksuelle overgrep av barn. Det brukes i dag store ressurser i oppfølging og behandling av overgrepsutsatte barn og voksne, og jeg stiller spørsmål ved om ikke det bør rettes mer fokus og midler til det forebyggende arbeidet som kan føre til et redusert omfang av barn som blir seksuelt misbrukt. Noe som vil kunne gi en stor samfunnsøkonomisk gevinst, og i tillegg vil ha enorm betydning for barnets utvikling og fremtid på kort og lang sikt.

2.3.5 Beredskapsplan og bekymringsmelding.

Veldig mange kommuner og barnehager har en beredskapsplan, der barnehagene må forberede seg på -å våge innse at det verst tenkelig kan skje med barn også i deres barnehage. God krisehåndtering forutsetter en gjennomtenkt og godt utført beredskapsplan som alle ansatte kjenner til. Tromsø kommune har utarbeidet en veileder til sine barnehager som en innføring i emnet og støtte i utføringen av en slik beredskapsplan. (Tromsø kommune, rådmannen., 2011). Beredskapsplanen som omhandler håndtering av mistanke om seksuelle overgrep, skal være de ansattes instruks for hvordan de går videre med sin bekymring. Ofte blir man bekymret for et barn uten at barnet har sagt noe som vekker bekymring eller det foreligger synlige tegn. Det kan være en vag fornemmelse om at det er noe med dette barnet, som fører til bekymring hos den ansatte. Søftestad (2005) viser til at det i saker hvor det til og med fremkommer konkrete hendelser eller konkrete uttalelser hos barna om seksuelle overgrep, ikke har resultert at de involverte partene har undersøkt bekymringen nærmere. Årsaken til at de ansatte ikke tar bekymringen videre er nok sammensatt. Det kan handle om manglende kunnskap knyttet til usikkerhet rundt meldeplikt og om bekymringen er reel. Det kan være usikkerhet rundt fortolkningen av barnets signaler og redsel for å ta feil. Den nære kontakten med barnet og dets foreldre eller omsorgspersoner åpner opp for dilemmaer når en bekymring oppstår, spesielt hvis bekymringen går ut på at en i familien kan være overgriperen. Det kan være vanskelig å tro at den forelderen som alltid er så hyggelig kan forgripe seg på sitt eget barn. Men å unnlate å undersøke forhold som vekker bekymring kan få katastrofale konsekvenser for barnet, og er straffbart etter norsk lov, jf. barnehageloven §22 (Barnehageloven, 17.06.2005).

Barnehagen samarbeider tett med foreldrene rundt alle forhold som vedrører barnet, og ved noen typer bekymringer er det naturlig å dele dem med foreldrene først. Men det er viktig å poengtere at hvis barnehagen eller den ansatte er bekymret for om barnet utsettes for overgrep/seksuelle overgrep i barnets hjem, av en eller begge foreldrene, en onkel, bestefar eller en annen i nær relasjon til barnet, skal barnehagen ikke dele sine bekymringer med foreldrene. I slike saker må barnehagen drøfte og melde direkte til barnevernet eller politi. Dette for å sikre at barnet ikke trues eller straffes til taushet, eller at familien får mulighet til å finne felles forklaringer eller på annen måte gis mulighet til å benekte forholdet.

Mange ønsker å melde anonymt til barneverntjenesten, det kan være at den ansatte ønsker å gå videre med sin bekymring men vegrer seg mot å bli oppgitt som kilde til bekymringen. (Søftestad, 2005). Dette kan være fordi man er engstelige for å miste foreldrenes tillit og redsel for at det vanskeliggjør et fremtidig godt samarbeid når foreldrene får opplysning om at barnehagen er den som har meldt bekymringen. Men siden barnehagen er en offentlig instans kan ikke barneverntjenesten gi lovnad om anonymitet ifølge Lov om barneverntjenester §4-2. Opplysningene gitt av barnehagen er ofte av en slik karakter at foreldrene uansett blir å gjenkjenne sammenhengen når de blir konfrontert med anklagelsene under avhør. Barnehagen som offentlig virksomhet har oppgaver og ansvar på vegne av samfunnet, dette ansvaret inkluderer faglig observasjon og vurderinger av boforhold samt familiens/omsorgspersonenes evne til å ta vare på barnet. Ved mistanke om omsorgssvikt skal barnehagen gripe inn og hjelpe barnet, de ansatte skal ta den vonde «magefølelsen» på alvor og undersøke hva den bygger i. Barnevern og politi er avhengige av bekymringsmeldinger og opplysninger fra det offentlige og fra barnehagene for å kunne starte en undersøkelses sak, for å vedta et hastevedtak som skal sikre barnet fra nye overgrep eller for å kunne iverksette tiltak for familien og barnet. I neste del vil opplysningsplikt, meldeplikt og lovforståelse bli ytterligere belyst.

2.3.6 Opplysningsplikten og lovforståelse.

I barneloven § 6-4 fremgår det at barnehagen har opplysningsplikt til barnevern tjenesten ved mistanke om omsorgssvikt, mishandling eller vedvarende alvorlige atferdsvansker (Lovdata, 2016). Loven pålegger alle ansatte uten hinder av taushetsplikten å gi opplysninger til barneverntjenesten når det er grunn til å tro at barnet blir mishandlet eller lever under omsorgssvikt, herunder ligger mistanke om seksuelle overgrep. Barnehagelovens §22 første ledd presiserer at barnehagepersonalet skal være oppmerksom på forhold som kan føre til tiltak fra barneverntjenesten. §22 andre ledd i barneloven omhandler opplysningsplikten, og her påpekes det at en bekymringsmelding skal inneholde en konkret og begrunnet mistanke om at barnet ikke får den omsorg det har behov for. Begrunnelsen skal være

utfra egne observasjoner og opplysninger, og ikke etter rykter eller opplysninger utenfra. Det stilles dermed krav til dokumentasjon fra barnehagens side når en bekymring skal sendes. Slik dokumentasjonen bør være skriftlig og inneholde beskrivelser av observasjoner som er gjort eller adferd som vekker bekymring, den kan også bestå av så ordrett som mulig nedskrevne samtaler eller uttalelser fra barnet. Betydningen dokumentasjonen har for det videre arbeidet med å avdekke et mulig overgrep kan ikke overdrives, som nevnt henlegges det alt for mange saker grunnet mangel på bevis.

Ved mistanke om at et barn er utsatt for seksuelle overgrep skal den ansatte i henhold til barneloven, kommunens og barnehagens beredskapsplan, bringe bekymringen videre til barnehagens leder eller nærmeste overordnede. Styrer kan kontakte nærmeste lokale hjelpeapparat for drøfting hvis det er behov for dette, dette kan være kommunens konsultasjons team, helsesøster, barneverntjenesten eller Barnehus. Drøftingen kan gjøres anonymt, det vil si uten å tilkjenne barnets navn eller andre opplysninger som kan knyttes til barnet eller barnets familie. Hvis styrer velger ikke å ta bekymringen videre, har den bekymrede selv ansvar for å gå videre med sin bekymring i henhold til barnehageloven § 22. (Barnehageloven, 17.06.2005). Avvergeplikten §196 i straffeloven (Justis og beredskapsdepartementet, 2016) pålegger alle ansatte i barnehagen og andre relevante yrkesgrupper som kommer i kontakt med barn og ungdom, en plikt til å forsøke å forhindre alvorlige forbrytelser, som seksuelle overgrep. Dette pålegger alle ansatte i barnehagen å gripe inn der barnet er eller kan være i akutt fare. Brudd på avvergeplikten og opplysningsplikten kan føre til straffesanksjoner noe som viser til alvorlighetsgraden ved ikke å melde bekymringen videre. Rammeplanen, tiltaksplan og beredskapsplanen pålegger barnehagen å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep, uten å gi føringer for hvordan dette skal gjennomføres. så hvordan skal barnehagen forebygge mot seksuelle overgrep?

2.4 Forebygging av seksuelle overgrep i barnehagekontekst.

Overveielser og begrunnelser for metodevalg, samt et godt samarbeid med foreldrene bør ligge til grunn for alt arbeid i barnehagen. Neste del belyser hvordan barnehagen kan arbeide med dette vanskelige temaet.

2.4.1 Foreldresamarbeid.

Barnehagen har mange samarbeidspartnere, hvor den aller viktigste er barnas foreldre eller omsorgspersoner. Det er foreldrene som har hovedansvaret for barnet, dette er nedfelt både i barnekonvensjonen (FN, 2016) og i barneloven §1.formål 1.ledd (Barne og familie departementet., 2016). For å sikre godt samarbeide med foreldrene skal det i alle barnehager opprettes et foreldreutvalg som deltar på barnehagens styremøter. Personalet plikter ifølge rammeplanen å informere og gi foreldre medvirkning til barnehagens innhold;

«personalet har ansvar for å gi foreldre nødvendig informasjon om og begrunnelse for barnehagens virksomhet og invitere foreldrene til medvirkning.» (Rammeplanen s.20).

Dette viser til at et godt samarbeid med foreldrene innebærer stor grad av gjensidighet, foreldre har rett til informasjon og rett til medvirkning. Foreldre og personalet i barnehagen må forholde seg til at barnehagen har et viktig samfunnsmandat som de skal forvalte, medvirkning betyr dermed ikke at barnehagens samfunnsmandat kan unnlates å jobbes med hvis foreldrene eller barnehagen ønsker det. Som nevnt tidligere har barnehagen ett viktig samfunnsmandat med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep. Seksuelle overgrep er et svært tabubelagt og sensitivt tema, et tema som er vanskelig og vondt å forholde seg til for mange. Å bringe temaet opp kan vekke sterke reaksjoner blant både ansatte og foreldre. Forskning viser at befolkningen i Norge er delt i synet på hvorvidt forebygging har noen virkning, noen hevder til og med det kan være direkte skadelig for barn (RVTS, 2015). Halvparten av informantene i undersøkelsen var kritisk til om det forebyggende arbeidet i barnehagen ville ha noen positiv effekt. Litt under halvparten mente det kunne føre til både usikkerhet og frykt hos barna, eller føre til falske anklager om overgrep. Å vite noe om dette delte synet på forebygging kan føre til økt forståelse for at det er ekstra viktig å gi foreldre god og riktig informasjon om det forebyggende arbeidet før det introduseres for barna barnehagen. Åpenhet og tydelighet om barnehagens arbeidsområder vil i de aller fleste tilfeller innebære økt tillit til virksomheten snarere enn mistillit og negative reaksjoner. Styrere i norske barnehager etterlyser nettopp økt kompetanse i å

snakke med foreldre og samarbeide med dem om vanskelige temaer, spesielt etter en meldt bekymring. De påpekte i en undersøkelse behov for økt kompetanse i å snakke med barn om vanskelige temaer, økt kompetanse om andre kulturer og om tegn man skal se etter ved seksuelle overgrep (Backe-Hansen, 2009).

2.4.2 Begrepet Forebygging.

Nordahl, Sørli, Manger og Tveit (2005) forklarer forebygging med to begreper, *reaktive strategier*, og *proaktive strategier*. Reaktive strategier kan være tiltak og oppfølging etter at et seksuelt overgrep har funnet sted. Proaktive strategier er tiltak som har til hensikt å forebygge og motvirke en negativ utvikling av ulike former for psykososiale vansker, og vil dermed være en egnet strategi for forebyggende arbeid i barnehagen. Tiltak kan gjennomføres for hele barnehagen, for en base/avdeling eller for bare en liten gruppe barn eller enkelt barn, det er vil være opp til pedagogen å vurdere hva som passer for barnet og barnegruppen. Strategiene bør som hovedregel være trygghetsskapende, inkluderende og ha et mål om fremtidig virkning (Glad, Øverlien, & Dyb, 2010). Forebygging mot seksuelle overgrep i barnehagen handler om å gi barna økt kompetanse om egen kropp, grenser og gode/vonde hemmeligheter. Noe som er avgjørende for hvorvidt et barn kan fortelle om sin overgrepserfaring og vite hva et overgrep er, forebygging handler om å gi barn begreper og kunnskap som kan medvirke til at overgrepet ikke forties. Med andre ord redusere faktorer som opprettholder fortielsen. (Utdypes ytterligere i kapittel 5.5).

Det er bred enighet om behovet for og vektlegging av tidlig forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep og vold. (Home, Høye, Anundsen, & Isaksen, 2014-2017; Glad, Øverlien, & Dyb, 2010; Saur, Hustad, & Heir, 2011). På tross av dette brukes det som allerede nevnt betydelige større ressurser på behandling enn på forebygging. Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagen kan i beste fall forhindre nye overgrep i å skje. Når barnet vet hva som er lov og ikke lov, og har tillit og forståelse for at man må fortelle om det til en voksen. Vil det vanskeliggjøre overgripernes agenda og slik være med på å forhindre nye overgrep.

2.4.3 Forebyggende arbeid i barnehagen.

Det finnes flere ulike måter å forebygge vold og overgrep, der informasjon og undervisning av barn er en av disse (Glad, Øverlien, & Dyb, 2010), Regionalt ressurscenter om vold og traumatisk stress la frem en rapport til barne-, ungdoms og familiedirektoratet etter deres kartlegging og vurdering av

undervisningsopplegg i barnehage og skole om vold og seksuelle overgrep, 01.06.2016. (RVTS, 2015). Kartleggingen var bestilt som en del av tiltak til *strategi for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom* (2014-2017). I rapporten kommer det frem at ekspertgruppen anbefaler at forebyggingen i barnehagen må handle om egenbeskyttelse; hvordan barnet skal komme seg ut av situasjonen, at de må fortelle hvis noe er vanskelig eller vondt til en trygg person. Ekspertgruppen uttalte seg kritisk til og sår tvil om undervisning er den riktige forebyggingsmetoden for de yngste barna (de på 3 og en del av 4 åringene i barnehagen). De mener det heller bør rettes fokus mot foreldreveiledning for å gi foreldre kompetanse til å snakke med sine barn når en aktuell situasjon oppstår. Ekspertgruppens anbefaling om at foreldrene bør være de som snakker med de minste barna ser jeg på som problematisk, siden forskning peker på at vold og seksuelle overgrep oftest skjer i nære relasjoner. (Aasland M. W, 2014 ; Myhre, Thoresen, & Hjemdal, 2015). Å overlate dette ansvaret til barnas foreldre vil ikke hjelpe de mange barna som opplever eller står i far for overgrep i sine egne hjem. Klefbeck & Ogden (2005) viser til at forebyggende arbeid bør integreres i normalt tilbudet for barn og unge i barnehage og skole, noe den nye rammeplanen for barnehagen vil bidra til. (Kunnskapsdepartementet, 27.08.2015).

Utdanningsdirektoratet oppgir i rapporten at det ikke fra sentralt hold finnes spesifikke kurs eller programmer rettet direkte mot barn og unge om vold og seksuelle overgrep. Utdanningsdirektoratet har utsendt et ressurshefte om barns seksualitet til lærere i grunnskolen. (Utdanningsdirektoratet, 2011). Ressursheftet inneholder bakgrunnsinformasjon, pedagogiske tips samt litteraturhenvisninger som skal støtte læreren i det forebyggende arbeidet for sin klasse. Det ble ikke sendt ut ett tilsvarende hefte til pedagoger i barnehagene som støtte for deres forebyggende arbeid. Noe som reiser spørsmålet om barnehagens forebyggende arbeid ikke blir tatt like alvorlig som i skolen? Rapporten (RVTS, 2015) peker på betydelige mangler ved ressursheftet, blant annet at seksuelle overgrep begått av voksne overgripere ikke nevnes. Rapporten avdekket også stor variasjon og spennvidde i undervisningens innhold og hvordan den ble gjennomført på de ulike skolene og klassene. Dette viser at selv om det foreligger føringer for det forebyggende arbeidet i skolen var variasjonen svært stor. En lignende undersøkelse av det forebyggende arbeidet i barnehagene bør gjennomføres for å se på kvaliteten og variasjonen også her hvor det ikke ligger direkte føringer for dette viktige arbeidet.

Målet med forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen er å forhindre seksuelle overgrep mot barn. Ved å gjøre barn kompetente, forberede barn på uventede situasjoner, gi dem handlingsmuligheter som å si fra eller løpe unna, og lære begreper for å sette ord på og fortelle om sine opplevelser. Det er viktig å gi dem kunnskap om grenser for egen kropp sammen med respekt for andres grenser, og at vonde hemmeligheter skal man aldri bære alene. Ved å jobbe med dette kan barnehagen bidra til at barnet har kunnskap nok til selv å kunne si fra og kanskje forhindre et mulig overgrep. Befring og Moen (2011) kaller dette for utvikling av personlig motstandsdyktighet.

Anbefalinger fra ekspertgruppen (RVTS, 2015) påpeker at forebyggingen for de minste barna må inneholde stor grad av momenter for å redusere frykt og forvirring. Dette mener jeg barnehagene har gode forutsetninger for å klare. Pedagoger bruker daglig sin kunnskap til å tilpasse innholdet til barnets og barnegruppas alder og forutsetninger i planleggingen av alle aktiviteter og temaer det jobbes med. Som nevnt kan det i tillegg ha en preventiv virkning i form av at overgripere ikke våger å utnytte barn som vet hva som er lov og ikke lov, og som har forutsetninger til å kunne si fra om overgrepet. Samtidig er det viktig å holde fast på at det aldri er barnets skyld at overgrep skjer, det er heller ikke barnets ansvar å si fra om et overgrep. Det er vi, de voksne som har ansvaret.

Et etisk spørsmål og dilemma som det må tas stilling til ved det forebyggende arbeidet i barnehagen, er når et barn har fått kompetanse og handlingsmuligheter men likevel ikke klarer å stå mot en overgriper, kan det da føle skyld for selve overgrepet det ikke klarte å forhindre? Kvam (2011) påpeker at overgripere ofte velger usikre barn med stort behov for kontakt, og sannsynligheten for at en overgriper ville latt seg stoppe av at et barn som sier nei, er liten. Kvam (2011) påpeker også faren ved å plassere ansvaret hos barnet til selv å forhindre overgrep, i at dette kan bli en «sovepute» for dem som ikke vil «se» overgrep (ibid). Derfor er det aldri nok å gi barn kunnskap og handlingsmuligheter, god tid til etterarbeid og oppfølgingssamtaler vil gi barna mulighet for å bearbeide og uttrykke seg om sine opplevelser og følelser. Dette forutsetter at de voksne på avdelingen/basen er tilgjengelig og ivaretar sitt omsorgstakende perspektiv (Øvreeide, 2009). Barnets behov for støtte og oppfølging må ivaretas samtidig som pedagogen må sikre at arbeidet tilpasses barnets/barnegruppens alder, utvikling, og forutsetninger.

Det forebyggende arbeidet må også sikre at barn ikke blir utsatt for overgrep i selve barnehagen. Det har de senere år blitt avdekket flere store overgrepssaker hvor overgrep har blitt begått i barnehager av en ansatt. Blant annet overgrepssaken i 2015 i en barnehage i Tromsø. I etterkant av denne saken ble det iverksatt flere tiltak i Tromsø kommune som omhandlet barnehagenes fysiske miljø og rutiner. Blant annet ble det satt inn glass i dører inn til stellerom og oppholdsrom for å gi lettere innsyn, rutiner for turer og opphold utenfor barnehagen ble gjennomgått for å kartlegge risikofaktorer og sikre at ansatte ikke var alene med barn over tid. Disse tiltakene skulle ikke bare forhindre mulighet for at overgrep ble begått i barnehagene, men også gi de ansatte trygghet og minske risikoen for selv å bli mistenkeliggjort eller havne i situasjoner som kunne vekke mistanke. Tiltakene som ble iverksatt skulle slik beskytte barna fra å bli utsatt for overgrep samtidig som de skulle beskytte de ansatte fra å bli mistenkt for å ha begått eller begå overgrep mot barn.

Seniorrådgiver Giske ved Barnehuset i Tromsø påpeker behovet for å gi barn kunnskap om grenser og hva som er lov/ulovlig mellom voksne og barn. Det kom frem i overgrepssaken i en av Tromsøs barnehager, at overgrepene var av en slik natur at barna verken følte ubehag eller frykt eller forsto at handlingen var ulovlig. Det var flere barn som savnet overgriperen i etterkant, dette viser at et

overgrep ikke trenger å resultere i traumer eller skader der og da. Aasland (2014) viser til at når barnet blir eldre ved ca. i 7-8 års alder, vil det kunne fange opp tabuer rundt seksualitet, og først da stå i fare for å føle skyld og skam for overgrepet som ble begått tidligere.

Det finnes som nevnt lite føringer for hvordan barnehagen skal arbeide med forebygging av seksuelle overgrep, hver enkelt barnehage, personalgruppe og pedagog må gjøre seg opp en vurdering for hva som egner seg best for dem og tilpasse det forebyggende arbeidet til barnegruppen på avdelingen/basen. Pedagoger må alltid ta hensyn til barnas modenhet, alder og utviklingsnivå før de planlegger det forebyggende arbeidet, og derfor bør det forebyggende arbeidet planlegges og utføres av pedagogen/barnehagelæreren som har en egnet kompetanse og utdanning.

Forebygging handler også om å se tegn og signaler hos barn som har opplevd eller opplever seksuelle overgrep, for å kunne forhindre nye overgrep i å skje. Neste avsnitt belyser dette ytterligere.

2.5 Tegn på seksuelle overgrep.

Å forebygge ved å forhindre et nytt overgrep i å skje, fordrer kunnskap i å oppdage tegn eller signaler barn kan gi. Å oppdage fysiske tegn og vage signaler barn kan gi er dermed en viktig del av det forebyggende arbeidet i barnehagen, derfor finner jeg det nødvendig å gjøre rede for hvordan barn kan vise dette.

Fysiske tegn på seksuelle overgrep kan være blåmerker i hoftepartiet, i ansiktet eller på overarmene etter å ha blitt holdt fast. Man kan under bleieskift i barnehagen være oppmerksom på rødhet rundt kjønnsorganer og anus, samtidig må man være forsiktig med å forveksle rødhet forårsaket av vanlig bleieutslett og blåmerker etter «normal» aktivitet ved fall eller lignende (Aasland, 2014). Fysiske bevis på overgrep som kun kan bli avklart etter undersøkelse hos lege, er funn av sæd i munn og vagina/anus eller påvist kjønnssykdom (Nordmann, 1993). Men slike fysiske tegn og funn forekommer svært sjelden, siden overgriperen gjør alt for å unngå at overgrepet skal bli oppdaget (Killèn, 2004). Barn som er utsatt for overgrep gir ofte svært vage signaler på at noe er galt. Åsland (2014) påpeker betydningen av å stole på den vonde mage-følelsen noen barn kan gi, det kan dreie seg om små endringer i adferd lik det barn viser når de ikke har det bra av andre årsaker. Åsland (2014) peker likevel på noen mer «tydelige» signaler som er mer typiske for barn som har blitt utsatt for ett eller flere overgrep. Dette kan være regresjon i barnets utvikling, noe som innebærer at barnet plutselig kan begynne å tisse eller bæsje på seg igjen, eller begynne å snakke babyspråk. Regresjon er heller ikke uvanlig ved andre store omveltninger i et barns liv, som når ett nytt søsken blir født, ved skilsmisse

eller ved dødsfall. Det er likevel viktig å ha i bakhodet at regresjon også kan dreie seg om seksuelle overgrep. Mareritt er et annet tegn man bør være oppmerksom på, er barnet trøtt og sliten i barnehagen bør man undersøke hva som ligger bak. Det samme gjelder hvis barnet har søvnevansker eller vansker ved innsovning, viser frykt eller redsel i situasjoner hvor det skal hvile. Et annet tegn er hvis barnet virker trist eller viser tegn på depresjon, får konsentrasjonsvansker eller viser passivitet

Seksualisert adferd er et annet tegn, unormal seksuell aktivitet/ seksualisert språk eller at barnet viser ekstrem eller unormal kontaktsøking mot voksne. Det viktig å påpeke at ikke all seksuell adferd er tegn på overgrep. Aasland (2014) påpeker at alle barn er opptatt av kropp, og har en seksualitet. Barnehageansatte må kunne skille mellom normal og avvikende seksualitet for å fange opp dette.

Vi begynner å forstå betydningen av trygg tilknytning for barnets utvikling, og de samspillprosesser som legger grunnlaget for trygg/utrygg tilknytning (Erikson & Egeland, 1996). Hvis et barn viser tegn på tilknytningsvansker til sine omsorgspersoner bør det føre til videre undersøkelser for å finne årsaken, vi må våge å tenke at det kan dreie seg om seksuelle overgrep.

Når fysiske kjennetegn sjelden forekommer, må de ansatte rette oppmerksomheten mot atferdsendringer og andre uttrykk som barnet kan vise. Nordmann (1993) trekker frem tegn som:

- Overdreven masturbasjon/onani.
- Svak eller manglende vektoppgang.
- Gjentatte urinveisinfeksjoner.
- Vegring mot inntak av ulike mattyper som kunne minne barnet om kjønnsorganer eller sæd.
- Angst for berøring og angst mot enkelte situasjoner eller voksne.
- Problemer med normal gange.

Onani, selv hyppig onani (hyper -onanering) er ifølge Aasland (2014) og Skarpsno (2013) svært vanlig og må ikke ses på som et signal eller tidlig tegn på seksuelt overgrep. Forskning viser at 90% av alle barn onanerer (Aasland, 2014). Men selv om det her hersker to ulike syn på om onani er et tegn som bør vekke bekymring, bør hovedregelen være at hvis et barn endrer adferd, da også seksuell adferd, bør dette føre til nærmere undersøker for å finne den underliggende årsaken til atferdsendringene. For å se disse tegnene fordrer det at de ansatte har kunnskap om hva de skal se etter og kjenner barnet godt, slik at de vet hvordan barnet uttrykker seg normalt i ulike situasjoner.

Å se tegn eller signaler hos barn utsatt for seksuelle overgrep viser kartleggingen «Å sende en bekymring eller å la vær?» at norske styrere ønsker økt kunnskap om. (Backe-Hansen, 2009). Nyutdannede barnehagelærere rapporterer at de ikke har fått tilstrekkelig nok kunnskap for å fange

opp tegn/signaler barn kan vise etter seksuelle overgrep (Øverlien & Moen, rapport 3/2016). Dette viser at både barnehagelærere og styrere mener de mangler kunnskap på dette viktige området.

I ny rammeplan som trer i kraft høsten 2017 (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015) stilles det tydelige krav til kompetanse på dette området, dette bør føre til økte midler og ressurser for å nå dette målet. Hvis barnet får hjelp på et tidlig tidspunkt kan konsekvensene av et overgrep bli mindre alvorlige for barnet nå og senere i livet. Neste avsnitt omhandler nettopp konsekvensene og senskadene seksuelle overgrep kan føre til.

2.6 Konsekvenser og senskader ved seksuelle overgrep.

Vi vet i dag at barn som utsettes for fysiske/psykiske overgrep og/eller omsorgssvikt har økt risiko for utviklingsforstyrrelser av ulike slag (Eriksson & Egeland, 2002 ; Kaplan, Pelcovitz, & Labruna, 1999). Undersøkelser som har fulgt barn over lengere tid har gitt oss økt forståelse for konsekvenser og senskader ved seksuelle overgrep og omsorgssvikt. Killèn har i sitt arbeid vektlagt tidlig diagnose av omsorgssvikt samt skrevet og forsket på langtidsvirkninger ved omsorgssvikt. Hun viser til funn som peker på at lidelser som spiseforstyrrelse, depresjon, angst, personlighetsforstyrrelser, posttraumatisk stress lidelse (PTSD), suicidal atferd, rusavhengighet, lav selvfølelse mm. er vanlige lidelser etter omsorgssvikt som også innbefatter seksuelle overgrepserfaringer. (Killèn, 1991). ACE-studien (Felitti, et al., 1998) viser til en klar sammenheng mellom negative barndomserfaringer og somatiske plager i voksen alder. Studien viser til en mulig sammenheng mellom tidlig død, kreft, utsatthet for nye overgrep, uønsket graviditet og for tidlig fødsel, lav utdanning og inntekt med seksuelle overgrepserfaringer i barndommen. Noe som viser hvor alvorlige konsekvensene kan bli for barnet ved negative erfaringer i barndommen, som seksuelle overgrep.

Barn er helt avhengige av sine foreldre/omsorgspersoner. Vi vet i dag at barnets hjerne utvikles gjennom relasjon med barnets omsorgsgivere, dermed blir kvaliteten på relasjonen mellom barnet og omsorgsgiveren helt avgjørende for barnets utvikling. (Lyons-Ruth, 1995) (Sameroff & Emde, 1998). Dette medfører at i relasjoner som bærer preg av utrygghet (ved for eksempel at omsorgsgiver er overgriper) er barnet i stor fare for å skade sin utvikling (Lyons-Ruth, Zeanah & Benoit, 2003). Foreldre eller barnets omsorgspersoner skal være barnets trygge base for videre utforskning av omverden (Bowlby, 1969/1982) Denne avhengigheten av trygghet og en følelsesmessig relasjon kaller Bowlby *tilknytning*. Opplever ikke barnet tilknytning til sine omsorgspersoner kan dette føre til utviklingsforstyrrelser og symptomer på psykiske plager senere i livet. Thoresen & Hjemdal (2014)

viser til at risikoen for psykiske helseproblemer økte jo nærmere relasjon overgriper har med det utsatte barnet, og om det ble utført vold eller trusler om vold under overgrep/ene. Noen barn som opplever skremmende forhold innad i familien, det være seg fysisk/psykisk vold, seksuelle overgrep, rus eller psykiske lidelser, vil bli redde for nettopp de som skal passe på og beskytte det. De barna som opplever dette står i fare for å utvikle tilknytningsforstyrrelser, det vil si ICD-10s «reaktiv tilknytningsforstyrrelse» og «disinhibert tilknytningsforstyrrelse».

Utviklingsneurologisk forskning viser at traumatiske hendelser i barndommen, særlig når det gjelder gjentatte og kroniske erfaringer, påvirker utviklingen neurofysiologisk (Glaser, 2000; Perry, 2000). Hjernen utvikles og organiseres som følge av erfaringer, negative erfaringer påvirker hjernen i negativ retning og fører til alvorlige konsekvenser for barnets kognitive utvikling. Å oppdage tidlige tegn eller signaler fra barnet vil være viktig for å kunne forhindre nye overgrep og hjelpe barnet før det får alvorlige konsekvenser.

Forskning viser at mange overgrepsutsatte hadde en følelse eller formening om at de hadde sakt fra, at noen må ha sett eller vist hva de ble utsatt for. (Kirkengen & Næss, 2009 ; Aasland M, 2014). Så hva er det som hindrer barnet i å si fra og de voksne fra å se? Dette leder over til neste del som omhandler årsaker til hva som opprettholder fortelsen.

2.7 Fortielsen av seksuelle overgrep.

Mange studier som tar for seg voksnes tidligere overgrepserfaringer viser til funn hvor overgrepet forties og holdes hemmelig, som nevnt forties et overgrep i snitt sytten år før historien blir fortalt. I dette kapittelet ønsker jeg å belyse årsaker som kan ligge til grunn for at barn og voksne «velger» å holde sin overgrepserfaring skjult. Ved å belyse årsaker som forhindrer avdekking av seksuelle overgrep, kan det vise til hvilke utfordringer barnehagen står ovenfor når det gjelder å arbeide med forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen. Søftestad og Andersen (2014) har delt årsakene til fortielse inn i tre områder:

1. Årsaker til at barnet fortier kan ligge i barnet selv (indre årsaker).
2. Fortielse kan ligge i forholdet mellom barnet og overgriperen (relasjonelle årsaker).
3. Kulturelle og sosiale årsaker.

(Søftestad & Andersen, 2014, s. 28-29).

Med utgangspunkt i disse tre områdene blir årsaker til hvorfor seksuelle overgrep forties belyst i de neste avsnittene.

2.7.1 Årsaker til at barn fortier om seksuelle overgrep.

Forskning innenfor feltet når det gjelder hva som kan være årsak for at barn fortier om sin overgrepserfaring er blant annet en rekke studier der voksne informanter forteller hva som hindret dem i å fortelle om det de var utsatt for som barn. I studien til Søftestad (2005), oppga informantene at det var vanskelig å finne anledninger til å fortelle. Overgrep er et sensitivt tema man ikke bare begynner å snakke om uten at det er blitt etablert samtalevaner om det. Dette viser til behovet for en «inngangsport» som gir anledning for å fortelle. Noe barnehagen kan skape ved å jobbe med temaer som kropp, grenser, ulike følelser og gode versus vonde hemmeligheter.

Å fortelle om sin overgrepserfaring oppleves ofte som skamfullt, flaut og vanskelig., hvor følelser av skyld og skam for det opplevde overgrepet er svært vanlig (Bergrav, 2015). Aasland (2014) påpeker at barn kan fortie overgrep fordi de ikke vet at det er galt og ulovlig. Når barnet ikke vet at det som skjer er ulovlig fører det til at overgrepet blir en normaltilstand. I en undersøkelse hvor 262 voksne informanter ble intervjuet om sine overgrepserfaringer som barn, svarte 52 prosent at de da overgrepene pågikk manglet kjennskap til at overgrepet var uvanlig eller ulovlig (Søftestad, 2008). For barn er det vanskelig å forstå at andre har en annen omsorgssituasjon enn dem selv, deres

«virkelighet» er alles virkelighet. Noe som bør åpne øynene til alle som jobber for og med barn hvor viktig forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep er, hvor viktig det er å gi barn den kunnskapen de trenger for å kunne si fra og vite hva som er rett og galt/ulovlig.

En annen årsak til at barn fortier kan være at de mangler ord og begreper for kunne fortelle sin overgrepserfaring. (Aasland, 2014). I overgrepssammenheng kan en overgriper møte barnet med taushet, uten å sette ord på hendelsen blir overgrepet «ikke-eksisterende», uten ord kan ikke hendelsen deles med noen. Barn som i tillegg opplever lite vokseninvolvering i livet sitt eller har forsinket språkutvikling/språkvansker kan ha et marginalt språk som ikke vil kunne dekke erfaringene og opplevelsene (Øvreeide, 2009). Når temaet seksuelle overgrep av barn i tillegg er tabuisert for de voksne, kan dette føre til at barnet ikke får de voksnes oppmerksomhet og ord for det alvorlige overgrepet (ibid). Dette igjen fører til at barnets tilværelse forblir en ugyldiggjort erfaring som barnet ikke stiller spørsmål til eller har mulighet for å fortelle om.

Summits (1993) introduserte «the child sexual accomodation syndrome», oversatt til det seksuelt misbrukte barnets *tilpasning syndrom*. Summits viser til at på bakgrunn av hemmeligholdelsen, hjelpeløsheten og maktesløsheten tilpasser barnet seg psykologisk den ulevelige situasjonen det lever i over tid. Barnet tvinges til å leve såkalt normalt mens misbruket pågår og er usynlig for omgivelsene. Dette fører til at misbruket som truer barnets fysiske og psykiske helse, blir naturlige og normale erfaringer for barnet på grunn av denne tilpasningsprosessen. Dette hindrer avdekking og opprettholder fortielsen av overgrepet, og fører til at barnet får store vansker med å forstå overgrepene som faktiske hendelser og til at omgivelsene ikke evner å fange opp at barnet lever i en overgrepsrelasjon. (ibid).

En annen årsak til at barnet ikke forteller om sin overgrepserfaring kan være at det er vanskelig for barnet å finne noen å si ifra til. Vanskelig å finne en voksen barnet kan stole på, som tåler og forstår det barnet forsøker å fortelle. Flere studier hvor voksne informanter forteller om sine overgrepserfaringer, viser til at de hadde forsøkt å fortelle sin historie, men ingen forstod eller evnet å fange opp det de forsøkte å si. Dessverre stopper noen barn sine forsøk på å fortelle, fordi de opplever at deres historie ikke blir hørt eller tatt på alvor, ved at de voksne avfeier det de forteller eller at de ikke tror på dem (Aasland, 2009). En oppmerksom og interessert voksen som ved anerkjennelse tar barnets uttalelser eller handlinger på alvor kan hjelpe et barn i å fortelle. En annen årsak til at fortielsen opprettholdes er at barnet kan ha vansker med å åpne seg og stole på en voksen igjen. Grunnet misbruket har barnet bygget opp en grunnleggende mistillit til alle voksne, hvor overgrepserfaringen har vist barnet at voksne kan skade og svikte dem på det groveste (Søftestad & Andersen, 2014). Dette viser at relasjonen mellom den voksne og barnet i barnehagen er av stor betydning for om barn kan fortelle, den voksne må bygge opp tillit slik at barnet får visshet og

forståelse for at det er trygt å fortelle, det er viktig at den voksne tar ansvar i situasjonen, lytter og støtter barnet. Barn må kjenne seg trygge for å tørre å eller ville fortelle om sine overgrepserfaringer.

I en undersøkelse svarte 62 prosent av 262 overgrepsutsatte at de som barn trodde de fortjente overgrepene de var utsatt for (Søftestad, 2008). Barn kan gi seg selv skyld i overgrepene og tenke at de fortjener det som skjer med dem, som igjen hindrer barnet i å fortelle om overgrepene (Aasland, 2014). Noen overgripere truer barnet til taushet, for slik å forhindre at barnet forteller. Det kan dreie seg om trusler som å skade barnet selv eller noen barnet er glad i. Eller trusler om at barnet havner i fosterhjem og at overgriper får fengselsstraff hvis barnet velger å fortelle om overgrepet/ene. Det er ikke vanskelig å forstå at barn kan benekte eller fortrenge overgrep på grunn av truslene og redsel for konsekvensene (Aasland, 2014). Hvis overgriperen i tillegg er i familie med eller er en som barnet er glad i, blir det å fortelle om overgrepet ekstra vanskelig (Kvam, 2011). Barnet havner i en lojalitetskonflikt hvor det ikke vil skuffe eller gjøre overgriper vondt, men «velger» å beskytte overgriper ved å ikke fortelle.

Seksuelle overgrep kan knytte barnet inn i en relasjon med hemmeligholdelse, hvor Interaksjonen mellom overgriper og barnet hindrer barnet i å avdekke sin overgrepserfaring (Nordhaug, 2014). Overgripere er ofte svært dominerende, manipulerende og kan skape en unormal realitetsoppfatning i barnet. Barnet mister slik evnen og mulighet til å skape og fortelle om sin egen historie slik barnet opplever det. Overgriperen har dermed makt til å definere situasjonen og til å regissere sammenhengen overgrepene skjer i (Søftestad, 2008). Makten ligger i at barnet ikke er på et utviklingsmessig modenhetsnivå, barnet har verken de begreper for eller forståelse av hva den voksne trekker dem inn i.

Ved traumatiske hendelser, som et eller flere overgrep, kan hjernens forsvar mot de sterke indre følelsene igangsettes. Dette er hjernens overlevelses strategi mot avmakten, skammen og skylden. Dette fører til at barn som opplever seksuelle overgrep kan benytte seg av benektning, bortskyving og undertrykkelse av følelsesmessige reaksjoner som en overlevelses strategi (Dyregrov, 2010). I tillegg kan barn benytte seg av dissosiering. Begrepet dissosiere betyr å «splitte fra» eller slette følelsesmessig utfordrende erfaringer og er en forsvarsmekanisme som innebærer hjernens evne til å distansere seg eller blokkere seg følelsesmessig fra det som skjer (Øvreeide, 2009). Slike forsvarsmekanismer kan tre i kraft når mennesker opplever traumer, og er en vanlig tilstand for barn og voksne som har opplevd krig. Slik blir en hendelse «uten betydning» for barnet. Barnet har med denne dissosieringsmekanismen gjort hendelsene «betydningsløse» og stengt de ute fra sin virkelighet, noe som igjen fører til at det blir vanskelig å fange opp å få øye på det barnet bærer på av negative erfaringer. Å kjenne til disse mekanismene vil kunne hjelpe til å oppdage tegn eller signaler på seksuelle overgrep hos et barn, og slik forhindre nye overgrep fra å skje.

2.7.2 Årsaker til at voksne fortier om seksuelle overgrep.

La meg først fortelle en selvopplevd historie om en samling i barnehagen om kroppen.

Det var en samlingsstund for treåringene på en avdeling jeg jobbet på. Godt forberedt kom den voksne inn med tusj, og tavle under armen med «fortellerhatten» på hodet. I dag skulle samlingen handle om kroppen og hva de ulike kroppsdelene heter. Barna elsket det når den voksne tegnet med store bevegelser det de fortalte kroppen besto av: fot, mage, øyne, munn. Den voksne supplerte flere kroppsdelene da barna hadde sagt det de kom på: øreflipp, lillefinger negl, føflekk og hake. Samlingen var over og den voksne var fornøyd, mange nye ord i dag, klapp på skuldra! På vei hjem sittende i bilen kom refleksjonene og oppdagelsen, hva var nå dette? Kroppen manglet jo tiss! Den menneske kroppen barna fikk presentert i dag i samlingen var jo kjønnsløs.

Den voksne i historien her er meg, og det er ikke vanskelig å forstå at jeg i denne samlingen kommuniserte til barna at kjønnsdeler snakker vi ikke om, det er tabu. Refleksjon rundt hendelsen satte heldigvis i gang endringer i meg. Barn merker fort om den voksne evner å ta imot deres signaler eller fortellinger. Forskning viser at barn ofte gir små drypp eller hint om sin historie for å teste ut om den voksne er mottakelig (Aasland, 2014). Barn beskytter seg ved å trekke seg unna om de fornemmer at de voksne har vanskelig for å ta imot. De fornemmer også fort om inntrykkene vekker ubehag eller til og med avsky hos den voksne (Raundalen & Shultz, 2008). Dette gir grunn til å påstå at den voksnes reaksjon er helt avgjørende for om det overgrepsutsatte barnet tør komme frem med sin fortelling. Søftestad (2008) viser til at mange fagfolk er redde for å se og høre for mye, at noen kan bli handlingslammet som igjen fører til at de ikke tar tak i saken eller gjør for lite. Mens andre fagfolk overreagerer og gjør for mye (ibid). Noen voksne kan bevist eller ubevisst holde seg langt unna saker som omhandler seksuelle overgrep mot barn, de kan føle avsky og sterke følelser vekkes når de hører om seksuelle overgrep (Nordhaug, 2014). Noen voksne er redde for sine egne reaksjoner, om de er i stand til å hjelpe barnet og om de er den rette til å gjøre dette. Det er viktig at de voksne tar seg tid til å kjenne etter hvilke følelser som vekkes, for slik å være mentalt forberedt og søke råd og hjelp for å løse situasjonen til barnets beste (ibid).

En vanlig tanke er at ingen de kjenner begår overgrep eller er utsatt for overgrep, og står dermed i fare for å overse signaler fordi de ikke tror eller våger å se. Det nære og tette samarbeidet med foreldrene i barnehagen kan være en risiko for at det er vanskelig å tro på magefølelsen. En positiv oppfatning av foreldrene kan sette barnets signaler i «skyggen». Slik kan signalet barnet sender ved for eksempel å vegre seg i å dra hjem med en eller begge foreldrene, overses av den ansatte og bli til empati for foreldrene som har et så «vanskelig» barn. En slik «umulig» adferd kan føre til at de ansatte synes synd på foreldrene som har et så vanskelig barn, i stedet for å hjelpe barnet som har det vanskelig.

Killèn (1991) kaller dette for «problemforflytning». Nordhaug (2014) peker også på denne utfordringen med lojalitet til foreldrene og faren for lett å identifisere seg med foreldrenes situasjon. Noen barn som lever med seksuelle overgrep vil kunne utvikle en atferd overfor andre barn og voksne som er utagerende eller seksualisert, en slik adferd kan føre til at det kan bli vanskelig både å omgås barnet og å like det. (ibid). Faren her er at sympatien nå ligger hos foreldrene og «problemet» er barnet.

Bare tanken på at barn utsettes for seksuelle overgrep vekker streke følelser hos mange, fra sinne til avsky og redsel. Det gjelder å være bevisst at egne følelser og smerte kan bli til et hinder, som hindrer erkjennelsen at et barn man kjenner godt kan være eller blir misbrukt seksuelt. Søftestad (2008) hevder det i møte med barns historier om overgrep kan melde seg et behov for å beskytte seg selv mot den skremmende sannheten. En egenbeskyttelse som igjen kan føre til at den voksne unnlater å snakke med barnet og bringe det vanskelige temaet på banen.

Nordhaug (2014) peker på at redselen for å ta feil kanskje er det største hinderet for voksne i å gripe inn. Voksne kan være redde for å bryte barnets integritet, redde for å oppskake, såre eller krenke barnet. Den voksnes redsel for å sette barnet og familien i en vanskelig situasjon og for hvilke konsekvenser mulige avsløringer kan ha for barnet kan føre til at den voksne legger bort sin bekymring, og heller ser etter årsaker som er mer kulturelt akseptable og som også er en «problemforflytning» (Nordhaug, 2014; Killèn 1991).

Alle disse årsakene som ligger i de voksnes holdninger er mer eller mindre forståelig. Å bli klar over de krefter som trer i kraft inni oss i møte med tabuer som seksuelle overgrep mot barn, vil hjelpe oss til å våge å stole på magefølelsen og gå videre med vår bekymring til det beste for barnet. Barn kan ikke fortelle hvis de voksne ikke er i stand til å lytte. I neste del vil begrepet tabu, og årsaker som er med på å opprettholde fortielsen i samfunnet bli belyst.

2.7.3 Tabu, årsaker til at samfunnet fortier om seksuelle overgrep.

Tabuer sett i et historisk lys har sin bakgrunn i erfaringer som har ført til at uønsket adferd eller vaner skulle unngås, sett i lys av dette er seksuelle overgrep et tema som i en kultur eller i en gruppe ikke skal omtales og tabu mot incest eller seksuelle overgrep av barn foreligger i omtrent alle kulturer. Før var dette nesten helt taushetsbelagt, ikke under noen omstendigheter skulle det nevnes, selv om mange visste det forekom. I dag erkjennes det at seksuelle overgrep faktisk skjer og at omfanget er stort. Men fortsatt er det en utfordring for mange å erkjenne at det kan skjer i nære omgivelser, i gata eller i

familien eller i barnehagen hvor man jobber. Tabu skaper tildekning og løgn som fører til at verken voksne eller barn blir møtt med forståelse og støtte slik de har behov for (Killèn, 2013). Vi kjenner til flere eksempler hvor barnet har blitt misforstått og tegn på overgrep har blitt oversett. Som i Christoffer-saken, der diagnosen ADHD ble forklaringen på guttens atferd og som gjorde at de opprinnelige årsakene til vanskene ikke ble sett (Nordhaug, 2014). Denne saken er et eksempel på «problemforflytning».

Seksuelle overgrep mot barn vekker som sagt sterke følelser som hos noen fører det til bagatellisering og behov for distanse. Måten vi reagerer på henger sterkt sammen med den kulturen og samfunnet vi har vokst opp i (Søftestad, 2005). Tabuisering blir da et sosialt forbud mot å fortelle, og kan føre til at barnets overgrepserfaring ikke blir sett, hørt eller tatt på alvor, verken av private eller fagpersoner. Det kan føre til at personer som forteller om overgrep selv risikerer å ikke bli trodd eller i verste fall straffet i rettsapparatet, eller at fagfolk møter motstand ved at deres uttalelser blir bagatellisert eller møtt med forakt på bakgrunn av sitt virke. (Søftestad, 2005). Leira (1990) peker at tabuisering av seksuelle overgrep fører til at overgrepet blir *ugyldiggjort*. Hun hevder at ugyldiggjøring er med på å fjerne selve handlingen, for barnet selv og for personene i barnets omgivelser. Når vi ikke snakker om det, forsvinner det, eller det opphører å eksistere. Tabu er en kraft i samfunnet som er med på å holde overgrep skjult, som fører til fortielse slik at overgrepshistoriene ikke komme frem. Taushet styrker tabuet som overgrep er belagt med i samfunnet vårt, og for å endre dette må vi våge å snakke om det. Barnehagen har her en viktig rolle i forhold til å bryte ned tabuer knyttet til seksuelle overgrep.

2.8 «Vanskelige» samtaler i barnehagen om sensitive temaer.

Denne delen av oppgaven skal belyse noen ulike samtaleformer knyttet opp mot det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep som skal foregå i barnehagen. Det er nettopp i samtalene som oppstår mellom de ansatte og barna i barnehagen at mye av det forebyggende arbeidet ligger.

Det finnes mange ulike samtalesituasjoner i barnehagen, den pedagogiske samtalen som her blir belyst består av kommunikative møter mellom pedagogen og barnet (Johansson, 2011). Den vanligste formen for samtale i barnehagen er de spontane og dekontekstuelle samtalene, slike samtaler formidler alltid normer og verdier, der hvor læringen skjer i selve dialogen ved at man får uttrykke seg og

reflekterer sammen om noe (Öhman, 2016). I den spontane samtalen som oppstår må derfor pedagogen være bevisst sine egne normer og verdier knyttet til temaet, hvor det er under disse samtalen den voksne mer eller mindre bevisst formidler sitt syn på hva som er viktig. Det vi snakker om og det som forties legger barn merke til, barn trenger oppriktige, tydelige og direkte voksne (Langballe, 2011). Den voksne må være klar over sin egen rolle og sine egne holdninger i det forebyggende arbeidet nettopp ved å snakke åpent om vanskelige temaer, for slik å bryte ned tabuer.

Spontane samtaler er svært viktige i barnehagen, de skaper fortrolighet og tillit ved at man deler og har en felles positiv opplevelse. Spontane samtaler er selve byggesteinen i det å knytte gode relasjoner mellom voksne og barn (Öhman, 2016). En nær og tett relasjon er som tidligere nevnt svært viktig for barnet og en forutsetning for å kunne fortelle sin historie. De voksnes kompetanse i å bruke og forstå aldersadekvat språk, være på «bølgelengde» med barnet, og til å gi barnet positiv respons samt evne å få tak i de vage og ofte utydelige signalene som barnet viser, vil være avgjørende for kommunikasjonen (Mossige, 1998)

Giske seniorrådgiver ved Barnehuset i Tromsø påpeker at samtaler med barn er den beste metoden for å forebygge overgrep. Slike samtaler har tre hovedpunkter, de er forebyggende samtaler, informerende samtaler og avdekkende samtaler. Forebyggende og informerende samtaler glir over i hverandre i form av at informerende samtale også virker forebyggende fordi man da ofte snakker om kropp, grenser og hemmeligheter. Slike samtaler skaper et felles språk som blir et viktig verktøy for barnet i å kunne si fra om en voksen har krenket eller brutt noen grenser. Avdekkende samtaler gjøres på Barnehuset med den hensikt å avdekke eventuelle lovbrudd og er ikke en samtaleform som foregår i barnehagen. Forebyggende og informerende samtaler derimot vil være viktig med tanke på det forebyggende arbeidet i barnehagen, samtalekortene utviklet i samarbeid med Barnehuset i Tromsø vil kunne være til hjelp og støtte for pedagogen under slike samtaler.

I barnehagen skjer det ofte også planlagte samtaler. Et eksempel på en planlagt samtale er samlingsstunden, en svært vanlig aktivitet i barnehagen hvor en gruppe barn sammen får en felles opplevelse i en samtale styrt av en voksen. Planlagte samtaler bærer preg av asymmetri, ettersom den voksne er den som velger tema og innhold, samt et formål hvor målet er at barna skal lære noe, de er instruerende, argumenterende og forklarende samtaler (Öhman, 2016). I det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep kan temaer som følelser, kropp og egne/andres grenser bli introdusert for barn under slike planlagte samtaler, for senere å dukke opp i de spontane samtalen i barnehagen. Den planlagte samtalen blir slik en «inngangsport» som kan åpne opp for den spontane samtalen senere.

Noen ganger vil det være nødvendig å ha en planlagt barnesamtale for å avklare veien videre, og for å finne ut hva mistanken eller den vonde magefølelsen bygger på. Selv små barn, helt ned til tre års alder kan gjenkalle og fortelle om egenopplevde hendelser (Langballe, 2011). For å gjennomføre slike

samtaler kreves det bevissthet om kommunikasjon og evne til å oppnå kontakt og vinne barnets tillit (ibid). I slike barnesamtaler må det legges vekt på å stille åpne spørsmål. Forskning viser at det er den frie og spontane fortellingen som gir rikest innhold og mest pålitelig informasjon (ibid). Den Dialogiske samtalemotoden (DCM) er utviklet av dr.polit. Gamst og dr. polit. Langballe, den er utviklet til bruk i avhør av barn gjennom doktorgradsarbeidet «Barn som vitner» (Gamst & Langballe 2004). Metoden er også tilpasset asylintervjuer av barn, og anvendes i asylbehandling av barn i EU landene. Herav navnet DCM (Dialogical Communication Method). (ibid). DCM legger vekt på at barnet selv skal få fortelle fritt. At det skal stilles få, men åpne spørsmål og at man gir barnet tid og rom for å fortelle.

Viktige områder i DMC:

- De fysiske rammene for samtalen (et eget rom).
- Gjennomføringen av samtalen er planlagt og inndelt i faser.
- Fasene har spesifikke spørreformuleringer. (åpne spørsmål)
- Sentrale temaer i samtalen utdypes på flere plan. (Langballe 2011).

Før en slik samtale er det viktig med forberedelse, man bør ha god tid, et egnet rom uten forstyrrelser samt tenkt ut spørreformuleringer på forhånd. Utfordringen i en slik samtale er å være både åpen og målrettet. I DCM er fremgangsmåten som en trakt form, hvor man snevrer inn fra et mer åpent tema som underveis blir fokusert og utdypet. (Langballe, 2011). For et barn som forteller om sin overgrepserfaring kan dette oppleves som å bryte en katastrofal hemmelighet. Ved å fortelle kan barnet medvirke til å ødelegge familien, i tillegg til frykten for konsekvensene må barnet forholde seg til skyld og skam knyttet til overgrepet. For alle overgrepsutsatte er det avgjørende at den voksne formidler trygghet i situasjonen og tar på seg ansvaret for det som eventuelt kommer til å skje videre.

Uansett hvilken samtaleform som finner sted er samtalen gjenstand for læring, både for voksne og barn. Hvilken læring som finner sted avhenger derimot kun av den voksnes pedagogiske bevissthet om samtales kvalitet (Öhman, 2016). Kvaliteten vil vises i måten den voksne tilrettelegger for ulike samspillsituasjoner og den samspillstøtten barnet får i og under samtalen og som gir barnet mulighet for å utrykke seg og reflektere i en samtale. Refleksjon over egen praksis i samtaler med barn vil gi viktig kunnskap og fører til økt kvalitet på samtalen, noe som igjen har direkte innvirkning på barnas trivsel og mulighet for læring. Samspillstøtte innebærer å skape og styrke relasjonene til barnet og mellom barna. De voksne i barnehagen har ansvar for å ivareta barnas perspektiv og interesser i samtalen. Dette gjøres ved at den voksne er «støttende og oppmerksom» (Frelin, 2012). Hvordan en voksen støtter barnet varierer utfra den enkeltes samtalestil og utfra hvilke situasjoner samtalen foregår. Å være støttende innebærer å ta barnets perspektiv og uttalelser på alvor, hvor den voksne er lyttende og sammen med barnet undrer seg rundt et tema. Den voksne må vise en genuin interesse for

det barnet forteller og ønske å delta i samtaler og samspill med barnet. Ved gjennomføring av «vanskelige» samtaler knyttet til sensitive temaer kreves det en bevissthet om kommunikasjon og holdninger som må ligge til grunn for å oppnå kontakt og vinne barnets tillit.

Bae (2004) har viet stor del av sin forskning til å undersøke relasjonens betydning for barnas trivsel og læring, i en doktoravhandling presenterer hun disse to samspillsmønstrene:

- **Trange samtalemønstre** hvor den voksne har styrende tilnærming som gir barna lite rom for egne innspill og initiativ. Der den voksne fjerner seg fra barnets opplevelse og stiller i stedet kunnskapsspørsmål eller korrigerer barnet, og er mer opptatt av riktige svar i samtalen enn å følge barnets undrings prosess.
- **Åpne samtaleprosesser** derimot bærer preg av at den voksne undrer seg sammen med barnet, viser glede av å dele opplevelsen med barnet. Dette er en forutsetning for å skape gode samtaler med barn, noe som igjen blir viktig under samtaler som omhandler tabubelagte temaer. (Bae, 2004)

Som ansatt i barnehagen er det derfor viktig at man reflekterer og analyserer sin egen samtalestil, men også i felleskap ser på hvilke mønstre og samtalestiler som dominerer på avdelingen eller basen. Til slutt er det viktig nok en gang å minne om betydningen av dokumentasjon av barnets uttalenser og handlinger ved mistanke om seksuelle overgrep.

3 Metode.

I denne delen av oppgaven redegjøres stegene i forskningen, slik at leser har mulighet til å følge med på prosessen og vurdere troverdigheten og gyldigheten til studien. Hvert enkelt steg og valg i prosessen er forsøkt gjort rede for, gjennom beskrivelser og begrunnelser er målet å vise til gjennomtenkte valg (Nilsen, 2012).

3.1 Valg av design.

For å svare best mulig på problemstillingen falt valget på et kvasi-eksperimentelt design.

Eksperimentet gjennomføres i form av en pilot undersøkelse med et pretest-posttest design uten bruk av kontrollgruppe, med kvalitative intervju som metode. Selve eksperimentet innebærer en utprøving av samtalekort (pilot) med pretest intervju i forkant av utprøvingen, mens posttesten er intervju i etterkant av eksperimentet. Målet med slike undersøkelser er å oppnå forståelse og kunnskap om forskningsdeltagernes meninger og erfaringer, knyttet til deres personlige og sosiale virkelighet (Dalen, 2011). For denne studien er målet å få økt kunnskap om informantenes erfaringer med bruk av samtalekort utviklet i samarbeid med Barnehuset i Tromsø. Men et pretest- posttest design var det mulig å fange opp endringer i forståelsen av det forebyggende arbeidet både før og etter utprøvingen av samtalekortene.

3.1.1 Intervju.

For å besvare problemstillingen fant jeg kvalitativ metode med innhenting av data via semistrukturert dybdeintervju best egnet. Dette er en metode som egner seg godt for å få innsikt i pedagogenes tanker, følelser og erfaringer til temaet, samt erfaringer og meninger knyttet til utprøvingen av samtalekort laget i tett samarbeid med Barnehuset i Tromsø. Semistrukturert intervju åpnet opp for muligheten til å komme nærme deltakerne og gav mulighet for bruk av oppfølgingsspørsmål der det var nødvendig. I forkant av intervjuene hadde jeg utarbeidet en intervjuguide med nøye gjennomtenkte spørsmål som skal gi svar på problemstillingen. Målet med spørsmålene var å åpne for at forskningsdeltakeren fikk med egne ord uttalt seg om sine opplevelser og erfaringer knyttet til temaet seksuelle overgrep og samtalekortene. Jeg var bevisst at spørsmålene i intervjuguiden ikke skulle være ledende eller lukkede.

(For å teste ut hypotesen om at det er svært store ulikheter i erfaring og arbeidsmetoder med hensyn til arbeidet med temaet i barnehagen, valgte jeg å intervju forskningspersoner i en og samme barnehage i Tromsø. Ta bort?) Informantene har på forhånd samtykket til å bidra på to intervjuer, et før utprøvingen av samtalekortene samt ett i etterkant. Formålet med intervjuene var å finne ut hvordan pedagogen opplevde det forebyggende arbeidet og hvilke erfaringer de gjør seg under utprøvingen av samtalekortene, samt om bruken av kortene har endret deres syn på hva forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen kan være. Erfaringene fra utprøvingen skal bidra i den videre utviklingen av samtalekortene.

Forskningsintervjuenes mål er å gi en forståelse av temaet sett fra forskningsdeltakernes egne perspektiver og ståsted, noe som gjør at oppgaven bygger på en fenomenologisk tenkning. Kvale og Brinkmann (2015) påpeker at det i en fenomenologisk retning må strebes etter å innhente så omfattende og forutsetningsløse beskrivelser som mulig av de temaer man i forskningsdeltakerens livsverden studerer. I fenomenologien tas det nettopp utgangspunkt i forskningsdeltakerens perspektiv og opplevelser i deres livsverden. En svært krevende oppgave da forskeren bruker seg selv som arbeidsverktøy, samtidig som man har et spesielt engasjement og interesse for temaet som studeres (Nilsen, 2012). Som forsker står man ikke bare i fare for å påvirke resultater og funn, det er uungåelig og en del av prosessen ved kvalitativ forskning. Nilsen (2012) peker på at det vil være bortkastet tid å forsøke å eliminere det han kaller «forskningseffekten», man bør heller erkjenne at kvalitativ forskning er verdiladet og påvirkes av forskerens subjektivitet.

Intervju er en interaksjon mellom forsker og forskningsdeltakerne, hvor forsker ikke kan unngå å påvirke deltakerne i en intervjusituasjon. Samtidig påvirker jeg i rollen som forsker det innsamlede datamaterialet, i kraft av at forsker velger ut relevante og viktige funn. Under utarbeidelse av intervjuguide og ved gjennomføringen av intervjuene med de planlagte spørsmålene og oppfølgingsspørsmålene, samt under etterarbeidet har fokuset vært på deltagerens egne opplevelser og erfaringer. Det har hele veien vært deres opplevelser og erfaringer jeg har vært og er interessert i, ikke svar utfra mine egne forventninger eller forforståelse. Jeg føler derfor det er nødvendig å forsøke å beskrive mitt egen fagligetåsted, noe som fører oss over til neste avsnitt.

3.2 Faglig utgangspunkt.

Årsaken til det valgte temaet og vinklingen på oppgaven kom ikke av seg selv, min forforståelse eller forståelseshorisont har nok ledet meg hele veien inn i dette prosjektet (Dalen, 2011). Forforståelsen inneholder mine meninger og oppfatninger jeg har med meg i forhold til temaet jeg har valgt å studere (Dalen, 2011). Med utgangspunkt i meg selv tolker jeg fenomenet og finner ny kunnskap, noe som

viser til at oppgaven bygger på en fenomenologisk-hermeneutisk forankring. Hvilken posisjon forskeren har til feltet man studerer er relevant og vil alltid påvirke tolkningene. Det hele starter med en førforståelse som videreutvikles ved at det innhentes nye erfaringer som tolkes og som gir en utvidet forståelse av fenomenet (Befring, 2015). Valget av tema ble tatt ut fra flere årsaker. Den ene var min oppdagelse under studiet av egne begrensninger og manglende kunnskap knyttet til temaet, jeg trengte å lære mer for selv å være bedre i stand til å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep. Det økte fokuset på temaet i media og ellers i samfunnet har nok også bidratt til at jeg har fått øynene opp for forebygging mot seksuelle overgrep og for behovet for kunnskap dette medfører. At valget falt på det forebyggende arbeidet i barnehagen bygger på egen erfaring som førskolelærer og som støttepedagog. Jeg gikk inn i prosessen med en hypotese om at måtte være flere enn meg selv som sliter med å finne ord og formuleringer for å snakke med barn om vanskelige temaer. Det er krevende og utfordrende å formidle budskapet til de små barna på en slik måte at det kan virke forebyggende mot seksuelle overgrep. Samtidig var jeg var usikker på hva det forebyggende budskapet skulle inneholde siden det ikke foreligger føringer verken i barnehagens rammeplan eller i andre kjente styringsdokumenter. Målet var å lage og prøve ut enkle samtalekort i barnehagen som støtte for pedagogen under samtaler og samlinger med barn om temaet. For å få til dette innledet jeg et samarbeidet med Barnehuset i Tromsø, hvor seniorrådgiver Giske sa seg villig til å fortelle og veilede om deres arbeidsmetoder i å snakke med barn om vanskelige temaer og seksuelle overgrep. Samarbeidet og samtalekortene utdypes ytterligere i neste avsnitt.

3.3 Samtalekortene.

Med bakgrunn i egen erfaring knyttet til utfordringer med å snakke med barn om vanskelige temaer, var det opplagt at jeg trengte hjelp til å kunne formidle det forebyggende budskapet til barna. Ideen om å lage samtalekort til støtte for det forebyggende arbeidet i barnehagen kom tidlig i prosessen. For å få til dette kontaktet jeg Barnehuset i Tromsø for veiledning i hvordan man kan formidle et forebyggende budskap mot seksuelle overgrep til de små barna i barnehagen. Barnehuset i Tromsø har svært god kompetanse i å snakke med barn om vanskelige temaer og seksuelle overgrep. Den beste metoden for å forebygge seksuelle overgrep er å snakke med barna, selv om det er vanskelig. For gjennom å gi barn kunnskap og informasjon gir man dem verktøy som gjør det lettere for dem å si fra og hvite forskjell på rett og galt. Under den første samtalen introduserte jeg behovet for et hjelpemiddel som kunne sikre kvalitet i innholdet og være støttende for pedagogen i dette arbeidet. Ideen min om samtalekortene ble svært godt tatt imot og førte videre til et samarbeid om utarbeidelse

av samtalekort. Kortene skal være til støtte og hjelp for pedagoger samt andre yrkesgrupper som jobber for og med barn. Samarbeidsprosjektet fikk navnet «de små barna», grunnet at de er tenkt brukt for barn i alderen 3-4 år og oppover. Det er i denne alderen den logiske tankeevnen begynner å ta form, og barna kan redegjøre for erfaringer og opplevelser gjennom en sammenhengende dialog og fortellinger (Holmsen, 2011). Nå kan de hvis de får mulighet fortelle om sine overgrepserfaringer.

Samtalekortene presenteres som kroppsregler, noe som bygger på erfaring fra arbeidet ved Barnehuset i Tromsø. Giske har tidligere benyttet kroppsregler som metode i etterkant av overgrepssaker med barn, som hjelp til å få barn til å fortelle og bearbeide et overgrep. Kroppsregler er ett sett regler for barn som gjelder for kroppen, seksualitet og kroppens private deler. Kroppsreglene i denne undersøkelsen består av ni kroppsregler presentert på ni kort (vedlegg 6). I tråd med anbefalinger fra ekspertgruppen (RVTS, 2015) inneholder kroppsreglene momenter som fjerner skyld og forvirring, samtidig som de gir barnet handlingsmuligheter i form av å fortelle. Kroppsreglene er tydelige på at det alltid er den voksne som er ansvarlig og som skal vite hva som er rett og galt, og fjerner dermed skyld fra barnet til den voksne. Målet med kroppsreglene er å gi barn kunnskap om kropp, følelser, grenser og private deler, for slik å sørge for at de har forutsetninger for å forstå hvis et overgrep blir begått mot dem. Frem mot skolealder begynner barn å utvikle regeletikk i tillegg til forståelse for konsekvenser (konsekvens etisk forståelse). Dette fører til at barnet i denne alderen har forutsetninger for å forstå handlinger som rette eller gale (Øvreide, 2009).

Kroppsreglene forskningsdeltakerne får presentert er en prototype uten de tenkte illustrasjonene, som er planlagt på den endelige utgaven. Illustrasjonene blir utført av en kunstner, men grunnet copyright er det ikke mulig å gi forskningsdeltakerne illustrasjonene under denne første utprøvingen. Informantenes erfaringer knyttet til utprøvingen vil være viktige med tanke på endringer og tilpasninger av kortenes innhold og formuleringer. Det ferdige produktet skal ha en enkel tekst og spørsmål til refleksjon, samt en illustrasjon knyttet til hver kroppsregel.

Bilder, bildekort eller samtalekort er et vanlig verktøy i barnehagene som barn og voksne er kjent med. Det er viktig at kroppsreglene er enkel å bruke og ikke fordrer behov for spesiell opplæring, en folder skal legges ved kroppsreglene og gi brukerne kort og enkel introduksjon og ideer til forarbeid og etterarbeid. Samarbeidsprosjektet og ikke minst veien videre mot det ferdige produktet har vært og er svært spennende å være med på. Forskningsdeltakerne i denne har meldt seg frivillige til å delta på neste runde når de ferdige samtalekortene skal prøves ut, hvor det vil bli gitt veiledning og oppfølging. Eventuelle virkninger av kroppsreglene og hvorvidt de har en forebyggende effekt bør det forskes videre på. I første omgang er det pedagogenes erfaringer knyttet til bruken av kroppsreglene denne oppgaven kan svare på. I neste avsnitt vil det bli gitt en kort presentasjon av forskningsdeltakerne.

3.4 Utvalg.

Intervjudeltakerne ble naturlig valgt ut etter at de selv meldte sin interesse for prosjektet. Med min bakgrunn hadde jeg tilgang på flere barnehager, men valget ble tatt ut fra intervjudeltakernes lange erfaring som pedagogiske ledere på avdelinger med barn i alderen 4-6år. Antallet ble tilpasset studiets tidsbegrensing og omfang.

kodenavn	Utdannelse	Stillingstittel	Ansiennitet
Intervju deltaker 1	Førskolelærer	Pedagogisk leder	25år
Intervju deltaker 2	Førskolelærer og Faglærer i idrett.	Pedagogisk leder	7 år
Intervju deltaker 3	Førskolelærer	Pedagogisk leder og Assisterende styrer.	19år

3.5 Gjennomføring av forskningsprosjektet- pretest og posttest.

Intervjuene ble gjennomført på informantenes arbeidsplass. På forhand hadde vi avtalt sted og tidspunkt for intervjuet. Første intervju, pretest intervjuet av informant 1 og 2 ble gjennomført i uke 8, informant 3 endret intervju tidspunkt flere ganger, første intervju for informant 3 ble derfor ikke tatt før i uke 12. Intervjuene forløp uten forstyrrelser, telefoner var på forhånd avslått og det var hengt opp «ikke forstyr» lapp på døren. Dermed fikk jeg den ønskede kvaliteten på lydopptakene, noe som forenklet transkriberingen som ble utført rett etter intervjuene. Informantene ble etter det første intervjuet satt inn i prosjektets formål, hvor problemstillingen er å finne svar på om samtalekortene kunne hjelpe og støtte pedagogen i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen. Samtalekortene ble så presentert og ny avtale om posttest intervju ble avtalt. Intervjuene ble gjennomført i uke 14 for informant 1 og 2, noe som gav informantene 6 uker til planlegging og bruk av samtalekortene på sine avdelinger. Informant 3 måtte utsatte posttest intervjuet til uke 17,

informant 3 fikk dermed på grunn av utsettelsen av prosjektets oppstart 4 uker til gjennomførelse. Intervjuene gav ulike utfordringer jeg har lært svært mye av. For det første min egen rolle som intervjuer, hvor jeg tidlig ble klar over verdien av å gi informantene tid til selv å reflektere over egne svar samt behovet for oppfølgingsspørsmål. Å lytte og gi informantene tid til å fortelle er en forutsetning for at intervjuet kan brukes i forskningssammenheng (Dalen, 2011). I ettertid ser jeg tydelig verdien i å ha tre informanter, noe som gav meg ulike utfordringer under intervjuene. Informant 1, hadde svært korte svar noe som resulterte i mange oppfølgings spørsmål, hvor jeg under transkriberingen og analysen fikk en utfordrende jobb i forhold til å vurdere om det ble stilt for ledende spørsmål til at svaret representerte informantens egne erfaringer og meninger eller min egen. Informant 3 gav helt andre utfordringer. Her lå utfordringen i om jeg som intervjuer klarte å hindre avsporinger fra spørsmålet samt å holde den oppsatte tidsrammen. Samtidig som informant 3 visste seg å ha en svært travel hverdag hvor det var vanskelig å finne både tidspunkt for intervju og for gjennomføringen av samtalekortene på informantens avdeling. Grunnet stadige utsettelser kunne ikke informant 3 vise til svar på spørsmålet om reaksjoner fra barna og foreldrene i ettertid av utprøvingen av samtalekortene (Intervjuguide, vedlegg 5), dette grunnet at utprøvingen av samtalekortene ble avsluttet samme dag som posttest intervjuet ble gjennomført. Hvordan informantene introduserte og brukte samtalekortene på sine avdelinger blir presentert under resultater, jf 4.3.

3.6 Etiske retningslinjer.

Prosjektet er meldt inn og godkjent av SND (Vedlegg 1).

Det er innhentet informert samtykke fra forskningsdeltakerne som ble orientert om forskningsprosjektets tema og hensikten med forskningen både skriftlig og muntlig i forkant av intervjuene. Det ble gitt informasjon om at opplysninger om personlige forhold vil bli anonymisert, samt om muligheten til å trekke seg fra prosjektet uten negative konsekvenser (vedlegg 2). Styrer i barnehagen og barnehagens samarbeidsutvalg har fått skriftlig informasjon og forespørsel om oppstart av prosjektet (vedlegg 3). Foreldrene til de barna som er involvert i utprøvingen av samtalekortene har fått grundig informasjon, skriftlig og muntlig, samt gitt mulighet til å kontakte meg for eventuelle spørsmål på mail. (vedlegg 4).

3.7 Transkribering og analyse.

Transkriberingen ble foretatt samme dag kort tid etter at intervjuet ble foretatt. Intervjuet var da «friskt i minne» slik at gestikulering og kroppsspråk kunne nedtegnes der det var av betydning. Lydopptaket ble skrevet ned ordrett på dialekt. Hovedspørsmål, oppfølgingsspørsmål og utsagn fra forsker, i tillegg til fullstendige svar fra intervjudeltakerne ble ordrett nedtegnet. Det ble også skrevet inn koder for beskrivelser av tonefall, pauser og trykk på enkelt ord. Transkriberingen var tidkrevende men også svært givende og lærerik. Ved å transkribere fortløpende ble egne svakheter under det første intervjuet tydelig, noe som ga mulighet for å rette opp før neste intervju. Som å gi informant pauser og tid til å tenke ut sitt svar før det ble stilt oppfølgingsspørsmål, forsker var under det første intervjuet noe overivrig.

Den analytiske tilnærmingen kan beskrives som en personsentrert analytisk tilnærming. Fokuset her ble lagt på sentrale begreper i materialet, og hvilken sammenheng de har (Thagaard, 2013). Ved å gå nøye igjennom intervjuene, ble både fellesnevner og ulikheter avdekket. I analysen ble både de ulike informantenes svar sett i sammenheng med temaet individuelt og sammenlignet. Gjennom en gjennomtenkt og utprøvd intervjuguide, oppfølgingsspørsmål og lydopptak, har informantenes egne opplevelser og fortellinger blitt ivaretatt etter aller beste evne. Analysen vil naturlig bære preg av mine egne tolkninger, men det er lagt vekt på og presisert i analysen når det hersket tvil om uttalelsen og tolkningen representerte informantens fulle mening. Intervjuguiden ble brukt som utgangspunkt for kategorisering og sammenligning av materialet fra de to intervjuene. Informasjonsmengden ble slik redusert for å få frem den mest interessante og relevante informasjonen. Hele veien har informantenes egne erfaringer og meninger som svarer til problemstillingen vært i fokus uavhengig av min egen forkunnskap og hypotese.

Under analyseprosessen ble intervjuene kategorisert i enkle kategorier. Kategorisering vil si at utsnitt av materialet blir identifisert og fikk knyttet et begrep (kodeord) til seg (Thagaard, 2013). Eksempler på begreper som ble benyttet er : Forebygging, tiltak, erfaring, kompetanse og forbedringer.

Kategorier betegnes som begreper som speiler sentrale temaer i prosjektet, hentet fra problemstillingen og temaer utviklet i analyseprosessen (Thagaard, 2013: s. 159-160). Begrepene jeg benyttet samsvarer med problemstillingen og spørsmålene i intervjuguiden. For best oversikt ble klipp og lim på ekte papir samt fargekoder på informantene benyttet, slik kunne materialet spres utover og fellesnevner og ulikheter i materialet kom lettere til uttrykk. Etter kategoriseringen ble sitater og interessante funn som skulle benyttes i selve oppgaven omskrevet til bokmål, da verken stedstilhørighet eller dialekt har noen betydning for problemstillingen, i tillegg ga dette bedre leseflyt.

3.8 Reliabilitet.

Reliabilitet beskrives ofte som påliteligheten av forskningen, og er ifølge Tjora (2012) den interne logikken gjennom hele forskningsprosessen. I kvalitativ forskning, som denne, som baserer seg på hermeneutisk-fenomenologisk forankring påpekes behovet av å presentere klart og transparent hvordan dataene er innhentet, dette for at enhver forsker skal kunne benytte samme metode ut fra beskrivelsene og oppnå samme resultat. Men det stilles spørsmål hvoviddt fokuset bør være på reliabiliteten i en slik studie, årsaken ligger i det relasjonelle perspektivet mellom forsker og informant. For at et dybdeintervju skal kunne fungere vil kjemien og relasjonen mellom forsker og informant være avgjørende for å kunne oppnå ærlige refleksjoner, noe som fører til at det er umulig å gjenskape de samme resultater, selv med samme forsker (Tjora, 2012). I denne studien er dermed datamaterialet unikt. Informantenes svar fremsto som oppriktige, de virket trygge i situasjonen og delte sine erfaringer og reflekterte rundt egen praksis. De delte raust av sine erfaringer knyttet til temaet selv om det til tider var tøft og følelsesladet.

På forhånd ble det utført et prøveintervju på en kollega. Dette ble tatt opp og brukt som indikasjon på om intervjuguiden var tydelig nok for at intervjuene kunne gjennomføres. Opptaket av prøveintervjuet gav innsikt i behovet for å legge inn gode pauser for å la informantene få spinne videre på sine ressonanser og snakke mer fritt. Det ble i tillegg klart at fokuset måtte bort fra det neste spørsmålet i intervjuguiden til å lytte bedre til informantens svar. Selv om jeg under prøveintervjuet ble bevisst dette, viser transkriberingen tydelig at under de siste intervjuene ble mine egne utsagn færre samtidig som informantenes ble lengre og langt mer utfyllende. Erfaringen jeg tillegnet meg etter de første intervjuene førte til en økt bevissthet og kompetanse i å fange opp interessante utsagn og stille relevante oppfølgings spørsmål som utdypet disse.

3.9 Validitet.

Validitet beskrives som gyldigheten av resultatene og tolkningene undersøkelsen gir (Thagaard, 2013). I presentasjonen av resultatene er det lagt vekt på å gi adskilt gjengivelse av informantenes erfaringer og egne tolkninger. Begrepsvaliditet handler om spørsmålene er operasjonalt slik at de gir svar på problemstillingen. Spørsmål som «*Var det lettere å snakke med barna når du brukte esamtalekortene enn tidligere når du ikke hadde samtalekortene?*» og «*Synes du samtalekortene fungerte bra, hvorfor/hvorfor ikke?*» er eksempler fra intervjuguiden som måler eller gir svar på problemstillingen. (Intervjuguide 2, vedlegg 5). Svakheter kan være at informantene har en annen begrepsforståelse enn forsker har, dette forsøkes avklart gjennom spørsmål i intervjuguiden som «*Hva legger du i begrepene*

«forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep?» (intervjuguide 1, vedlegg 5). Ved uklarhet om informanten til fulle forsto spørsmålet ble det også stilt oppfølgingsspørsmål, ved ett tilfelle ble spørsmålet bevisst stilt på nytt senere i intervjuet og da formulert på en annen måte for å få svar på spørsmålet. En annen trussel mot validiteten er forskerens subjektivitet. Denne kan komme til å gjøre seg gjeldende om datamaterialet som velges ut er gjort for å passe inn i forskerens teori (Thagaard, 2013). Ved intervju vil det alltid være mye data som ikke presenteres og drøftes, jeg har foretatt et utvalg ut fra relevansen med hensyn til problemstillingen.

3.10 Generaliserbarhet.

Generaliserbarhet eller overførbarheten til studien ligger i om resultater vil kunne samsvare med andre studier, og om resultatet kan overføres til andre i samme rolle som informantene. Utvalget på tre informanter er for lite for å kunne gi generaliserbarhet til allmenheten. Målet med denne pretest-posttest studien er å finne ut om samtalekort kan være til hjelp for pedagogen i det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen. Hvis funn viser til at samtalekort bidrar positivt i dette viktige arbeidet, kan generaliserbarheten drøftes til å gjøre seg gjeldende for andre i samme rolle som informantene. Hvis samtalekortene har den tenkte effekt vil de kunne bidra til økt kvalitet og sikre at det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagene skjer i henhold til ny rammeplan for barnehagene. (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015)

4 Presentasjon og drøfting av resultater.

I denne delen av oppgaven presenteres materialet og funn fra intervjuene, med den hensikt å belyse problemstillingen:

– *Kan enkle samtalekort hjelpe pedagogen i arbeidet med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep?*

Parallelt med presentasjonen av materialet drøftes funn opp mot aktuell forskning og mot egne tolkninger av materialet. Det som presenteres er et utvalg av materialet som anses relevant i forhold til problemstillingen. Resultatene er basert på svarene de tre informantene ga under pretest- posttest intervjuene. I løpende tekst blir utsagn fra informantene skrevet i kursiv og markert med «.....», sitater som er valgt ut representerer og fanger opp informantenes svar på viktige forskningsspørsmål.

Resultatene og drøftingen er inndelt under følgende overskrifter:

- 4.1 Informantenes erfaringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.
- 4.2 utfordringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.
- 4.3 Informantenes erfaringer ved bruk av samtalekortene.
- 4.4 Reaksjoner fra barna og barnas foreldre.
- 4.5 Forbedringer, ideer og anbefaling av samtalekortene.

*«Barn bader helst nakne, men voksne liker
å skjule sine eldre deler». (Mathias 5år).*

4.1 Informantenes erfaringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.

For å få tak i informantens erfaring og forståelse av det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep før introduksjonen av samtalekortene, ble det i pretest intervjuene stilt spørsmål som «*hva legger du i begrepene forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep?*» og «*kan du si hva det forebyggende arbeidet på din avdeling går ut på?*»

Informant 1 og 3, beskrev det forebyggende arbeidet på sine avdelinger med temaarbeid om kroppen, hvor begreper og felles begrepsforståelse ble sett på som viktig kunnskap for barna for å kunne forstå og fortelle om seksuelle overgrep. Informant 1 beskriver forebygging slik: «*Jeg tenker at det vi har jobbet med, temaet kroppen er viktig å fokusere på, det her med egne grenser*». Dette viser at informantene vektlegger det å jobbe med temaer som følelser, kropp og grenser som en viktig del av det forebyggende arbeidet, dette er i tråd med målsetninger i rammeplanen for barnehagen (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015). Gjennom arbeidet med disse temaene vil barna tilegne seg viktig kunnskap og begreper, samt skape en kultur og gode samtalevaner for å snakke om sensitive temaer i barnehagen. Noe som kan bidra til å forhindre fortsettelse av seksuelle overgrep (Søftestad & Andersen, 2014). De tre informantene forteller at temaarbeid om kroppen er et fast innslag for alle avdelingene hver høst i barnehagen, og at dette temaet kom inn i årsplanen etter den store overgrepssaken i Tromsø 2015, som førte til økt fokus på forebygging og forebyggende arbeid i barnehagen og i hele kommunen.

Forebygging handler om å «*forberede barna i fredstid*» som informant 3 så enkelt og presist uttrykte det. Her beskriver informanten at forebygging handler om å forberede barna og gi dem handlingsmuligheter hvis de skulle havne i en overgrepssituasjon. Informant 3 beskriver slik at forebygging i barnehagen handler om egenbeskyttelse, noe rapporten gjennomført av Regionalt Ressurssenter for Vold og Traumatisk stress anbefaler at det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen bør handle om (RVTS,2015). Ved å gi barna informasjon og kunnskap om temaer som kropp, seksualitet og grenser vil de ha mulighet for å si fra og vite hva som er rett og galt. Forskning viser at mange barn fortier om overgrep fordi de ikke vet at det galt eller ulovlig (Aasland, 2014; Søftestad, 2008), dette viser hvor viktig de forebyggende arbeidet og samtalene er for å gi barna kunnskap og informasjon slik at det blir mulig for dem å fortelle og si fra om overgrep blir begått. I forebyggende samtaler med barn er det viktig å formidle at ansvaret alltid ligger hos den voksne, det er de voksne som vet hva som er rett og galt og som har all skyld for overgrepet/ene. Barn har lett for å gi seg selv skyld og tro de fortjener overgrepet/ene, skam og skyld er med på å opprettholde fortelsen (Søftestad, 2008).

Ved å *forberede barna i fredstid* gir man dem kunnskap som kan være med på å forhindre selve overgrepet i å skje. Ved at de vet at handlingen som skjer eller er i ferd med å skje er galt eller ulovlig har de mulighet til å si fra og slik stoppe handlingen, noe som vanskeligjør overgriperes agenda i å skape en unormal realitetsoppfatning hos barnet gjennom manipulasjon (ibid). Noen vil hevde at en overgriper ikke vil så lett vil la seg stoppe av et barn. Ikke desto mindre vil barnet ha fått begreper og ord for handlingen som vil gjøre det mulig å fortelle det til noen barnet stoler på og har tillit til som kan forhindre at nye overgrep blir begått og slik hjelpe barnet.

For å få tak i hva informantene fant utfordrende med det forebyggende arbeidet ble det stilt spørsmål om: «*Kan du beskrive med egne ord hva du anser som utfordrende med å drive forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep på din avdeling?*». Informant 1 beskriver at utfordringene ligger i å finne en passende anledning for en slik samtale. «*Du kan jo ikke liksom spørre barna rett ut, sant, det er vanskelig, så du må finne en annen innfallsvinkel på det*». Informanten beskriver her at forebygging av seksuelle overgrep ikke er et tema man bare kan begynne å samtale om uten at det er etablert gode samtalevaner for det, noe som viser til behovet for en «inngangsport» som gir pedagogen en anledning til å starte en samtale knyttet til temaet. (Søftestad 2005). En kan hevde at tabueiseringen i samfunnet knyttet til temaet er et hinder for at det ikke dannes samtalevaner knyttet til temaet i barnehagen, noe som gjør det vanskelig for både voksne og barn å finne en anledning til å bringe temaet opp. Setts lys av dette er det her de voksne må kjenne og ta sitt ansvar. Gjennom planlagte forebyggende samtaler og spontane samtaler på avdelingene og i barnehagen, er det mulig at det å snakke om kropp, seksualitet og grenser vil kunne bli helt naturlig og uproblematisk både for voksne og barn. Med grunnlag i forskning vet vi at barn fornemmer fort om de voksne evner å høre det de ønsker og prøver å fortelle, hvis inntrykkene vekker ubehag hos den voksne slutter barnet å fortelle og trekker seg unna (Raundalen & Shultz, 2008). Like viktig som å skape gode samtalevaner blir det da at de voksne er klar over sin egen rolle, gjennom sine egne holdninger og samtalemønstre. Med grunnlag i kjent forskning vet vi på den ene siden at barn forteller kun til voksne som tåler å høre det de prøver å si og som de har tillit til, dette er voksne som er støttende og viser barnet oppmerksomhet (Frelin, 2012; Bae, 2004). På den andre siden viser forskning at barn hadde en følelse eller formening at de hadde sagt fra, og at noen voksne må ha visst hva de var utsatt for uten at dette ble fulgt dette opp (Kirkengen & Næss, 2009). Dette viser hvor vanskelig det er for barn og finne en anledning og en voksen å fortelle sin historie til, og hvor stor betydning gode samtalevaner knyttet til sensitive temaer er for å kunne fange opp på et tidlig tidspunkt barn som er utsatt for overgrep.

Informant 1 uttaler at forebygging mot seksuelle overgrep er, «*Forebygging er vel mer, jeg tenker på de signalene eller tegnene vi ser etter, men da har det jo gjerne skjedd*». Informanten uttaler her at forebyggingen også handler om å fange opp og se tegn som barn kan vise ved seksuelle overgrep. Informanten uttaler videre at det har vært en del kursing om hvilke signaler de skal/kan se etter, og at

det gir trygghet når man vet om disse tegnene. Informant 2 og 3 kom ikke inn på det å fange opp tegn og signaler knyttet til det forebyggende arbeidet. Det er mulig at forebygging for dem handlet mer om hva man kan gjøre for å forhindre seksuelle overgrep i å skje, ikke desto mindre er det å oppdage tegn og signaler med på å stoppe og forebygge at ett nytt overgrep bli utført, og en svært viktig del av det forebyggende arbeidet. Tiltaksplanen fra Barne- likestillings og inkluderingsdepartementet (Kunnskapsdepartementet, 27.08.15) viser til tiltak som skal føre til økt kunnskap og muligheter for å fange opp og se tidlige tegn og signaler på seksuelle overgrep hos barn, gjennom å øke midlene til barnehage utdanningene og til forskning knyttet til tidlig innsats for å hjelpe og oppdage tidlige tegn på barn i risiko.

Informanten 1 uttaler videre at forebygging skjer hele tiden i barnehagen. *«Alt er kanskje på en måte forebygging, når vi snakker om det, det er jo hva vi legger i det og hva vi voksne tenker. Så vi gjør kanskje mange ting uten at vi liksom er klar over at det er forebygging»*. Det informanten forteller er i tråd med teori og egne erfaring knyttet til voksnes holdninger og verdier for det forebyggende arbeidet. Hva vi snakker om og hva vi legger vekt på i hverdagen er viktig med tanke på hva vi bevisst og ubevisst formidler til barna. En kan slik hevde at refleksjon over egen praksis og samtalestil gir viktig kunnskap, slik min selvopplevde historie fra samlingsstunden om kroppen ga meg. Informant 1 beskriver betydningen av å være bevisst om at det man ikke snakker om, sier vel så mye i samtaler med barn som det man faktisk formidler. En kan også hevde at det å ikke snakke om sensitive temaer er med på å holde liv i tabuer knyttet til seksuelle overgrep.

Informant 2, vektla åpenhet og kunnskap om egen kropp i det forebyggende arbeidet. *«Jeg tenker det handler om åpenhet og kunnskap, å gi barna kunnskap om egen kropp og hva som er lov og ikke lov, hva som er greit for dem, vi har hatt litt om private kroppsdelene og det tenker jeg er forebyggende.»*. I begrepet *åpenhet* lå betydningen og forståelsen av hvor viktig det er å snakke om sensitive temaer, for slik å bryte de barrierer som gjør det vanskelig å snakke om for både voksne og barn på avdelingen. Informant 3 vektlegger det å lære barn tidlig å sette grenser for egen kropp, gjennom å jobbe med og gjøre barna kjent med begrepet private kroppsdelene. Det er mulig at gjennom å lære barn å sette grenser for seg selv slik at de kan stoppe en uønsket handling, en uønsket berøring eller lek kan gjøre barn i stand til å stoppe ett mulig overgrep i fremtiden. Selv om arbeid knyttet til temaet kroppen skjedde hver høst i barnehagen, vektla informant 3 betydningen av å jobbe med dette gjennom hele året. *«Jeg har gjort meg noen tanker om hvordan man kan holde liv i dette gjennom hele året, så det ikke blir et fokus på høsten for så å legges i en skuff»*, en måte informanten løste dette på var gjennom barnesamtaler. *«Vi har også barnesamtaler, det er også en del av forebyggingen»*. Informant 3 beskriver betydningen av barnesamtaler som gjennomføres to ganger i året på avdelingen, hvor informanten slik skaper samtalevaner som gjør det mulig for barna å fortelle om negative opplevelser og erfaringer. Informant 1 og 2 kom ikke inn på barnesamtaler som en del av det forebyggende

arbeidet. Det er mulig at for dem kom disse samtaler ikke inn på temaer de definerte som «forebyggende», ikke desto mindre så gir slike samtaler hvor den voksne skaper en «inngangsport» barnet anledning for å fortelle. (Søftestad, 2005).

Alle informantene hadde fått nettkurs og deltatt på en forelesning på Barnehuset i Tromsø om seksuelle overgrep mot barn. Informant 1 hadde i tillegg deltatt på en landsdekkende konferanse hvor samme tema ble tatt opp. På spørsmål om hvilken erfaring informant 1 har med å snakke med barn om kropp og seksualitet, uttaler informant 1 «*jeg har veldig lite erfaring på det, jeg vet jo at det har vært en del kursing på det, og liksom at mer sånn, eh.. at det skjer. Men veldig lite på hva vi som pedagoger bør gjøre eller skal gjøre*». Selv om hele barnehagen jobbet med temaet om kroppen hver høst innebar det ikke at informant 1 kom inn på barns seksualitet under dette temaarbeidet. Aasland (2014) mener temaet har fått et angstpregget skjær over seg, hvor barns seksualitet ikke skal snakkes om og helst ikke eksistere. Informant 1 forteller videre «*I løpet av mine, hvor mange år har jeg jobbet i barnehage? jeg har jobbet i 25-26 år. I løpet av disse årene så kan jeg telle på en hånd så mange barn som på min avdeling har, eh.. som det har vært synlig at det foregår. Så det har aldri vært et problem at barn tilfredsstiller seg selv på avdelingen*». Slik jeg tolker utsagnet forteller informant 1 at det skjer svært sjelden at et barn onanerer eller sammen med andre barn leker en lek med et seksuelt innhold, så for dem er dette ikke et problem. På den ene siden bør det ikke være et problem at et barn tar på seg selv på en måte som føles godt, for det er en helt naturlig del av et barns utvikling. Aasland (2014) stiller spørsmål ved hvordan et barn skal kunne fortelle at noen gjør ting med deres kropp, når de ansvarlige voksne ikke vil snakke om det eller sette fokus på det naturlige kroppslige? På den andre siden viser utsagnet at så lenge det foregår i det «skjulte» er det uproblematisk at barn utforsker sin egen seksualitet. Derimot var det overraskende at informant 1 kunne vise til så få tilfeller, hvor Informant 3 kunne fortelle om jevnlig perioder hvor det var stort fokus og nysgjerrighet på kropp og seksualitet blant barna på avdelingen. «*Det kan være vanskelige perioder, perioder når barna vil kle av seg og leke doktor hele tiden, og barn som helt naturlig stimulerer seg selv i hvilestunden*» videre forteller informant 1 at det da blir viktig at hele personalgruppen drøfter hvordan de bør håndtere dette og at de av og til kaller inn til foreldresamtaler for å informere om aktiviteten og leken som pågår. Slik jeg tolker informant 1 er ikke leken og barnas utforskning selve «problemet», det er hvordan de ansatte sammen drøfter sine holdninger til dette og hvordan de i samarbeid med barnas foreldre kan støtte barnas lek og utvikling. Med grunnlag i kjent forskning trenger barn rom for selv-utforskelse av sin egen kropp og seksualitet, det blir dermed viktig at de ansatte i barnehagen vet forskjell på normal og unormal seksuell adferd. Barns seksualitet og kropp utvikles på lik linje som språket, motorikken og hjernen utvikles, selv-utforskelse av egen kropp og seksualitet skjer i barnehagen gjennom ulike former for lek som doktor lek og mor, far og barn leker. Det er viktig at de ansatte erkjenner at det skjer og vet forskjell på hva som er normal og unormal seksuell adferd. Slik at de i samarbeid med barnas foreldre kan unngå å stoppe barn i deres naturlige utforskning av kroppen. Samtalekortene

retter fokus både på det som er normal seksuell adferd hos barn, og det som er ulovlig adferd og brudd på kroppsreglene. Samtidig som de påpeker at det alltid er den voksne som skal passe på kroppsreglene og som vet hva som er galt, for slik å fjerne skyld for et overgrep fra barnet. Kroppsreglene kan være med på å tydeliggjøre virkeligheten for barna, hva som er naturlig og hva som ikke er det og ikke minst ulovlig. Noen vil hevde at det å snakke om kropp og seksualitet er normaliserende for barn, for alle barn har en seksualitet.

4.2 utfordringer knyttet til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep.

Informant 3 var tydelig på at temaet ikke var vanskelig å snakke om nå, men at det for fem år siden var mye vanskeligere. Det økte fokuset på det forebyggende arbeidet de siste årene har bidratt til at det nå er lettere å snakke om temaet. *«Men jeg opplever at de jeg jobber sammen med synes det er veldig mye verre»*. Her kom informanten inn på kjønnsforskjeller i barnehagen hvor mennene fant temaet ekstra vanskelig, noe overgrepssakene som har kommet frem i media de siste årene kan være skyld i.

Informant 3 uttaler at samarbeidet med foreldrene om barns seksualitet og forebygging er det mest utfordrende med forebygging i barnehagen. *«For hvor naturlig er det i de tusen hjem? Alle de tingene som å leke doktor og ta opp gensen, det er jo en helt naturlig del av barndommen, men det er ikke så lett for alle å kanskje akseptere det. Eller de vil ikke akseptere det. Så det kan være litt utfordrende synes jeg»*. Her beskriver informanten utfordringen med ulikt syn på barn og seksualitet. Utfordringen knyttet til at man møter og skal samarbeide med mange foreldre med ulikt utgangspunkt i forhold til normer og verdier, egen oppvekst og ulike kulturers syn på seksualiteten. En kan hevde at disse ulikhetene opptrer ikke bare i møte med foreldrene, den finnes innad i personalgruppen også som. En kan også hevde at det vil kreve mye drøfting og kompetanseutvikling for å kunne samles i et felles grunnsyn, noe som blir viktig i en personalgruppe som skal støtte barns utvikling på alle måter, også barns seksuelle utvikling. Videre uttalte informanten betydningen av å ha foreldrene med. *«Foreldrene må være med, det tror jeg er det mest utfordrende. Ikke det å fortelle at vi jobber med temaet kroppen, men det faller ikke like naturlig for alle foreldre, noen opplever det som veldig vanskelig»*. Med grunnlag i barnehagens rammeplan skal samarbeid mellom barnehagen og foreldrene bære preg av gjensidighet hvor foreldrene har rett til medvirkning og informasjon (Kunnskapsdepartementet, 2011). slik jeg tolker informanten er det det delte synet på forebygging i befolkningen og blant foreldrene som kan by på utfordringer (RVTS, 2015). For noen foreldre kan dette være et tema de verken ønsker eller føler egner seg for sitt barn i barnehagen, noen vil hevde at dette kan skremme og skape ideer og falske beskyldninger om overgrep. Dermed vektla informanten betydningen av å gi foreldrene grundig og riktig informasjon om det forebyggende arbeidet som skal

foregå i barnehagen og på avdelingen. Foreldre og personalet i barnehagen må forholde seg til at barnehagen har et viktig samfunnsmandat som de skal forvalte ved å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep. Det er mulig at god og riktig informasjon rundt dette viktige arbeidet i de fleste tilfeller vil føre til økt forståelse for arbeidets formål, og slik også hindre misforståelser og negative oppfatninger knyttet til det forebyggende arbeidet.

Informant 1 hadde en annen opplevelse av å jobbe med temaet. *«Det er et vanskelig tema for oss voksne å prate om, og for barna kanskje å skjønne helt, jeg føler vi bare prater om det på overflaten, man er usikker på hvordan og hva man skal si. Man burde egentlig være tøff å si det rett ut, men det er fryktelig vanskelig»*. For informanten var dette vanskelig å snakke om ikke bare til foreldrene slik informant 3 opplevde det, men også til barna på avdelingen. Informant 2 beskriver hva som er utfordrende med temaet slik *«Det er så vanskelig å finne de rette ordene, det er et veldig sensitivt tema og jeg er veldig redd for å si noe feil»*. Disse uttalelsene kan være beskrivende for hvor tabu temaet seksuelle overgrep er i den kulturen og samfunnet vi lever (Søftestad,2005). På den ene siden beskriver uttalelsene hvor vanskelig det kan være å snakke om sensitive temaer selv for utdannede pedagoger med lang arbeidserfaring. På den andre siden viser uttalelsene til hvor vanskelig temaet da blir å snakke om for barna, når vi voksne ikke klarer lage gode samtalevaner om det. Forskning viser at barn som har blitt utsatt for ett eller flere overgrep fortier overgrepet i gjennomsnitt 17 år før de klarer å fortelle. For at et barn skal kunne fortelle om sine erfaringer må det være etablert samtalevaner om det (Søftestad, 2005).

Informant 1 beskriver videre hvor vanskelig det er å finne de riktige ordene, *«Føler jeg trenger noe som sier noe om hvordan jeg eksakt skal jobbe med temaet, for det føler jeg jeg kan for lite om»*. Dette viser på den ene siden at informanten tidligere hadde klare svar på hva det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen bør være, mens på den andre siden føler på et behov for hjelp eller føringer for hvordan man skal jobbe med dette temaet sammen med barna. Informant 1 uttaler videre et behov for hjelp for å kunne gå mer i dybden på temaet og ikke bare prate på overflaten. Noe informanten føler de gjør ved at det forebyggende arbeidet ligger under temaet kroppen, hvor fokuset nå ligger på kroppsdelene og kroppens mange funksjoner. Informant 2 beskriver samme utfordring, hvor det å finne ord for hvordan man skal formidle budskapet oppleves vanskelig, samtidig som informanten beskriver redselen for å si noe feil. *«Det er vanskelig å finne de rette ordene, det er et veldig sensitivt tema og jeg er veldig redd for å si noe som er feil»*. Begge informantene beskriver et behov for hjelp og støtte i arbeidet for å få frem det forebyggende budskapet. På den ene siden føler de på et behov for å ha noe å støtte seg til under samtaler eller samlinger med barn knyttet til temaet, mens på den andre siden føler de på et behov for forslag til eller ideer for det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep på sine avdelinger. Informant 1 beskriver det slik, *«føler jeg trenger noe som sier noe om hvordan jeg eksakt skal jobbe med temaet, det ville gjøre det lettere for oss hvis det fantes*

noen lure tips. For det føler jeg jeg kan for lite om». Informant 3 som ikke selv opplevde problemer i å snakke om temaet med barna på avdelingen, påpekte senere i intervjuet utfordringer knyttet til hvordan formidle dette til barnas foreldre. «*I en samling med mange barn og mange folk, hva sier man? Hva gjør man?».* Informant 3 uttaler også her en usikkerhet på hva man skal si og gjøre med tanke på det forebyggende arbeidet. Som tidligere nevnt skal barnehagen ha ett tett samarbeid med barnas foreldre. Barnehagens rammeplan viser til at samarbeidet skal inneholde stor grad av gjensidighet, hvor foreldrene har rett til informasjon og medvirkning (Kunnskapsdepartementet, 2011). Informanten 3 uttaler igjen hvor utfordrende det er å informere foreldrene om det forebyggende arbeidet. Årsaken kan ligge i at det foreldre og ansatte i barnehagen har ulikt syn og holdninger knyttet til dette vanskelige temaet, og at ved å bringe temaet opp kan det vekke sterke reaksjoner. Forskning viser til at synet på forebygging blant befolkningen er delt, hvor halvparten av informantene i undersøkelsen stilte seg kritisk til om det forebyggende arbeidet ville ha noen positiv effekt (RVTS, 2015).

I tabellen under blir viktige funn fra pretest intervjuene presentert, de oppsummerer informantenes erfaringer og utfordringer knyttet til det forebyggende arbeidet som foregår i barnehagen før introduksjonen av samtalekortene.

Kodenavn	Hva definerer du som forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep?	Hva går dette arbeidet ut på, i barnehagen og på din avdeling?	Utfordringer knyttet til dette viktige arbeidet?
Informant 1	Temaarbeid, kroppen og grenser. Se etter tegn og signaler. De voksnes holdninger og verdier, « <i>alt er egentlig forebygging</i> »	Temaarbeid hver høst om kroppen. Endringer som vindu inn til stellerom og skjerpede rutiner ved turer i det offentlige rom.	Vanskelig å snakke om, usikker på hva man skal si. Vanskelig å finne de «rette» ordene.
Informant 2	Åpenhet og kunnskap om sin egen kropp og grenser. Kjenne til private kroppsdeler, hva er lov og ikke lov.	Temaarbeid hver høst om kroppen.	Det er vanskelig å finne de rette ordene, det er et veldig sensitivt tema. redd for å si noe som er feil.
Informant 3	Temaarbeid om kroppen. Felles begreper og begrepsforståelse. Grenser i forhold til egen kropp.	Tema arbeid hver høst om kroppen. Barnesamtaler hvert halvår. Refleksjonssamtaler i personalgruppa.	Foreldresamarbeidet, temaet er ikke like naturlig for alle foreldrene. Vanskelig å finne de «rette» ordene, og hvor går grensen for hva man skal si.

Forebygging av seksuelle overgrep er et sensitivt tema som informantene beskriver som vanskelig å finne «de rette» ordne for, med et budskap som er vanskelig å formidle til barna og til foreldrene. På den ene siden stilles det krav og forventninger om at barnehagen skal jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep, men på den andre siden skal pedagogen løse dette selv uten klare føringer eller arbeidsinstrukser for hvordan dette skal gjennomføres. Det fremgår i rapporten «takk for at du spør» (Øverlien C og Moen L, rapport 3/2016) at barnevernspedagoger, grunnskole- og barnehagelærere har fått betydelig mer undervisning om vold og overgrep nå de senere år. Denne studien var en oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn, hvor formålet var å

sammenligne resultater fra en identisk studie gjennomført i 2007: «Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle». (Øverlien & Sogn, 2007). Men på tross av den økte undervisningen rapporterte nesten like mange i 2016 som i 2007 de ikke hadde fått den tilstrekkelige kunnskapen eller kompetansen de følte de trengte i sitt fremtidige yrke. Jeg stiller spørsmål ved om pedagogene som jobber i barnehagene hadde hatt nytte av tydeligere føringer i dette viktige arbeidet, føringer som kan sikre at forebygging av seksuelle overgrep har et innhold som svarer til kravene i ny rammeplanen for barnehagen (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015).

4.3 Informantenes erfaringer, samtalekortenes bidrag og funksjon i samtalen.

Hvordan informantene planla og gjennomførte samtaler med bruk av samtalekortene på sine avdelinger ble løst på ulike måter. Dette viser til tydelige forskjeller i valg av arbeidsmåter og metoder mellom pedagoger også innad i en og samme barnehage. Under er informantenes valg satt opp i en tabell for å tydelig vise forskjeller og likheter i planlegging, gjennomføring og barnas reaksjoner av samlingen.

Kodenavn	Planlegging	Gjennomføring	Barnas reaksjoner
Informant 1	Tenkt gjennom gruppestørrelse, rom og hvordan skape en naturlig setting, før introduksjon av kortene.	Dramatisering ved bruk av dukker som introduksjon. Samling med 3 språkstærke barn på 4- 5år. Brukte alle kortene.	De var engasjerte. Hadde mye på hjertet og var aktivt med. Opplevde at barna ikke var ferdige, de ville ha mer.
Informant 2	Gjennomgang av kortene sammen med student. Spontan samling ute.	Kort samling, ingen introduksjon. Brukte kun 5 kort, gruppe på 7 barn, 5-6år.	Grunnet valg av sted var de ukonsentrerte og mistet fort fokus.
Informant 3	Tenkt gjennom gruppe størrelse og et egnet rom, samt funnet bilde av naken kropp, som introduksjon før kortene.	Bruk av bilde av naken kropp som inngangsport til temaet. 5 barn, 3-4 år. Gikk gjennom alle unntatt 1 kort.	De var svært reflekterte, flere av barna overrasket i forhold til sine uttalelser. Fulgte godt med under hele samlingen.

De tre informantene valgte å bruke samtalekortene i en samlingsstund for en gruppe barn, dette var overraskende med tanke på at samtalekortene også legger til rette for forebyggende samtaler med enkelt barn. Ofte bærer planlagte samtaler preg av asymmetri, men dette var ikke informant 1 og 3 sin opplevelse av samlingsstunden de gjennomførte. Ved at informantene la vekt på å stille åpne spørsmål under samlingen, hvor de sammen med barna så på og undret seg over hva de ulike kroppsreglene formidlet, kan en tenke seg at de klarte å fjerne seg fra en lukket samtaleprosess til en mer åpen samtale eller dialog. Åpne samtaleprosesser er ifølge Bae (2004) en forutsetning for å skape gode samtaler med barn om sensitive temaer. Noen vil hevde at det er under slike samtaler hvor barna får undre seg sammen med en voksen at de lærer best ved å få være deltagende. Informant 2 fikk ikke bygd opp en forventning og et engasjement hos barna knyttet til temaet, noe en kan hevde var en medvirkende årsak til at det ikke ble en god samtale og samlingsstund. (Flere årsaker vil bli drøftet under Informant 2).

Informant 1.

Informant 1 beskriver at en godt gjennomtenkt plan i forkant av samlingen var medvirkende til at samlingen ble så bra. Informanten tok et bevisst valg med å ha en liten gruppe med på utprøvingen av samtalekortene, informanten begrunnet dette med: *«For ikke alle barn klarer å snakke i store grupper»*, hvor informanten løste dette ved å jobbe i mindre grupper som kunne sikre at alle barna fikk mulighet til å fortelle. Barna var engasjerte, var aktivt med i samlingen og hadde mye de ønsket å formidle, de kom med konkrete episoder de hadde opplevd knyttet til temaene på samtalekortene. *«Selv om noen av kroppsreglene var lange klarte barna å henge med, det handlet sikkert om hvilke barn jeg hadde med og hvordan jeg la det frem og hvordan jeg fikk de med»*. Her forklarer informanten at grunnen til at alle barna klarte å «henge» med kunne ligge i hvordan informanten la frem budskapet og dramatisering ved bruk av dukker som fikk dem med. I tillegg til at informanten klarte å fange barnas interesse for temaet ved dramatiseringen i starten, var samlingen preg av å være godt planlagt. Den gjennomtenkte gruppestørrelse ga i tillegg informanten mulighet for å fange opp barnas uttalelser på en god måte. Det er mulig at samtalekortene medvirket til at barna fikk en arena og en «inngangsport» for å snakke ut om opplevelser og erfaringer knyttet til grenser for egen kropp, private deler og hemmeligheter (Søftestad, 2005).

Informant 2 uttaler videre, *«da jeg satt hjemme og forberedte meg følte jeg jeg manglet noe, jeg måtte ha noe hånd fast. Og da tenkte jeg på dukkene, de var super fine å bruke»* og videre *«jeg brukte dukkene fra snakkepakken, Emma og Even, og det var veldig bra! Jeg innledet med dem og laget et*

lite rollespill, og da fikk jeg barna med en gang». Informanten beskriver her et behov for å ha en innledning før hun introduserte samtalekortene, for slik å skape en naturlig introduksjon til temaet. Valget falt på dramatisering med dukker, noe barna liker og er kjent med.

Opplevelsen av å jobbe med forebygging hadde endret seg for Informant 1 etter bruken av samtalekortene. *«Det var ikke vanskelig i det hele tatt å presentere reglene for barna, for det her var noe konkret jeg kunne forholde meg til og egentlig bare presentere de»*. En kan slik hevde at samtalekortene ga informantenden god hjelp og støtte, i form av begreper og formuleringer som bidro til at det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep ble enklere å gjennomføre. Informanten beskriver samtalekortene som *«veldig greie å bruke og utformet slik at barna forsto»*. En kan også hevde at samtalekortene slik bidro til at informanten lettere kom i gang med den planlagte samlingen.. *«Jeg tenker at jeg godt kunne tenke meg å benytte slike kort i fremtiden, for jeg syns de hjalp veldig til det å prate om dette temaet, for det er jo ikke lett»*. På den ene siden ser informanten verdien og nytten av kortene i fremtiden, og på den andre siden tror informanten at det blir lettere å bruke kortene neste gang. Dette på grunn av at det da er lettere å gå i gang når man er kjent med og trygg på innholdet samtidig som at barna da allerede er kjent med de nye begrepene.

Informant 2.

Informant 2 uttaler at synet på hva forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen er har endret seg, nå tenker informanten at forebygging er at barn kan kroppsreglene. *«Jeg tenker jo nå at hvis de kan kroppsreglene, hvis de vet så vil det være lettere for dem å vite hva som er rett og galt hvis noe skulle skje dem»*. Informanten beskriver at forebygging kan være å lære barna kroppsreglene, slik at de får begreper for å kunne si fra og kunnskap som gjør det mulig for dem å skille rett og galt. Informanten beskriver videre hvordan samtalekortene bidro til samtalen. *«Det var mye lettere, da hadde jeg noe konkret å forholde meg til, det var ikke en sånn flyvende-svevende ting vi pratet om, men noe som faktisk var en regel og det er noe alle kunne forholde seg til»*. En kan hevde at samtalekortene ga informanten de ord og setninger som var nødvendig for at informanten kunne formidle det forebyggende budskapet. En kan også hevde, slik jeg tolker utsagnet, at utformingen av budskapet som regler var lette å forholde seg til for både informanten og barna.

I ettertid ser informanten betydningen av god planlegging i forkant av en slik samling. *«Men vi valgte feil plass å ha det på! Vi var ute blant andre barn og de ble veldig distraheret»*. Informanten valgte å gå gjennom og drøfte samtalekortene i dagene før med studenten som var i praksis på avdelingen, for slik å involvere studenten i dette arbeidet. Valg av plass for samtalen oppgir informanten som en hovedårsak til at barna var ukonsentrerte og fort mistet fokus. Av de tre informantene var det kun

Informant 2 som ikke brukte alle samtalekortene under samlingen. Årsaken til dette begrunner informanten med at de siste kroppsreglene var vanskelig formulert og litt for lange. Det er mulig at med en mer gjennomtenkt planlegging i forkant, ved gjennomtenkte valg med tanke på rom og gruppestørrelse, ville informanten fått en annen oppfatning av kroppsreglene. Med spørsmål om forbedringer av samtalekortene peker informanten på at begrepene «de store» og «true» som er brukt i samtalekortene var upresise og ukjente begreper for barna, og at disse bør endres eller presiseres i de ferdige kortene. Det er mulig at begrepet «de store» bør endres til «de voksne» på den ferdige utgaven av kortene. På den ene siden vil dette føre til et mer presist begrep, «de voksne» kan være lettere å definere og forstå. På den andre siden vil en slik endring føre til at overgrep gjort av eldre barna, slik begrepet også har til hensikt å dekke, ikke vil bli tatt med i budskapet. Uansett hvilke begreper som blir brukt, vil det være pedagogens oppgave å fange opp og definere ukjente begreper sammen med barna for å sikre forståelse av kroppsreglenes budskap.

Informant 3.

Informant 3 forteller at samtalekortene bidro til å sette et fokus med en gang og at kortene gjorde det lettere å snakke om temaet og holde en rød tråd i samtalen. For informanten var det viktig at det forebyggende arbeidet måtte jobbes med gjennom hele året, slik at barna fikk hyppige repetisjoner og flere anledninger til å samtale om slike sensitive temaer. «*Samtalekortene bør brukes jevnlig fra barna er tre år og frem til skolestart, så tror jeg vi har lagt et godt grunnlag i forhold til å kunne sette ord på sånne ting, det tenker jeg er viktig. Og det kan jo handle om mange ting, det trenger jo ikke bare handle om seksuelle overgrep*». Ved å benytte samtalekortene jevnlig gjennom hele året og gjennom et helt barnehageløpet kan man slik hevde at barna har fått den kunnskapen de trenger for å si fra og for å vite hva som er rett og galt. Derimot vil det være pedagogens planlegging, gjennomføring, samtalestil mm. vil være avgjøre kvaliteten på det forebyggende arbeidet, samtalekortene er kun et hjelpemiddel for å formidle budskapet. Videre kan man hevde at samtalekortene vil kunne bidra til at barn får anledning til å snakke om flere ting, ikke bare seksuelle overgrep.

Informanten brukte tid både på planlegging av samlingen og på å definere begreper som var ukjente sammen med barna. «*Det var mange begreper vi måtte definere, og da falt kanskje litt av det andre fokuset bort*». Alle informantene påpekte begrepene som «private deler», «de store» og begrepet «true» som ukjente begreper for barna. Men dette bekymret ikke informanten, «*Men jeg tror at når man gjør dette, så må man gå mange runder før barna egentlig forstår helt*». En kan hevde at å avklare ukjente og nye begreper er naturlig i møte med nye temaer, det vil alltid være ord som må defineres og forklares som en naturlig del av språkutviklingen til barna. Det informanten brukte mest tid på under planleggingen, var det samme som informant 1, å finne en innfallsvinkel for å komme i

gang med temaet på en naturlig måte. Informanten valgte et bilde av en naken kropp, hvor de sammen definerte og satte navn på de ulike kroppsdelene. Sammen kom de frem til noen felles begreper de kunne bruke for kjønnsdelene. Informanten var overrasket over hvor reflekterte barna var under samtalen rundt de ulike kroppsreglene. «*Det er jo vi som voksne som setter begrensningene på en måte, jeg tror at dette er en metode som gjør at flere kan snakke om det*». Slik jeg tolker utsagnet beskriver informanten at vanskene med å snakke om sensitive temaer ofte ligger hos de voksne, og den voksnes tabuisering av temaet. En kan hevde at samtalekortene vil kunne hjelpe flere voksne til å snakke om sensitive temaer. «*Jeg tror at dette vil gjøre det lettere å snakke om det. Like godt som vi snakker om fugl og fisk blir det å snakke om kroppen, det å snakke om tissen og puppene og alle de der. Det skal på en måte bli en like naturlig greie*». Med grunnlag fra teori kan man hevde at ved å bryte ned tabuer vil man kunne oppnå at barn utvikler en personlig motstandsdyktighet (Befring & Moen, 2011), dette gjennom at barn slik får den kunnskapen og begrepene de trenger for å kunne si fra og vite hva som er rett og galt.

Årsaken til at informant 1 og 3 fikk barna med, at de var delaktige, reflekterte og engasjerte kan begrunnes med flere årsaker. For det første kan årsaken ligge i planleggingsfasen, hvor både informant 1 og 3 hadde en gjennomtenkt plan i forkant av samlingen. De hadde tenkt gjennom hva de skulle benytte som innledning, gjort gjennomtenkte valg knyttet til gruppestørrelse og hvilke barn de ville ha med, samt hvor samlingen skulle foregå og hvor lang tid de hadde til rådighet. At samtalen var godt planlagt førte til en godt gjennomtenkt og utført samlingsstund, hvor begge informanter klarte å skape *åpne samtaleprosesser*, hvor barna og den voksne undret seg sammen om budskapet på kroppsreglene (Bae 2004). For det andre kan det dreie seg om at informantene klarte å «fange» barnas interesse for temaet gjennom introduksjonen i form av dramatisering ved hjelp av dukker, og at barna aktivt fikk delta i å definere kroppsdelene på et bilde. På bakgrunn av dette kan man hevde at før man introduserer kroppsreglene bør man skape en tematisk innledning eller «starter» til temaet for å bygge opp forventning og interesse for temaet hos barna. Informant 2 valgte å gå direkte i gang ved å lese opp kroppsreglene for barna uten noen form for innledning, noe som kan ha vært medvirkende til at barna mistet fokus og viste lite interesse for temaet. En kan også hevde at ved at informanten valgte å lese opp reglene fikk barna lite rom for egne innspill og initiativ. Bae (2004) beskriver denne formen for samtale som *trange samtalemønstre*, hvor den voksne er mer opptatt av riktige svar enn å dele en opplevelse med barna. Det er mulig at med bedre planlegging og mer gjennomtenkte valg, med tanke på en introduksjon til temaet, rom og gruppestørrelse, hadde utfallet av samlingen blitt annerledes for informant 2.

De tre informantene fikk 4-6 uker etter det første intervjuet til planlegging og gjennomføring av arbeidet knyttet til samtalekortene, at alle valgte å ha kun en samling om temaet var overraskende. De begrunnet dette i at det var en hektisk tid med mye annet planlagt som skulle gjennomføres i

barnehagen i disse ukene, og at de hadde brukt mer tid hvis utprøvingen hadde vært på høsten knyttet opp mot det planlagte temaarbeidet om kroppen. På den ene siden er det forståelig med tanke på at avdelingene hadde andre planer og prosjekter de skulle gjennomføre under denne perioden. På den andre siden påpeker informant 3 hvor viktig det er at forebyggende samtaler og arbeid ikke bli noe man gjør en gang i året. Ikke desto mindre så var det informant 3 som flere ganger utsatte de fastsatte intervju tidspunktene, og som på grunn av dette fikk kortest tid (4 uker) på utprøvingen av samtalekortene.

Under planleggingen av samtalekortene ble det besluttet å ikke legge noen direkte føringer for hvordan de skulle presenteres. Dette var grunnet i at det er pedagogene på sine avdelinger som kjenner barnegruppen best, som vet hvilke hensyn som må tas i forhold til barnas forutsetninger, behov og alder. Derimot kan det stilles spørsmål ved om det ikke bør presenteres en plan eller noen viktige punkter for gjennomføring og bruk av kroppsreglene. Punkter som vektlegger behovet for planlegging med tanke på gjennomtenkte valg i forhold til gruppestørrelse, et egnet rom, forarbeid og etterarbeid. Jeg stiller spørsmål ved om barna i ettertid av kun ei samling har ervervet seg nok kunnskap til at samtalekortene har oppnådd sin forebyggende funksjon, som er å gi barn verktøy i form av begreper og kunnskap slik at de har mulighet for å si fra og vite hva som er rett og galt. Derimot er jeg enig med informant 3, som påpekte betydningen av å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep gjennom hele året og gjennom hele barnehage løpet men da må dette arbeidet prioriteres på lik linje med andre prosjekter og planer. En kan også hevde at ved å jobbe med kroppsreglene gjennom hele året vil føre til at temaet er lettere å snakke om for alle, og at temaet da kan dukke opp også i spontane samtaler på avdelingen, og barna slik får flere anledninger til å fortelle og dele sine erfaringer.

Det er viktig at samtalekortene tilpasses barna, barnas alder og barnehagen generelt. En kan hevde at pedagogen/barnehagelæreren har den utdannelsen og kunnskapen som kreves for disse vurderingene og dermed også er best egnet til å gjennomføre forebyggende samtaler eller samlinger. På den andre siden peker informant 1 på ett viktig poeng, gjennom uttalelsen «*alt er kanskje på en måte forebygging*», hvor det de voksne tenker, hvilke holdninger og meninger de har bevisst eller ubevisst formidler et budskap til barna. En personalgruppe er sammensatt av ulike mennesker med ulike verdier og normer, som har ulik oppvekst og ulikt syn på barn og barns seksualitet, samt ulikt syn på hva forebygging av seksuelle overgrep er og kan være. Noe denne undersøkelsen også viser ved informantenes ulike uttalelser og erfaringer. Sett i et slikt lys er det første en barnehage og en personalgruppe bør gjøre er å drøfte alle disse ulike tankene og meningene, for så sammen utvikle en felles kompetanse for å sikre et felles grunnsyn på området.

En kan hevde at samtalskvalitet og barnas opplevelse hang sammen med informantens grundige planlegging i forkant av samtalen. Informant 1 og 3 hadde begge tenkt gjennom gruppe størrelse og rom, noe som førte til at barna ble sett og fanget opp av informantene, alle fikk tid til å komme med

egne innspill uten forstyrrelser. En kan også hevde at ved dramatiseringen ved bruk av dukkene og bildet som samlet barna og den voksne om en felles oppgave var viktige «startere» for å skape og fange barnas interesse og oppmerksomhet. Det er mulig at denne introduksjonen ga en felles opplevelse, som var viktig med tanke på utfallet av samtalene.

I etterkant ser jeg at jeg kunne ha stilt tydeligere forventninger og krav til informantene i forhold til planleggingen og utprøvingen av samtalekortene. Gjennom å avklare mine egne forventninger og informantenes praktiske muligheter for å gjennomføre prosjektet, kunne utprøvingen av samtalekortene blitt gjort annerledes, for eksempel ved at det ble gjennomført flere samtaler, lagt vekt på grundig forarbeid og etterarbeid. Materialet av posttest intervjuene kunne slik vært større og gitt flere funn knyttet til erfaringer informantene gjorde seg under bruken av kortene, samt gitt flere reaksjoner fra barna og barnas foreldre/omsorgspersoner.

4.4 Reaksjoner fra barna og foreldre.

Informant 1 forteller om en liten gruppe barn som ikke ville at samlingen skulle ta slutt, barna hadde mye de ønsket å fortelle og ville snakke mer. På den ene siden viser dette hvor uproblematisk slike samtaler er for barn. Noen vil hevde at å snakke om kropp og seksualitet er normaliserende for barn, for alle barn har en seksualitet. På den andre siden viser dette at barna har behov for at de voksne skaper rom og anledning for slike samtaler, informant 1 og 3 uttaler at barna hadde mange gode refleksjoner og fortellinger knyttet til temaene kroppsreglene kom inn på. Informanten 1 snakket med barna om hvordan det hadde vært å snakke om kroppsreglene, for slik å fange opp eventuelle reaksjoner i etterkant av samlingen. *«Jeg fikk bare positive tilbakemeldinger fra barna, de liker å ha små samlinger, de elsker jo når de blir tatt med på noe spesielt»*. Barna hadde ingen reaksjoner som kunne tyde på at de fant innholdet i samtalen ubehagelig eller flaut. En kan hevde at dette viser hvor viktig det er å innføre temaer om kropp, seksualitet og grenser i barnehagen før tabu-ene får «festet» seg hos barna.

Fra foreldrene ble temaarbeidet om kroppsreglene møtt med nysgjerrighet. Flere foreldre hadde i ettertid spurt hvordan det gikk, og en forelder kunne tenke seg å høre hva de hadde snakket om. Alt i alt fikk informant 1 kun positive tilbakemeldinger fra både foreldre og barn under og i ettertid av samlingen om kroppsreglene. Informant 2 fikk lite reaksjoner fra barna under og etter samlingen, de mistet fokus og var lite interessert i samtalen. Fra foreldrene fikk informant 2 kommentarer som *«Det er fint at dere jobber med det»*, informant 2 tror årsaken kan ligge i at det er et vanskelig tema

også for foreldrene, «*Jeg tror kanskje noen blir glad for at vi gjør det her, så de slipper hjemme*». På den ene siden opplever informanten at foreldrene synes det er vanskelig å snakke om temaet og når barnehagen tar tak i det slipper de selv å ta initiativ til å snakke om det. På den andre siden uttrykker Informant 2 selv at det er vanskelig å snakke om temaet til barna og til foreldrene. En kan hevde at pedagogen/barnehagelærer på bakgrunn av sin utdannelse, ansvar og plikter i forhold til dette viktige arbeidet, er ansvarlig for at det blir et godt samarbeid mellom barnehagen og barnas foreldre også knyttet til sensitive temaet forebygging av seksuelle overgrep.

Informant 3 gjennomførte samlingen med barna samme dag som posttest intervjuet skulle finne sted. Etter flere utsettelse av intervjutidspunkt gjort av informant, ble posttest intervjuet tatt sent i prosessen tett opp mot innleveringsdatoen for oppgaven. Reaksjoner i ettertid fra barn og foreldre ble derfor ikke med. Men informanten gjorde seg likevel noen tanker knyttet til dette. «*Men så tenker jeg at det er viktig å ha foreldrene med når man begynner med dette, for jeg tror at mange barn kommer hjem med noen nye begreper, som kan bli stilt i feil lys*». Informanten beskriver her betydningen av et godt samarbeid med barnas foreldre, at negative reaksjoner eller misforståelser knyttet til tema-arbeidet kan unngås ved å gi foreldrene informasjon og være i dialog. «*Dette er jo også vanskelig for barn tenker jeg, og kanskje det er barn som sitter med en opplevelse og trenger litt modningstid for å kunne fortelle det. Men da har man i alle fall gjort første steg i forhold til at det er greit at du sir det til en voksen*» Med «modningstid» uttyper informanten at det handler om betydningen av å følge opp samtalen i etterkant. Informanten vektlegger videre personalgruppas ansvar i å se og fange opp barnas reaksjoner i ettertid. «*Det er viktig at alle er klar over at det kan komme noen reaksjoner de nærmeste dagene, det kan være i lek, gjennom en tegning og alt vi har snakket om. Hvordan møter man de reaksjonene da?*». Her belyser informanten betydningen av at personalgruppen kjenner til ulike signaler eller tegn hos barn som har opplevd seksuelle overgrep og ulike måter dette kan komme til uttrykk (Aasland, 2014), samt å vite hvordan man går videre med en eventuell bekymring. Som teori knyttet til å identifisere tegn og signaler viser, er det på svært mange ulike måter barn kan vise en overgrepserfaring på. På den ene siden kan det å kjenne til disse tegnene gi en trygghet i form av at men vet hva man skal se etter. På den andre siden kan det å «bare» se etter tegn være utilstrekkelig, noen barn skjuler eller dissosierer seg fra overgrepet for slik å distansere seg fra den traumatiske opplevelsen (Øvreeide, 2009). Sett i lys av dette blir det ekstra viktig at det dannes samtalevaner for vanskelige og sensitive temaer på avdelingen som gir barn anledning for å fortelle om vanskelige hendelser. Informanten vektlegger betydningen av å bruke avdelingsmøter til drøfting og refleksjon rundt slike problemstillinger, samtidig som kjennskap til barnehagens mange beredskapsplaner som beskriver hvordan de ansatte skal håndtere en bekymring er meget viktig. «*Hvis magen reagere på noe, så tror jeg det er viktig å løfte det opp så man da finner ut neste steg, for det er kanskje det viktigste steget-steg to*». Informanten beskriver videre betydningen av å ta den vonde magesfølelsen på alvor, og ta denne videre til neste steg som kan være å drøfte dette med den øvrige personalgruppen på

avdelingen. For sammen å finne veien videre, om den vonde magefølelsen også har festet hos flere og om det da bør undersøkes nærmere hva den bygger i. Informanten viser til barnehagens beredskapsplan som beskriver stegene fra en bekymring rundt et barn til en bekymringsmelding til barnevern eller politi. Barnehagens og kommunens beredskapsplaner gir de ansatte tydelige instruksjoner for hvordan de skal gå frem når ett barn vekker deres bekymring (Tromsø kommune, 2011). Det å ha en klar og tydelig plan for hvordan man håndterer en bekymring mener informanten er svært viktig, en kan hevde at gjennom å følge planen fjerner man noe av usikkerheten ved det å melde en bekymring. For det første kan denne usikkerheten handle om redsel for å gjøre feil, en usikkerhet rundt fortolkningen av barnets signaler eller utsagn. For det andre kan det handle om problemforflytning og det nære samarbeidet barnehagen har med barnets foreldre som kan være til hinder for å se tegn og tro på at det kan dreie seg om seksuelle overgrep (Killèn 1991). Det er mulig at gjennom å jobbe forebyggende mot seksuelle ved å introdusere og bruke kroppsreglene i barnehagen, får barna den kunnskapen de trenger for å beskytte seg selv, kunne stoppe en uønsket eller ulovlig handling og et språk og begreper for å kunne si fra. En videre hevde at samtalekortene er med på å skape en arena hvor det er «lov» og mulig å fortelle om hemmeligheter og erfaringer der kroppsregler har blitt brutt av andre barn eller voksne.

4.5 Forbedringer, ideer og anbefaling av samtalekortene.

Under posttest intervjuene var målet å få frem hvilke erfaringer informantene satt med etter utprøvingen av samtalekortene, ved å stille spørsmål fra intervjuguiden som: «Synes du samtalekortene fungerte, hvorfor/ hvorfor ikke?» og «var det temaer du savnet eller noe du tenker er viktig å få med ved senere bruk av samtalekortene?» Spørsmålet «ville du anbefale andre barnehager til å bruke disse samtalekortene?», ble stilt for å få klarhet i om et slikt hjelpemiddel har en verdi for det forebyggende arbeidet i barnehagen. I tabellen på neste side presenteres viktige funn fra posttest intervjuet som belyser forbedringer, ideer og anbefalinger av samtalekortene.

Kodenavn	Forbedringer.	Ideer.	Vil du anbefale kortene til andre barnehager?
Informant 1	Det var noen begreper som var upresise og som barna ikke forsto: «true» og «de store».	Utheve viktige begreper, for å sikre at pedagogen definerer disse sammen med barna.	Ja, helt klart.
Informant 2	Flere av reglene var litt lange og vanskelig formulert.	Jeg kunne tenk meg flere åpne spørsmål, for lettere å få til en samtale. Og kanskje en sang eller regle.	Ja, hvis det er gode illustrasjoner, og de er formulert riktig ville jeg absolutt anbefalt de og brukt de selv.
Informant 3	Vi brukte lang tid på å definere begrepene: «true», «de store» og «private deler». Brukte lang tid på å finne en innfallsvinkel.	Markere begrepene på en eller annen måte for å sikre at pedagogen definerer betydningen av begrepene.	Ja. Ja det ville jeg absolutt anbefale.

Begrepene «true», «de store» og «private kroppsdelar» var begreper informantene påpekte var ukjente og upresise for barna. Disse begrepene foreslår informantene blir uthevet eller markert i teksten, hvis

de ikke lar seg endre. Dette for å gjøre andre oppmerksomme på at disse begrepene må defineres sammen med barna. Endringer på disse begrepene er drøftet tidligere i oppgaven, så jeg velger å gå videre uten å drøfte dette ytterligere. Det kom frem ulike meninger om lengden på reglene, hvor informant 2 påpeker at setningene på de siste 4 kortene var for lange og vanskelig formulert, noe informant 2 uttalte var en medvirkende årsak til at disse ikke ble benyttet. Det er mulig at det finnes andre forklaringer på hvorfor informant 2 opplevde dette. For det første var barna ukonsentrerte fra starten av, noe som kunne ført til at det selv med enklere og kortere setninger ikke ville blitt enklere å formidle budskapet. For det andre kunne informantens opplevelse av den mindre vellykkede samlingen føre til et behov for å legge skylden på noe utenom seg selv. Årsaken til at ikke alle kroppsreglene ble introdusert ble slik lagt på at kortene var lange og hadde vanskelig formulerte setninger, slik kunne årsaken fjernes fra å ligge hos informant 2 selv. Informant 1 og 3 hadde ikke samme oppfatning knyttet til kortenes formuleringer og setninger, selv om de introduserte kroppsreglene for langt yngre barn enn informant 2, og man dermed kunne hevde at det var for disse barna budskapet var vanskeligst grunnet deres alder og utvikling.

Både informant 1 og 3 planla en «starter» som skulle introdusere temaet. Informant 3 beskriver at det tok lang tid å finne ut hvordan samtalekortene skulle introduseres. *«Det var innfallsvinkel jeg brukte mest tid på, å finne ut hvordan jeg skulle komme i gang med det, hvordan? For det er jo ikke et naturlig tema vi hadde akkurat nå»*, videre fortelle informant 3 *«Jeg hadde med et bilde av en naken kropp, med kroppsdelene på. Det savnet jeg egentlig at det kunne vært på baksiden her, på kroppsregel 1»*. Kortene informantene fikk til utprøvingen var en prototype, de ferdige kroppsreglene vil ha gode illustrasjoner gjort av illustratør/kunstner knyttet til innholdet. Dette vil føre til at en eller flere av disse illustrasjonene vil kunne brukes som en introduksjon til temaet. Samtidig finner jeg informantenes egne valg og metoder for å introdusere temaet som verdifullt, som nevnt tidligere må bruken tilpasses barnehagen, barnegruppen og barnas alder. Ved at pedagogen selv bruker god tid og tilpasser innhold i introduksjonen til barna, vil det gi pedagogen mulighet for å bruke egne idéer og interesser og mulig føre til mer gjennomtenkte valg. Denne utprøvingen har tydelig vist betydningen av å ha en god og gjennomtenkt plan for samtalen/samlingen, og dette bør komme tydelig frem med tanke på den økte kvaliteten dette gir samtalen. Det er mulig at idéene til informantene om hvordan man kan introdusere kroppsreglene også bør komme med, for å tydeliggjøre behovet og betydningen av en introduksjon til temaet før samtalekortene introduseres. Hvordan og hva pedagogen velger å benytte som en introduksjon eller «starter» må ses ut fra hva som passer barnegruppen og barnas alder, samt at det må være opp til pedagogen selv å velge ut fra egne interesser og ut fra tidligere erfaringer.

Informant 2 kom med en ide om å lage en sang eller regle knyttet til innholdet av kroppsreglene, noe som også blir tatt med videre i prosessen med kroppsreglene. Derimot er ikke poenget med kroppsreglene at barna skal kunne de utenat. Men å sørge for at barna får kunnskap og informasjon

gjennom åpne samtaler med pedagogen, slik at det dannes et felles språk og gode samtalevaner som igjen gjør det mulig for dem å si fra og vite hva som er rett og galt. Formålet med samtalekortene har hele veien vært at de skal støtte pedagogen i de forebyggende og informerende samtalene i barnehagen, de skal gi pedagogen et utgangspunkt for samtaler om kropp og kroppsregler, hemmeligheter og seksualitet.

De tre informantene i denne undersøkelsen ville anbefale andre barnehager å benytte slike samtalekort, og ønsker selv å benytte slike i fremtiden. En kan hevde at dette viser at samtalekortene ga den støtten og hjelpen informantene følte de trengte i det viktige forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep i barnehagen.

5 Konklusjon og veien videre.

I oppgaven har jeg valgt å legge vekt på lovverk, tiltaksplaner, beredskapsplaner samt barnehagens rammeplan for å vise til hvilket ansvar og plikter barnehagen har i forhold til det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep. Barnehagen har en unik mulighet og et viktig samfunnsmandat i å forebygge og følge opp krenkelser som seksuelle overgrep gjort mot barn, og det er gledelig å se at den nye rammeplanen stiller tydeligere føringer til dette viktige arbeidet i barnehagene, og at midler og kompetanseheving på området er prioritert. Oppgaven og undersøkelsen fokuserer på det forebyggende arbeidet som ligger i samtalen mellom den voksne og barna i barnehagen, noen vil hevde at den beste metoden for å forebygge seksuelle overgrep er å snakke med barna selv om det er vanskelig. En kan hevde at livssyn, holdninger og hvor komfortabel de ansatte er med å snakke om vanskelige og sensitive temaer er avgjørende for kvaliteten og selve forekomsten av slike samtaler knyttet til sensitive temaer, dette gjelder både planlagte og spontane samtaler inne på avdelingen. Seksuelle overgrep mot barn er tabu i de fleste kulturer, og det er mulig at for mange er det derfor vanskelig å samtale med barn om sensitive temaer, som berører seksualitet, kjønn og kropp.

Gjennom denne pilot undersøkelsen ønsket jeg å få svar på hva pedagogen opplever som utfordrende med forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagen, og om enkle samtalekort kunne hjelpe og støtte pedagogen i dette viktige arbeidet. Problemstillingen ble derfor ***-kan enkle samtalekort hjelpe pedagogen med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep?*** Hvor målet var å oppnå

forståelse og kunnskap om forskningsdeltagernes meninger og erfaringer knyttet til deres personlige og sosiale virkelighet (Dalen, 2011), før og etter utprøvingen av samtalekortene for slik å finne svar på problemstillingen. Funn fra pretest intervjuene viser at informantenes erfaring knyttet til forebygging av seksuelle overgrep var ulik. Funn viser at informantene hadde klare oppfatninger om hva det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep består i. På den ene siden uttalte alle at det besto i temaarbeid knyttet til kroppen. På den andre siden hadde de også ulike oppfatninger av hva forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep er. Hvor informant 1 påpekte de voksnes holdninger og verdier, samt tegn og signaler barn kan vise etter overgrep. Informant 2 vektla det å lære barn begreper for å sikre en felles begrepsforståelse, informant 3 vektla det å jobbe med grenser for egen kropp, og lære barn hva som er lov og ulovlig. Dette ga meg innsikt i hvor forskjellige valg, holdninger og verdier informantene hadde, som var noe overraskende med tanke på at de er ansatt i samme barnehage og uttalte at samarbeidet mellom de tre avdelingene var tett. Det var ulikheter som nevnt i form av forebyggingens innhold på informantenes avdelinger, men også hvordan informantene opplevde det med å jobbe med temaet. To av informantene (informant 1 og 2) uttalte vansker med å finne de rette ordene for hva man skulle si, slik at de kunne å formidle budskapet til barna på en måte de mente var forebyggende. Informant 1 uttalte at det følte som om de bare snakket om det på overflaten uten å virkelig gå i dybden. Slik jeg tolket informantene handlet dette om vanskene med å tørre bryte tabuet å finne ordene for å si det rett ut. Informant 1 og 2 uttrykte under intervjuene et behov for konkrete føringer til innholdet og hvordan det forebyggende budskapet skulle formidles til barna,

Informant 3 hadde ingen vansker med å finne ord for eller fremme det forebyggende budskapet til barna. For informant 3 var foreldresamarbeidet det som var mest utfordrende, hvor informanten uttalte usikkerhet rundt foreldrenes reaksjoner og følelser knyttet barnehagens arbeid med sensitive temaer som forebygging av seksuelle overgrep. To av de tre informantene fant det forebyggende arbeidet mot seksuelle overgrep svært krevende og følte på et behov for støtte og hjelp i dette arbeidet, i form av konkrete føringer for innhold og hvordan dette skulle formidles.

Informantene fikk godt tid til planlegging og gjennomføring av samtaler med barna på sine avdelinger før posttest intervjuene. Funn etter posttest intervjuene viste at alle de tre informantene hadde valgt å bruke samtalekortene i en samlingsstund med en mindre gruppe barn. Noe som var overraskende med tanke på tiden de hadde til rådighet. I ettertid ser jeg at jeg kunne stilt tydeligere krav eller forventninger til informantene gjeldende utprøvingsfasen. Dette har gitt meg innsikt i behovet for å ha avklarende samtaler i forkant av slike undersøkelser for å avklare forventninger og muligheter for gjennomføring av utprøvingen. Materialet av posttest intervjuene kunne slik vært større og gitt flere funn knyttet til erfaringer informantene gjorde seg under bruken av kortene.

Funn fra posttest intervjuene viste hvor stor betydning godt forarbeid hadde for resultatet og kvaliteten av samlingene. Informant 1 og 3 hadde på forhånd gjort et grundig planleggingsarbeid, med hensyn til rom, barnegruppe og introduksjon av kortene. Dette resulterte i at de fikk barna engasjert og interessert i budskapet, og de fikk gode refleksjoner og fortellinger fra barna. Informant 2 valgte en spontan samling ute hvor det var lekende barn, noe resulterte i at barna fort mistet fokus, informant 2 var den eneste som ikke brukte alle samtalekortene under utprøvingen.

God planlegging i forkant og en gjennomtenkt introduksjon som «starter» for temaet var viktige med tanke på kvaliteten og opplevelsen av samtalen. Det overrasket meg at dette i tillegg til god planlegging og gjennomtenkte valg hadde mer å si enn barnas alder. På forhånd hadde jeg den forutinntatte oppfatningen at siden informant 3 valgte å ha samling med yngre barn enn informant 1 og 2, var det disse barna som fort ville miste fokus og ja vansker med å forstå budskapet. Derimot var det informant 2 som hadde de eldste barna med på samlingen som fort mistet fokus og interesse.

Informantene uttalte seg svært positive til samtalekortenes bidrag i samtalene under posttest intervjuene. Informant 1 uttalte at samtalekortene var noe konkret de kunne forholde seg til, som ga begreper og ord for «vanskelige» og sensitive temaer. Informant 3 som ikke hadde problemer med denne form for samtale, uttalte at samtalekortene gjorde det lettere å komme i gang med selve samtalen, og at de ga en rød tråd og hjalp informanten til å holde seg til temaet. Informant 1 som tidligere hadde uttalt at det var vanskelig å finne ord og vite hva man skulle si, uttrykte at samtalekortene hjalp veldig og at det var enkelt å presentere reglene for barna i form av kroppsregler. Alle tre uttrykte at samtalekortene førte til at det ble lettere å snakke med barna om sensitive temaer, som kropp, grenser, seksualitet og hemmeligheter. Utfra disse funnene trekker jeg den konklusjonen at samtalekortene hjalp og støttet informanten i de forebyggende samtalene, og at enkle samtalekort kan hjelpe pedagogen med å jobbe forebyggende mot seksuelle overgrep.

Informant 3 uttalte at ved å jobbe med kroppsreglene gjennom et helt barnehageløp, vill sikre at barna får den kunnskapen og de begrepene de trenger for å kunne si fra og vite hva som er rett og galt. Informant 2 uttaler at forebygging av seksuelle overgrep er når barn kan og forstår kroppsreglene. Dette viser at samtalekortene kan hjelpe pedagogen til å fremme det forebyggende budskapet, og gi det ett innhold som er i tråd med krav og forventinger i samfunnet.

Informantene uttalte at samtalekortene kan gjøre det mer naturlig å samtale om temaene både i planlagte samtaler og i de spontane samtalene som oppstår på avdelingene, og kan slik være med på å bryte ned tabuer knyttet til temaene. Og at samtalekortene åpnet opp for å snakke om mer enn «bare» seksuelle overgrep, de kunne åpne opp for at barn får fortelle om andre ting som er vanskelig.

Ingen av informantene hadde fått noen negative tilbakemeldinger fra foreldrene verken i forkant eller etterkant av utprøvingen av samtalekortene. Sett i lys av dette kan man hevde at det forebyggende

arbeidet ikke var problematisk for denne foreldre gruppen, en kan også hevde at årsaken ligger i at det ble gitt tydelig og riktig informasjon. I forkant av prosjektets oppstart ble det sendt ut en forespørsel til barnehagens samarbeidsutvalg om igangsettelse av prosjektet, samt at foreldrene til de barna som deltok i de forebyggende samtalene fikk ytterligere informasjon både skriftlig og muntlig.

Hver del av oppgaven og hele prosessen med intervju, transkribering og analyse har gitt meg ny kunnskap på mange områder. Jeg har lært mye om meg selv som forsker under intervjuene og som samtalepartner er jeg nå mer analytisk og lyttende. Hvor viktig det er å virkelig lytte til informantens svar ble tydelig, for slik å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål i stedet for å tenke på det neste spørsmålet man skal stille. Transkriberingen som jeg forventet skulle bli et både et tidkrevende og kjedelig arbeid, viste seg i å bli svært givende og interessant. Transkriberingen ga en ny forståelse av informantens svar og min egen tilstedeværelse og påvirkning under intervjuene. Informantens ulike personligheter ga ulike utfordringer under intervju og analyse. Informant 2 ga korte svar, så her ble det stilt mange oppfølgingsspørsmål for å holde samtalen i gang, noe som under analysen ble utfordrende da jeg måtte vurdere hvorvidt svaret gjenspeilte informantens meninger eller om det ble stilt for ledende spørsmål. Informant 3 ga helt motsatte utfordringer, dette i form av å «hente» samtalen inn etter avsporinger og hjelp til å holde seg til temaet og det avtalte tidsskjema. Under analysen ble mye av materialet som ikke svarte på problemstillingen eller spørsmålene i intervjuguiden tatt bort.

Samtalekortenes formål var å gi hjelp og støtte til de som måtte trenge det, et verktøy i form av enkle samtalekort som kunne være med på å gi forebyggingen et tydelig og konkret innhold i barnehagen. Justeringer som informantene har påpekt, blir tatt videre inn i samarbeidet mot en ferdigstillelse av samtalekortene i form av kroppsregler for barn. Videre er planen at de ferdige samtalekortene skal prøves ut i flere barnehager før de kan tas i bruk på landets Barnehus, og i de barnehagene som ønsker å benytte seg av et slikt hjelpemiddel. Jeg håper den neste fasen med utprøving og arbeidet rundt vil være gjenstand for videre forskning. Og at pedagoger/barnehagelærere gjennom bruk av samtalekortene opplever at de får den hjelpen og støtten de trenger i dette viktig forebyggende arbeidet i barnehagen ved å benytte disse samtalekortene.

Arbeidet med denne oppgaven og hele prosessen fra start til slutt har ført til at jeg har brutt ned egne tabuer. Dette prosjektet har ført til at det har blitt lettere for meg å snakke om sensitive temaer som kropp, seksualitet og seksuelle overgrep. Dette er noe jeg vil ta med meg videre i livet, og jeg håper oppgaven og samtalekortene kan gjøre dette svært viktige forebyggende arbeidet lettere for andre som måtte trenge det.

Referanseliste

- Aasland, M. W. (2014.). *"-si det til noen-": en bok om seksuelle overgrep mot barn og unge.* . Oslo.: Cappelen Damm. 3.utgave.
- Backe-Hansen. (2009). *Å sende en bekymringsmelding eller la være?* NOVA: Kunnskapsdepartementet.
- Bae, B. (2004). *Dialoger mellom førskolelærer og barn- en beskrivende og fortolkende studie.* Høgskolen i Oslo: HiO rapport 2004 nr.25.
- Barne og familie departementet. (2016, oktober 29). *Lov om barn og foreldre (barnelova).* Hentet fra Lovdata: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1981-04-08-7>
- Barnehageloven. (17.06.2005). *Lov om barnehagen.* Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Befring, E. (2015). *Forskningsmetoder i utdanningsvitenskap.* Oslo: Cappelen Damm.
- Befring, E., & Moen, B. (2011). *Ungdom, læring og forebygging.* Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergrav, S. (2015). *Hvis du ikke spør, klarer jeg ikke fortelle.* Redd Barna.
- Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss.* New York: Basic books.
- Dalen, M. (2011). *Intervju og forskningsmetode - En kvalitativ tilnærming.* Oslo: Universitetsforlaget.
- Dyregrov, A. (2010). *Barn og traumer. En håndbok for foreldre og hjelpere.* Bergen: Fagbokforlaget.
- Eriksson, M. F., & Egeland, B. (2002). *Child neglect- Handbook on Child Maltreatment. Secon Edition.* Thousand Oaks: SAGE publications.
- Felitti, V. J. (1991). *Long-term medical consequences of incest, rape and molestation.* Sothern Medical Journal, 85, 328-331.
- Felitti, V. J., Anda, R. F., Nordenberg, D., Williamson, D. F., Spitz, A. M., Edwards, V. J., . . . Marks, J. S. (1998). *Relationship of children abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults.* California: AM J Prev Med.
- FN. (2016, Oktober 21). *FNs barnekonvensjon: om barns rettigheter (barnekonvensjonen).* Hentet fra www.fn.no > FN-informasjon > Avtaler > Menneskerettigheter
- Frelin, A. (2012). *Lydhöra lärare- professionellt relationsbyggande i förskola och skola.* Stockholm: Liber.
- Gamst, K. T., & Langballe, Å. (2004). *Den dialogiske samtalemotoden (DCM).*

- Glad, K. A., Øverlien, C., & Dyb, G. (2010). *Forebygging av fysiske og seksuelle overgrep mot barn. En kunnskaps oversikt*. Oslo: NKVTS.
- Glaser, D. (2000). *Child Abuse and Neglect and the Brain. A Review.*: Child Psychology and Psychiatry. 41,97-116.
- Holmsen, M. (2011). *samtalebilder og tegninger- en vei til kommunikasjon med barn i vanskelige livssituasjoner*. Oslo: Cappelen Damm AS.
- Home, S., Høye, B., Anundsen, A., & Isaksen, T. R. (2014-2017). *En god barndom varer livet ut. Tiltaksplan for å bekjempe vold og seksuelle overgrep mot barn og ungdom*. Oslo: Barne, Likestillings og Inkluderingsdepartementet.
- Johansson, E. (2011). *Möten för lärande*. Stockholm: Skoleverket.
- Justis og beredskapsdepartementet. (2016, Oktober 29). *Straffeloven 2005*. Hentet fra Lovdata.no: <https://lovdata.no/sok?q=straffeloven&filter=LOVER>
- Kaplan, S. J., Pelcovitz, D., & Labruna, V. (1999). Child and Adolescent Abuse and Neglect Research: A Review of the Past 10 Years. *Part 5, Physical and Emotional Abuse and Neglect.*, Psychiatry, 38 (10), 1212-1222.
- Kendall-Tackett, K. A. (2000). *Physiological correlates of childhood abuse: chronic hyperarousal in PTSD, depression and irritable bowel syndrome*. Invited review. Child Abuse and Neglect, 24, 799-810.
- Killèn. (2004). *Sveket: Omsorgssvikt er alles ansvar*. Oslo.: Kommuneforlaget.
- Killen, & K. (2013). *Barndommen varer i generasjoner. forebygging er alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget as.
- Killèn, K. (1991). *Sveket. Omsorgssikt alles ansvar*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Kirkengen, A. L., & Næss, A. B. (2009). *Hvordan krenkede barn blir syke voksne*. Oslo: Universitetsforlaget, 2.utgave.
- Klefbeck, J., & Ogden, T. (2005). *Nettverk og Økologi, problemløsende arbeid med barn og unge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). *Rammeplan for barnehagen*. Oslo: Rk grafisk design.
- Kunnskapsdepartementet. (27.08.2015, Oktober 29). *Høring om endring i rammeplanen for lærerutdanninger*. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/horing-forslag-om-endring-i-forskrift-om-rammeplan-for-barnehagelarerutdanning-lektorutdanning-faglærerutdanning-yrkesfaglærerutdanning-og-praktisk-pedagogisk-utdanning/id2437339/>
- Kvale, S., & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

- Kvam, M. H. (2011). *Seksuelle overgrep mot barn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lamer, K. (1995). Barn i risikozonen og behovet for sosial kompetanseutvikling i barnehagen. I E. Larsen, & V. Bunkholdt, *Metodisk barnevernsarbeid. Fokus på forståelse, sammenheng og tiltak*. Oslo: Tano.
- Langballe, Å. (2011). *Den dialogiske barnesamtalen. hvordan snakke med barn om sensitive temaer*. www.nkvts.no: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.
- Leira, H. (1990). Fra tabuisert traume til anerkjennelse og erkjennelse. Del 1. Om å arbeide med barn som har erfart vold i familien. *Tidsskrift for Norsk psykologforening.*, ss. Nr.2 s.16-22.
- Lovdata. (2016, oktober 28). *Lovdata.no*. Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/LTI/lov/>
- Lyons-Ruth, K., Zeanah, C. H., & Benoit, D. (2003). *Disorder and risk for disorder during infancy and toddlerhood*. New York: Guilford.: Child Psychopathology 2nd Ed. (ss.37-59).
- Mossige, S. (1998). *En narriativ analyse av mødres fortellinger, har barnet mitt vært utsatt for seksuelle overgrep?* Oslo: NOVA 21/98.
- Mossige, S. (2000). *Finnes forutsetninger i kulturen for at det skjer overgrep mot barn?* TemaNord 2000, s. 547.: Nordisk menisterråd.
- Myhre, M., Thoresen, S., & Hjemdal, O. (2015). *Vold og Voldtekt i oppveksten: en nasjonal intervjuundersøkelse av 16-17 åringer*. Oslo: Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress.
- Nilsen, V. (2008). Tiltaksmodeller med utgangspunkt i førstelinjetjenesten. I R. Haugen, *Barn og unges læringsmiljø, med vekt på sosiale og emosjonelle vansker-* (ss. 189-228). Kristiansand: Høgskoleforlaget.
- Nilsen, V. (2012). *Analyse i kvalitative studer. Den skrivende forskeren*. Oslo: Universitetsforlaget.
- NKVTS. (2016, Oktober. 22.). *Nasjonalt Kunnskapssenter om Vold og Traumatisk Stress, NKVTS*. Hentet fra <https://www.nkvts.no/>
- Nordal, T., Sørli, A. M., Manger, T., & Tveit, A. (2005). *Adferdsproblemer blandt barn og unge. Teoretiske & praktiske tilnærmingar*. Bergen: Bokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Nordhaug, I. (2014). Barn som lever med omsorgsvikt, vold og seksuelle overgrep. I B. I. Hvidsten, *Spesialpedagogikk i barnehagen*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Nordmann, E. K. (1993). *Barn og seksuelle overgrep*. Oslo.: Ad Notam Gyldendal.
- Perry, B. D. (2000). *The neuroarch ecology of childhood maltreatment. The neurodevelopmental cost of adverse childhood events*. London, New York.: The Haworth Maltreatment and Trauma press.
- Politiet, K. (2016). *Seksuelle overgrep mot barn under 14 år*. Hustrykkeriet Kriplos.

- Raundalen, M., & Shultz, J.-H. (2008). *Kan vi snakke med barn om alt?* Oslo : Pedagogisk forum.
- RVTS. (2015). *Rapport itl barne-, ungdoms- og famliedirektoratet, 01.06.2015*. Oslo: Regionalt ressurscenter om vold og seksuelle overgrep.
- Saur, R., Hustad, A. E., & Heir, T. (2011). *Voldsforebygging i Norge, aktiviteter og tiltak mot vold i nære relasjoner*. Oslo: NKVTS.
- Skarpsno, H. E. (2013). *Barn og seksualitet*. Oslo.: SEBU, forlag.
- Summit, R. C. (1993). The child sexual accomodation syndrome. *Child abuse & neglekt*, ss. vol 7, s177-193.
- Søftestad, S. (2005). *Seksuelle overgrep: fra privat avmakt til tverrfaglig handlekraft*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Søftestad, S. (2008). *Avdekking av seksuelle overgrep. Veien ut av fortielsen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Søftestad, S., & Andersen, I. L. (2014). *Seksuelle overgrep mot barn. Traumebevisst tilnærming*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Thagaard, T. (2013). *En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thoresen, S., & Hjemdal, O. K. (2014). *Vold og Voldtekt i Norge, en forekomst studie av vold i et livsløpsperspektiv*. Oslo: nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress: NKVTS-rapport 1/2014.
- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal akademiske.
- Tromsø kommune, rådmannen. (Utarbeidet høsten 2011, Mai 10). *Veileder for håndtering av mistanke om seksuelle overgrep i barnehage og skole/sfo*. Hentet fra <https://www.custompublish.com/getfile.php/1892740.1308.bqvdxeyybq/Veileder+seks+overgrep+bhg+skole.pdf?force=1&3&>
- Utdanningsdirektoratet. (2011, Mai 01). *Seksualitet og kjønn, et ressurshefte for lærere i grunnskolen*. Hentet fra Buf.dir.no: <https://www.bufdir.no/nn/Bibliotek/Dokumentside/?docId=BUF00002352>
- Utdanningsdirektoratet. (2014). *Barn og ansatte i barnehager 2014*. https://www.utdanningsforbundet.no/upload/Barnehage/Barnehagestatistikk/Barn-og-ansatte-i-barnehager_2014_Udir.pdf.
- WHO. (2016, oktober 28). *Worlds Health Organization*. Hentet fra www.who.int
- Öhman, M. (2016). *Samtaler og samspill med barn*. Oslo: Pedagogisk forum- Habitus.
- Øvereide, H. (2009.). *Samtaler med barn, metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*. Kristiansand. : Høgskoleforlaget.

Øverlien C og Moen L, H. (rapport 3/2016). *Takk for at du spør! en oppfølgingsstudie om kunnskap om vold og seksuelle overgrep mot barn blandt blivende barnevernspedagoger, grunnskolelærere og førskolelærere*. Oslo: Nasjonalt Kunnskapssenter mot Vold og Traumatisk stress.

Øverlien, C., & Sogn, H. (2007). *Kunnskap gir mot til å se og trygghet til å handle*. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress.

Øvreeide, H. (2009). *Metodiske samtaler med barn i vanskelige livssituasjoner*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.

Vedlegg.

Vedlegg 1: Godkjenning fra NSD.

Vivian Nilsen
Institutt for lærerutdanning og pedagogikk Universitetet i Tromsø
Mellomveien 110
9037 TROMSØ

Vår dato: 02.01.2017

Vår ref: 51351 / 3 / KH

Deres dato:

Deres ref:

TILBAKEMELDING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 30.11.2016. Meldingen gjelder prosjektet:

<i>51351</i>	<i>Forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen</i>
<i>Behandlingsansvarlig</i>	<i>UiT Norges arktiske universitet, ved institusjonens øverste leder</i>
<i>Daglig ansvarlig</i>	<i>Vivian Nilsen</i>
<i>Student</i>	<i>Jill-Heidi Antonsen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstillende kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, ombudets kommentarer samt personopplysningsloven og helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, <http://www.nsd.uib.no/personvern/meldeplikt/skjema.html>. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://pvo.nsd.no/prosjekt>.

Dokumentet er elektronisk produsert og godkjent ved NSDs rutiner for elektronisk godkjenning.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 01.06.2017, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Katrine Utaaker Segadal

Kjersti Haugstvedt

Kontaktperson: Kjersti Haugstvedt tlf: 55 58 29 53

Vedlegg: Prosjektvurdering

Kopi: Jill-Heidi Antonsen jillheidi.antonsen@gmail.com

Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 51351

Personvernombudet legger til grunn at barnehagens ledelse har klarert prosjektet.

Ifølge meldeskjema informeres utvalget skriftlig og/eller muntlig om hva deltakelse i studien innebærer.

Personvernombudet finner at det gis tilfredsstillende informasjon til utvalget.

Personvernombudet har lagt til grunn for vår vurdering at det ikke behandles sensitive, taushetsbelagte opplysninger eller opplysninger om enkeltbarn i forbindelse med studien. Vi legger videre til grunn at data sikres i tråd med UiT sine retningslinjer for datasikkerhet.

Ved prosjektslutt anonymiseres data ved at verken direkte eller indirekte personidentifiserbare opplysninger fremgår. Eventuelle lyd-/bildeopptak slettes.

Vedlegg 2: Forespørsel om å delta i forskningsprosjektet.

”Forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen”

Bakgrunn og formål:

Jeg er nå i gang med mitt siste semester i mitt masterstudium, hvor masteroppgaven skal omhandle temaet forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen. Hvor jeg ønsker å høre din mening om det forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep i barnehagen. I samarbeid med statens Barnehus i Tromsø og Kristiansand utvikles nå samtalekort tenkt brukt i samlinger/samtaler med barn, jeg ønsker å finne ut om disse kan være støttende for deg i dette arbeidet?

Prosjektet skal gjennomføres av Jill-Heidi Antonsen med veiledning fra Viviann Nilsen Dosent i pedagogikk/spesialpedagogikk ved institutt for lærerutdanning og pedagogikk UIT.

Hva innebærer deltakelse i studien?

Deltagelse i studien vil innebære å bidra i to intervjuer med varighet på ca. en time, samt prøve ut samtalekort på egen avdeling i en tidsbegrenset periode. Det første intervjuet er et før-intervju der spørsmålene handler om pedagogens egne erfaringer med forebygging av seksuelle overgrep. I tillegg vil det her bli gitt informasjon om samtalekortene og didaktisk bruk av disse i barnehagen. Deretter prøves samtalekortene ut i barnehagen i en tidsperiode på ca. en måned. Etter utprøvingsperioden gjennomføres intervju nummer to, som vil dreie seg om erfaringene du har høstet ved bruk av samtalekortene.

Intervjuene tas opp på lydopptaker.

Hva skjer med informasjonen om deg?

Alle personopplysninger vil bli behandlet konfidensielt. Personopplysninger anonymiseres Det er kun jeg som vil ha tilgang til personopplysninger, opptak og notater lagres i låsbar safe.

Prosjektet skal etter planen avsluttes 15.05.2017. Datamaterialet lagres i låsbar safe til prosjektslutt.

Frivillig deltakelse

Det er frivillig å delta i studien, og du kan når som helst trekke ditt samtykke uten å oppgi noen grunn. Dersom du trekker deg, vil alle opplysninger om deg bli anonymisert.

Dersom du ønsker å delta eller har spørsmål til studien, ta kontakt med Jill-Heidi Antonsen jillheidi.antonsen@gmail.com eller veileder Viviann Nilsen, vivian.doris.nilsen@uit.no

Studien er meldt til- og godkjent av Personvernombudet for forskning, NSD - Norsk senter for forskningsdata AS.

Samtykke til deltakelse i studien

Jeg har mottatt informasjon om studien og er villig til å delta i forskningsprosjektet.

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3: Informasjon til barnehagens samarbeidsutvalg.

Forespørsel om utførelse av master prosjekt.

Tema for masteroppgaven min er «forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen», dette er som dere nok vet et tidsaktuelt tema som det er gjort lite forskning på. Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep er nedfelt i rammeplanen som et område barnehagen skal jobbe med;

Personalet har et særlig ansvar for at barn som opplever omsorgssvikt i hjemmet kan få oppleve trygghet og stabilitet i barnehagen. Barnehagen og barnevernet skal samarbeide om å gi disse barna et godt tilbud. (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 31)

... Gjennom sin daglige, nære kontakt med barn er de ansatte i barnehagene i en sentral posisjon i forhold til å kunne observere og motta informasjon om barns omsorgs- og livssituasjon. For at barn i alvorlige situasjoner skal bli sett av barnevernet og få den hjelp de har behov for, er det svært viktig at de ansatte i barnehagene oppfyller opplysningsplikten når den inntreffer. Alle ansatte i barnehager er i barnehageloven § 22 pålagt opplysningsplikt uten hinder av taushetsplikt overfor barnevernet når det er grunn til å tro at et barn blir mishandlet eller det foreligger andre former for alvorlig omsorgssvikt (Kunnskapsdepartementet, 2011, s. 60).

I den nye rammeplanen som nå er oppe til høring har forebygging av seksuelle overgrep fått en tydeligere ordlyd og posisjon.

Gjennom den daglige og nære kontakten med barna er barnehagen i en sentral posisjon til å kunne observere og motta informasjon om barnas omsorgs- og livssituasjon. Barnehagen skal ha et bevisst forhold til at barn kan være utsatt for omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep og vite hvordan den kan forebygge og oppdage omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. Personalet skal kjenne til opplysningsplikten til barnevernet. (Kunnskapsdepartementet., 27.08.2015)

Med dette tydeliggjør den nye rammeplanen barnehagens unike mulighet til å oppdage tidlige tegn på omsorgssvikt, herunder seksuelle overgrep. Min hypotese er basert på egen erfaring som ansatt i ulike barnehager i Tromsø, at dette er et tema pedagoger og andre ansatte er

usikre på hvordan de skal gjennomføre. Hva skal men si, hvordan skal man bringe dette frem for barna, og til hvilken aldersgruppe.

Metode for min forskning blir kvalitative intervju av de pedagogene i barnehagen som deltar i prosjektet. Forskningen bygger på et kvasi-eksperimentelt design, det vil si pretest-posttest design uten kontrollgruppe.

Jeg skal i samarbeid med Barnehuset i Tromsø utarbeide samtalekort som er tenkt brukt i samlinger og samtaler med de eldste barna i barnehagen, fire og femåringene på store-barn avdelingene. Det vil bli sendt ut informasjon til foreldrene til barna det gjelder i god tid før prosjektet starter. Det er svært viktig for meg og for barnehagen at dette prosjektet skjer i tett samarbeid med foreldrene, spørsmål knyttet til prosjektet kan rettes til meg personlig.

Med vennlig hilsen støttepedagog og master student,

Jill-Heidi Antonsen.

Vedlegg 4: Informasjon til foreldrene.

Informasjon om master-prosjekt og utprøving av enkle samtalekort i barnehagen.

Tema for masteroppgaven min er «forebygging av seksuelle overgrep i barnehagen», dette er som dere nok vet dessverre et tidsaktuelt tema. De siste årene har flere store overgrepssaker blitt avdekket og vist i media. Forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep er nedfelt i rammeplanen som et område barnehagen skal jobbe med, og fokuset på dette viktige arbeidet er økende. Dette er for oss og sikkert også for dere et svært vanskelig tema å jobbe med sammen med barna. Å finne de riktige ordene, hvordan og hva vi bør si var noe jeg personlig følte jeg trengte hjelp til, og jeg vet jeg ikke er alene om dette.

Jeg har da i samarbeid med Barnehuset i Tromsø utarbeidet noen enkle samtalekort som er tenkt brukt i samlinger og samtaler med de eldste barna i barnehagen. Samtalekortene er utformet som kroppsregler, disse skal gi barna kunnskap om kroppen, grenser og private deler. Det er svært viktig for meg og for barnehagen at dette prosjektet skjer i tett samarbeid med foreldrene, spørsmål knyttet til prosjektet kan rettes til meg personlig.

Med vennlig hilsen støttepedagog og for tiden master student,

Jill-Heidi Antonsen.

jillheidi.antonsen@gmail.com

Vedlegg 5: Intervjuguide.

Intervjuguide.

1. Innledning om temaet før samtalen, redegjøre kort for bakgrunn og formål.

Hva skal intervjuet brukes til, informere om anonymitet, opptak.

Jeg er ikke her for å vurdere deres arbeid, men jeg er ute etter hvilke reelle erfaringer dere sitter på.

Start opptak!

2. Spørsmål:

- Hva legger du i begrepene «forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep»?
- Hvilke erfaringer har du med hensyn til å snakke med barn om kropp og seksualitet?
- Kjenner du deg komfortabel med å snakke med barn om seksualitet?
- Hvor komfortabel føler du deg til å snakke med kollegaer og andre fagpersoner om seksuelle overgrep?
- Kjenner du til om barnehagen du jobber i har en overordnet plan for forebygging av seksuelle overgrep?
- Hvilke forebyggende tiltak er gjennomført i din barnehage?
- Har seksuelle overgrep og forebygging av seksuelle overgrep vært tatt opp i barnehagen/ vært tatt opp på personalmøter i barnehagen?
- Har avdelingen du jobber på en plan for det forebyggende arbeidet? kan være mnd. plan eller uke plan?
- Kan du si hva det forebyggende arbeidet på din avdeling går ut på?
- Hvor har du fått kompetanse, eller innhentet kompetanse om forebygging av seksuelle overgrep?
- Kan du beskrive med dine ord hva som du anser som utfordringen med drive forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep på din avdeling?

Til slutt gis det informasjon om samtalekortene, gjennomgang av disse og didaktisk bruk i barnehagen.

Intervjuguide, del 2.

Start opptak!

Spørsmål:

- Hva legger du nå i begrepene «forebyggende arbeid mot seksuelle overgrep», har synet endret seg?
- Synes du samtalekortene fungerte bra? Hvorfor/hvorfor ikke?
- Var det noen av kroppsreglene som var vanskeligere enn andre?
- Var det lettere å snakke med barna når du brukte samtalekortene enn tidligere når du ikke hadde samtalekortene?
- Var det temaer du savnet og som du tenker er viktig å få med ved evt senere bruk av disse samtalekortene?
- I hvilke situasjoner valgte du å benytte samtalekortene på din avdeling?
- Hvilke reaksjoner visste barna under og etter kroppsreglene ble introdusert?
- På de ferdige kortene blir det fine illustrasjoner, hvordan tror du de vil bidra til samtalen?
- Har du fått noen reaksjoner fra foreldrene med hensyn til tema og bruken av samtalekortene?
- Ville du anbefale andre barnehager til å bruke disse samtalekortene?

Takk for deltagelse!

Vedlegg 6. Samtalekortene.

Kroppsregel 1.

Du bestemmer over din kropp. Tissen, rompa og puppene er dine private deler.

Du skal si nei når du ikke vil.

Kroppsregel 2.

Ingen skal ta på dine private deler uten at du vil det.

Ingen skal ta bilder av deg uten at du vil det.

Kroppsregel 3.

Det er ikke lov å så, klype, lugge eller holde slik at det gjør vondt.

Det er forbudt å skremme eller true med å slå!

Kroppsregel 4.

Voksne kan ta på dine private deler, hvis du trenger hjelp til å stille deg, gå på do eller må undersøkes av lege. De voksne skal forklare deg hvorfor.

Du har lov til å si nei, hvis det gjør vondt eller føles ekkelt.

Kroppsregel 5.

Det er lov til å ta på sine private deler hvis du er alene og det kjennes bra ut.

Kroppsregel 6.

Barn har lov til å ta på hverandre hvis begge vil og det kjennes fint ut. Det er ikke lov til å mase eller tvinge. Du må være sikker på at den andre vil bli tatt på.

Er nei betyr nei!

Kroppsregel 7.

Det er aldri din skyld, dersom noen tar på kroppen din på en måte du ikke liker.

Det er de store som skal passe på kroppsreglene.

Det er de som skal vite hva som er rett og hva som er galt.

Kroppsregel 8.

Det finnes gode og vonde hemmeligheter. Gode hemmeligheter har en lyst til å fortelle, vonde hemmeligheter har en ikke lyst å snakke om. Når noe bryter en kroppsregel og sier det skal være en hemmelighet, må du fortelle det til en voksen!

Kroppsregel 9.

Du har alltid lov til å fortelle en voksen, at du har vært med på noe som har brutt en kroppsregel.

Det er aldri din skyld dersom en kroppsregel brytes.

Det er aldri for sent å fortelle!

Åpne spørsmål til refleksjon sammen med barna som fulgte med kroppsreglene:

Hvem bestemmer over kroppen din?

Hva kan en gjøre hvis en vil ha en klem?

Hvor er de private kroppsdelene?

Hvem kan ta på de private kroppsdelene?

Hva er en hemmelighet?

Hvem kan barn si fra til?

Hvorfor er det bra å snakke om dumme ting en har opplevd?

Dersom noen bryter en kroppsregel, hvem sin skyld er det?

Hva kan du gjøre hvis en voksen eller et barn gjør slik at du får vondt, blir lei deg eller redd?